

CES

CENTRUM EKONOMICKÝCH STUDIÍ VŠEM

Růst, stabilita a konvergence české ekonomiky v letech 1996-2005

V. Spěváček, R. Vintrová, M. Hájek, V. Žďárek

Working Paper CES VŠEM N° 11/2005

Abstrakt:

Cílem práce je ukázat hlavní tendence a základní rysy vývoje české ekonomiky v letech 1996–2005. Těžištěm je zkoumání růstové výkonnosti, faktorů na straně nabídky a poptávky, makroekonomické stability a procesů konvergence. V kapitole 1. jsou analyzovány základní tendence makroekonomického vývoje ČR s důrazem na ekonomický růst měřený různými způsoby. Kapitola 2. zkoumá nabídkovou stranu ekonomiky a hlavní růstové faktory v členění na práci, kapitál a souhrnnou produktivitu faktorů. Další kapitola se zabývá změnami ve struktuře poptávky, a to nejen v domácích, ale i v mezinárodně srovnatelných cenách, reálným růstem jednotlivých složek poptávky a jejich příspěvkem k růstu HDP. Makroekonomická stabilita je ve 4. kapitole posuzována na základě vztahu domácí poptávky a domácí nabídky a z hlediska vztahu národních úspor a domácích investic, který se odráží ve vnější ekonomické rovnováze. Poslední kapitola se věnuje procesům reálné a nominální konvergence České republiky k průměrné úrovni Evropské unie.

Klíčová slova: hrubý domácí produkt, reálný hrubý domácí důchod, ekonomický růst, analýza poptávky, saldo běžného účtu, úspory a investice, nominální a reálná konvergence

JEL Classification: E22, E24, F24, O11, J30, P24

Profil autorů:

Prof. Ing. Vojtěch Spěváček, DrSc. je vedoucím týmu makroekonomické výkonnosti a stability. Má dlouholeté zkušenosti v oblasti makroekonomické analýzy, které získával rovněž v době svého působení experta OSN v Káhiře a Ženevě (v Evropské hospodářské komisi). V rámci makroekonomické analýzy je špičkovým odborníkem v oblasti systému národního účetnictví včetně jeho analytických aplikací. Zaměřuje se na analýzy makroekonomického vývoje české ekonomiky v mezinárodním srovnání, zejména v rámci rozšířené EU, s důrazem na tendence růstové výkonnosti, vývoje ekonomické úrovně a vnější a vnitřní stability.

Ing. Růžena Vintrová, DrSc. se dlouhodobě zabývá makroekonomickou analýzou a prognózou, mezinárodním srovnáváním a otázkami evropské ekonomické integrace, věnuje se též metodologii národního účetnictví. Má dlouholetou praxi při koncipování hospodářské politiky v rámci svých funkcí ve veřejné správě.

Ing. Mojmír Hájek, CSc. se věnuje makroekonomické analýze vývoje České republiky se zvláštním důrazem na ekonomickou výkonnost v mezinárodním srovnání. Zkoumá zdroje ekonomického růstu České republiky, zejména pak růst souhrnné produktivity faktorů. Zabývá se výkonností a strukturou nabídkové strany české ekonomiky. Jeho výzkum zahrnuje také odhad potenciálního produktu a produkční mezery v české ekonomice a problémy konvergence České republiky k Evropské unii.

Ing. Václav Žďárek se zabývá obecnou ekonomickou teorií a makroekonomickou analýzou s důrazem na mezinárodní srovnání (nominální a reálnou konvergencí) a ekonomickou integrací.

Recenzenti:

Ing. František Cveňgroš, CSc., Ministerstvo financí ČR

Ing. Eva Zamrazilová, CSc., Komerční banka

Řada studií Working Paper CES VŠEM je vydávána s podporou grantů GAČR 402/05/2210 a MŠMT výzkumná centra 1M0524.

© Centrum ekonomických studií VŠEM

ISSN 1801–2728

1. Úvod

Hospodářský vývoj a proces transformace České republiky jsou předmětem řady studií jak mezinárodních organizací, tak dalších analytických pracovišť. Zpravidla se klade důraz na ekonomický růst měřený reálným růstem hrubého domácího produktu (HDP). Ten však nedává úplný obraz o vývoji české ekonomiky. Při hlubší analýze musíme rozlišovat různá období i různý způsob měření ekonomické výkonnosti země. Musíme brát v úvahu nejen oblast výroby, ale i další oblasti hospodářského života. Teprve komplexnost pohledu v širším mezinárodním kontextu umožní dospět ke zdůvodněným závěrům, které mohou být relevantní pro tvorbu hospodářské politiky.

Předkládaná studie se snaží poskytnout některé analytické a empirické poznatky, které vyplynuly ze zkoumání vývoje české ekonomiky v letech 1996–2005. Analýza se zaměřila v souladu s výzkumným projektem Centra výzkumu konkurenční schopnosti české ekonomiky na zkoumání růstové výkonnosti, faktorů na straně poptávky a nabídky, makro-ekonomické stability a procesů reálné a nominální konvergence. Důležitým kritériem bylo mezinárodní srovnávání se zeměmi EU. Práce je součástí dlouhodobého a širěji koncipovaného výzkumného projektu zaměřeného na konkurenceschopnost české ekonomiky a bude pokračovat v příštích letech hlubším zkoumáním vývojových tendencí české ekonomiky, jejich mezinárodním srovnáním i faktorů je podmiňujících.

Vstupní kapitola se zabývá růstovou výkonností české ekonomiky, považovanou za souhrnné vyjádření konkurenceschopnosti země, zdůrazňuje strategii podpory ekonomického růstu a zkoumá růstovou výkonnost v letech 1996–2005 měřenou reálným růstem HDP a alternativními ukazateli reálného důchodu. Z faktorů růstu české ekonomiky se podrobněji zabývá vlivem přímých zahraničních investic.

V kapitole o nabídkové straně ekonomiky je zkoumán vliv faktorů práce, kapitálu a souhrnné produktivity faktorů v letech 1996–2004. Růst reálného HDP ČR je dezagregován na základní národohospodářská odvětví s kvantifikací jejich příspěvků k růstu makroekonomické souhrnné produktivity faktorů.

Kapitola zabývající se vývojem poptávky zkoumá změny ve struktuře poptávky, a to nejen v domácích, ale i v mezinárodně srovnatelných cenách, reálný růst jednotlivých složek poptávky a jejich příspěvek k růstu HDP.

Kapitola o makroekonomické stabilitě je posuzována na základě vztahu domácí poptávky a domácí nabídky a z hlediska vztahu národních úspor a domácích investic. Mezera mezi úsporami a investicemi je dále zkoumána podle základních institucionálních sektorů ekonomiky. Vnitřní rovnováha je posuzována i ve vztahu k vnější ekonomické rovnováze.

Poslední kapitola je věnována průběhu konvergence české ekonomiky k úrovni EU. Ukazuje odlišný průběh konvergence ve druhé polovině 90. let (vzdalování) a na počátku nového století (rychlé přibližování). Všimá si rozdílů mezi vykazovaným předstihem v tempech růstu HDP ve stálých domácích cenách a skutečnou rychlostí reálné konvergence, měřené v běžných paritách kupní síly. Za tím účelem zavádí nový pojem „konvergenčních“ temp růstu. Kromě tradičního ukazatele HDP posuzuje též vývoj ukazatele reálného důchodu, podle kterého se pořadí sledovaných zemí na růstovém žebříčku významně mění.

2. Ekonomický růst

Kapitola se zabývá růstovou výkonností české ekonomiky, která je pokládána za souhrnné vyjádření konkurenceschopnosti země. Ekonomický růst je výsledkem působení mnoha různorodých faktorů (politických, institucionálních, inovačních, technologických, lidských) a na jeho vývoji závisí ekonomická úroveň země a proces reálné konvergence k úrovni vyspělých zemí. Těžiště kapitoly je ve zdůraznění strategie podpory ekonomického růstu a ve zkoumání růstové výkonnosti v letech 1996–2005 měřené reálným růstem HDP a alternativními ukazateli reálného důchodu.

2.1 Ekonomická výkonnost a strategie její podpory

Růstová výkonnost patří k základním hlediskům, podle nichž se posuzuje hospodářský rozvoj země a to, jak jsou země úspěšné v jednotlivých obdobích a v mezinárodním měřítku. Ekonomická výkonnost země v delším časovém horizontu je velmi úzce spojena s její konkurenceschopností. Růst konkurenceschopnosti je podmíněn využitím kvalitativních růstových faktorů a projevuje se ve vyšší ekonomické výkonnosti. Vyšší růstová dynamika zvyšuje ekonomickou sílu a úroveň země a tím i dostupnost zdrojů pro podporu kvalitativně založených aktivit. Země se tak může dostat do zdravého koloběhu zdrojů, jejich využití a efektů, který zajišťuje udržitelný růst životní úrovně a bohatství ve stabilním makroekonomickém rámci. Problémem hospodářské politiky je, jak pomoci nastartovat přechod na dlouhodobě udržitelnou solidní ekonomickou výkonnost založenou na zdravých základech.

Tomuto účelu slouží v rámci EU Lisabonská strategie, přijatá na zasedání Evropské rady v Lisabonu v roce 2000. Ve strategii byl vytyčen dlouhodobý cíl stát se nejkonekurenceschopnější a nejdynamičtější znalostně založenou ekonomikou na světě, schopnou dosahovat udržitelného ekonomického růstu s více a lepšími pracovními místy a s větší sociální kohezí. Strategie sestává z osmi hlavních částí: vytvoření informační společnosti pro všechny, vytvoření evropského výzkumného prostoru, odstranění překážek pro podnikání, zejména pro malé a střední podniky, provedení ekonomické reformy, spojené s dokončováním vnitřního trhu, vytvoření integrovaných finančních trhů, lepší koordinace makroekonomické politiky, provádění aktivní politiky zaměstnanosti a modernizace evropského sociálního modelu. Zasedání ve Stockholmu (2001) ještě připojilo další bod – udržitelný rozvoj a kvalita života. Všechny tyto činnosti jsou sceleny do tří hlavních programů obnovy EU – hospodářského, sociálního a environmentálního.

Počátkem roku 2005 bylo plnění vytyčených cílů, které je převážně v kompetenci jednotlivých vlád, kriticky přehodnoceno a konkretizováno (viz tzv. Kokova zpráva a následující jednání Evropské rady). Obecně stanovené cíle, které byly shledány jako příliš ambiciózní, byly zrealizovány a soustředěny do hlavních priorit – ekonomického růstu a stimulace zaměstnanosti. Pro růst je rozhodující podpora znalostí a inovací, ale též otevření trhů a zjednodušení regulačního prostředí.

Strategie bude realizována ve třech hlavních oblastech:

- rozšíření a prohloubení vnitřního trhu, zlepšení evropských a vnitrostátních právních předpisů, zajištění otevřeného a konkurenčního prostředí na trzích v Evropě i mimo ni a rozšíření a zlepšení evropské infrastruktury vnitřního trhu;

- opatření směřující ke zvýšení a zlepšení investic do výzkumu a vývoje, usnadnění inovací, zavádění informačních a komunikačních technologií a udržitelného využívání zdrojů;
- podpora vstupu většího množství lidí na trh práce a modernizace systémů sociální ochrany, zajištění větší pružnosti trhů práce a vyšších investic do lidského kapitálu, vedoucích k vyšší úrovni vzdělávání a kvalifikace, restrukturalizace činností, zvýšení profesní a územní mobility a usnadnění migrace v rámci EU.

Pro zajištění potřebné koordinace česká vláda schválila Národní Lisabonský program, který se soustřeďuje na pokračování reformy veřejných financí, vytváření prostředí stimulačního vědu, výzkum a inovace, na rozvoj infrastruktury (dálnice, internet apod.) a na zjednodušení regulací při zlepšování podnikatelského prostředí (úpadkový zákon, urychlení zápisu do obchodního rejstříku, větší smluvní volnost v pracovně právních vztazích, stropy pojistného na sociální zabezpečení apod.).

Se vstupem do Evropské unie a již v procesu přípravy se Česká republika zapojila do procesu vzájemné koordinace hospodářských politik (tzv. „Broad Economic Policy Guidelines“), které se týkají vždy tříletého období a postupně se aktualizují. Rozhodnutí, týkající se hospodářské politiky, podléhají posuzování v orgánech EU, které k nim vydávají svá doporučení, a to až na nejvyšší úrovni v Evropské radě. V tomto rámci podle instrukcí orgánů EU (ECFINu) zpracovávají vlády Konvergenční programy (dříve Předvstupní programy), týkající se především fiskální politiky na období příštích 3 let, které jsou pravidelně ročně aktualizovány a dále tzv. Národní plány reforem nahrazující dřívější Cardiffské zprávy a Národní akční plány zaměstnanosti. Závazky vlád, vyjádřené v těchto materiálech, jsou pravidelně kontrolovány a při jejich neplnění jsou země vystaveny určitým dohadovacím procedurám (např. při překročení stanovené hodnoty deficitu veřejných rozpočtů).¹

Jedním z nejdůležitějších společných dokumentů EU o hospodářské politice je Finanční perspektiva (v současnosti se připravuje pro léta 2007–2013). Se záměrem zajistit co nejúčelnější využití prostředků z fondů EU připravila česká vláda na stejné období vlastní dokument Strategie hospodářského růstu České republiky (SHR),² v němž se soustřeďuje na konkrétní opatření ke zrychlení ekonomického růstu a uspíšení reálné konvergence k vyspělým zemím EU. Podrobnější analýze tohoto dokumentu se věnujeme v subkapitole 6.4. Kromě toho vláda ČR společně s ČNB připravila Strategii přistoupení k eurozóně, Strategii udržitelného rozvoje a další dokumenty pro střednědobý časový horizont.

2.2 Ekonomický růst ČR

Hospodářský růst ČR je převážně vnímán jako pomalý, zejména ve srovnání se sousedními středoevropskými zeměmi. Tento obraz je však zjednodušený. Při hlubší analýze musíme rozlišovat různá období i různý způsob měření ekonomické výkonnosti země. Pak se ukáže, že v posledních letech je tempo růstu české ekonomiky podstatně rychlejší, než je průměr zemí EU, a dostává se na úroveň sousedních středoevropských zemí.

¹ Sankce jsou v případě překročení stanoveného limitu uplatněny pouze v případě zemí tvořících eurozónu. V ostatních případech následuje pouze upozornění Komise na rozpor mezi cíli a skutečným stavem v daném zemi.

² Viz Vláda ČR, 2005. Dokument vzala vláda na vědomí v červenci 2005, podléhá ještě schválení v rámci procedury EIA.

V případě, že ekonomickou výkonnost budeme měřit ukazatelem reálného hrubého domácího důchodu, dostaneme ještě příznivější výsledky.

Základním a nejvíce používaným ukazatelem charakterizujícím hospodářský růst domácí ekonomiky je **hrubý domácí produkt** (HDP) počítaný ve stálých cenách.³ Podle tohoto ukazatele dosahovala ČR dlouhodobě relativně nízkou růstovou výkonnost. V letech 1996–2004 činil průměrný roční růst HDP v ČR pouze 2,1 % a ČR se umístila až na 22. místě z 25 zemí EU. Toto tempo růstu zhruba odpovídalo průměrnému ročnímu růstu HDP v zemích EU-15 jako celku. To vedlo k tomu, že se ekonomická úroveň ČR měřená HDP v paritě kupního standardu na obyvatele vůči průměrné úrovni EU-15 za posledních 10 let prakticky nezměnila. V rámci této dekády však musíme rozlišovat **dvě různé periody**: období 1996–1999 vyznačující se velmi pomalým růstem HDP (v průměru necelé 1 %) a období 2000–2004 charakterizované výrazným zrychlením růstu HDP (v průměru na 3,2 %).

Období 1996–1999 bylo silně poznamenáno recesí české ekonomiky v letech 1997–1998, která nepříznivě ovlivnila celkový hospodářský vývoj ČR ve druhé polovině 90. let. V tomto období působila na českou ekonomiku řada brzdících faktorů:

- strukturální deformace z minulosti s převahou těžkého průmyslu a málo konkurenceschopnými průmyslovými odvětvími;
- problematická cesta privatizace, která odkládala nezbytnou restrukturalizaci podniků;
- institucionální překážky, zejména kritická situace bankovního sektoru;
- slabý příliv přímých zahraničních investic;
- stagnace investic;
- restriktivní hospodářská politika.

Nestabilní politické prostředí a přehnaně restriktivní a nekoordinovaná měnová a fiskální politika v letech 1996 a 1997 vyvrcholila měnovou krizí v květnu 1997 a recesí české ekonomiky. ČR tak jako jediná ze všech zemí EU zaznamenala v letech 1997 a 1998 absolutní pokles HDP. Faktická stagnace české ekonomiky ve druhé polovině 90. let znamenala nejen zbrzdění procesu reálné konvergence, ale vzdálení se od průměrné ekonomické úrovně zemí EU-25. To kontrastovalo s vývojem v ostatních středoevropských tranzitivních zemích, kde naopak proces reálné konvergence úspěšně probíhal.

V letech 2000–2005 se ekonomický růst značně zrychlil v důsledku příznivého působení některých faktorů:

- silný příliv přímých zahraničních investic a rostoucí význam podniků pod zahraniční kontrolou;
- rychlý růst domácích investic a exportu;
- kultivace institucionálního prostředí s přípravou vstupu a se vstupem do EU;
- privatizace a restrukturalizace bank (konsolidace tohoto sektoru);
- prorůstová hospodářská politika (snižující se úrokové míry a expanzivní fiskální politika).

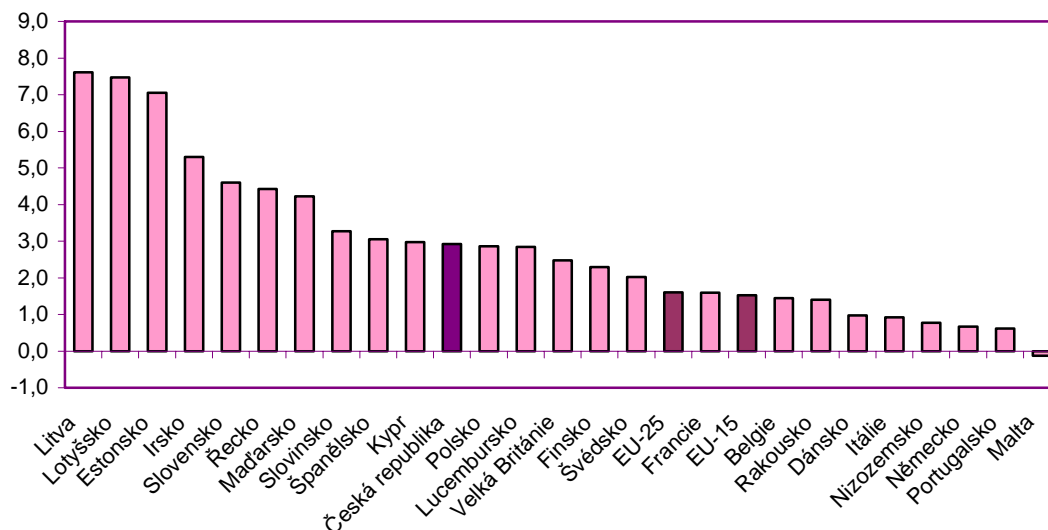
Na druhé straně působily i brzdící faktory jako relativně stále nízká kvalita institucionálního prostředí, neřešené legislativní otázky (zákon o úpadku), přemíra regulace, ne-

³ Metodické vymezení, problémy měření i základní údaje o tomto ukazateli nalezne čtenář v Kadeřábková a kol., 2005, s. 7.

dostatečná inovační aktivita, zaostávání v oblasti vědy a výzkumu i pomalé zvyšování kvality lidských zdrojů.

ČR se v rámci zemí EU posunula do středu peletonu, v jehož čele jsou pobaltské republiky následované Irskem a Slovenskem (viz obrázek 1). To se projevilo v urychlení reálné konvergence měřené HDP na obyvatele v paritě kupní síly ve vztahu k EU. Rozdílná růstová dynamika HDP ČR a ostatních zemí EU v letech 1996–1999, 2000–2004 a v celém období je uvedena v tabulce 1.

Obrázek 1: Průměrné roční tempo růstu HDP v období 2001–2004 (v %)

Pramen: Kadeřábková a kol., 2005, s. 13.

Agregované údaje za EU-25 jsou ovlivněny vahami jednotlivých zemí, které EUROSTAT počítá z výše HDP v eurech přepočtených z národních měn běžnými směnnými kurzy. Vzhledem k podhodnocení těchto kurzů vůči paritám kupní síly jsou váhy méně vyspělých zemí s nižší cenovou hladinou podhodnoceny. Tak např. podíl nových členských zemí EU ze střední a východní Evropy činil v roce 2004 v tržních kurzech pouze 4,5 %, avšak v paritě kupní síly 8,4 %. Jejich příspěvek k celkovému růstu EU je proto nižší, než by byl v případě použití vah vypočtených z parit kupní síly.

Postupné oživení hospodářského růstu prozatím vyvrcholilo v roce 2004, kdy růst HDP dosáhl 4,7 %, a v roce 2005, kdy se očekává růst kolem 5 %. Vývoj za tři čtvrtletí roku 2005 byl z hlediska růstu české ekonomiky velmi příznivý, protože reálný růst HDP ve výši 5,0 % značně překročil průměrný roční růst v uplynulých letech. Tato růstová dynamika byla nejen vysoko nad růstem HDP v zemích eurozóny (1,3 %), ale předčila i růst v ostatních střeoevropských zemích (kromě Slovenska, které za tři čtvrtletí roku 2005 vykázalo růst 5,5 %).

Ekonomický růst ČR se nejen výrazně zrychlil, ale stal se zdravější z hlediska růstových faktorů na straně nabídky i poptávky. Restrukturalizace a modernizace na nabídkové straně byla urychlena silným přílivem přímých zahraničních investic, které posílily investice a vývozy, jež se staly tahounem růstu na poptávkové straně.

Tabulka 1: Reálný průměrný roční růst HDP (v %)

	1996–2004	1996–1999	2000–2004
EU-25	2,3	2,6	2,1
EU-15	2,2	2,5	2,0
Belgie	2,2	2,4	2,0
Česká republika	2,1	0,9	3,1
Dánsko	2,0	2,7	1,5
Estonsko	6,2	5,0	7,2
Finsko	3,6	4,6	2,8
Francie	2,3	2,6	2,1
Irsko	7,7	9,8	6,1
Itálie	1,5	1,6	1,3
Kypr	3,4	3,5	3,4
Litva	5,8	4,3	7,1
Lotyšsko	6,3	5,0	7,4
Lucembursko	5,2	6,6	4,0
Maďarsko	3,8	3,7	3,9
Malta	2,4	4,1	1,1
Německo	1,4	1,7	1,2
Nizozemsko	2,4	3,8	1,3
Polsko	4,1	5,4	3,1
Portugalsko	2,5	4,1	1,2
Rakousko	2,3	2,8	1,8
Řecko	3,9	3,2	4,4
Slovensko	4,1	4,1	4,1
Slovinsko	3,9	4,4	3,4
Španělsko	3,6	3,8	3,5
Švédsko	2,7	3,0	2,5
Velká Británie	2,9	3,0	2,8

Poznámka: Údaje nejsou plně srovnatelné vzhledem k tomu, že země postupně přecházejí na výpočty HDP v cenách předchozího roku a na standardy metodiky ESA 1995 (např. realokaci FISIMu).

Pramen: Kadeřábková a kol., 2005, s. 13, vlastní výpočty.

Většina analýz mezinárodních organizací upozorňuje, že rychlý ekonomický růst nemusí být dlouhodobě udržitelný v případě, že ČR nebude řešit růstové bariéry spočívající především v rigiditě trhu práce a neřešených institucionálních překážkách, jako je např. složité legislativní prostředí pro podnikání. Jak ukazuje analýza institucionálního prostředí, inovační aktivity a kvality lidských zdrojů, zaostávání v těchto oblastech za vyspělými zeměmi západní Evropy je značné a dohánění vyspělých zemí nemůže být rychlé. Protože ekonomický růst je v současných podmínkách ČR podmíněn růstem souhrnné produktivity faktorů a tedy mobilizací kvalitativních růstových faktorů na základě pozitivního posunu ve výše zmíněných oblastech, nelze očekávat rychlé překlenutí důchodové mezery ČR ve vztahu k průměrné úrovni EU. Z tohoto hlediska vyhlášená tempa ekonomického růstu ve vládní Strategii hospodářského růstu, která by měla zajistit dosažení průměrné ekonomické úrovně EU-25 v roce 2013, či růst HDP uvažovaný v programu ODS Modrá šance, se jeví jako nereálná.

2.3 Vliv přímých zahraničních investic na ekonomický růst

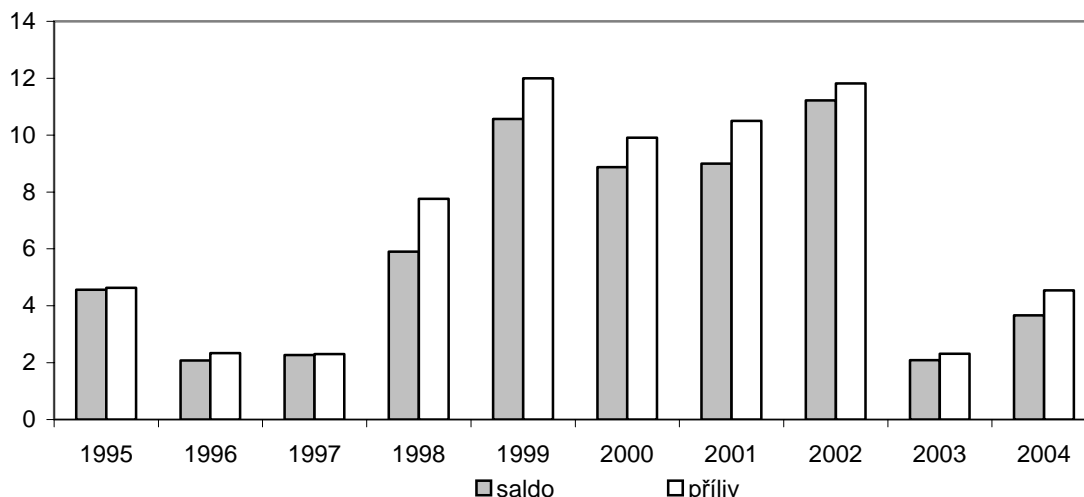
Moderní ekonomiky jsou vzájemně provázané kapitálovými toky. Tyto toky nabývají podobu přímých zahraničních investic (PZI), portfoliových investic i dalších forem. ČR a ostatní nové členské země EU zaznamenaly výrazný příliv PZI v 90. letech. Tento

proces pokračuje i nadále především v souvislosti s privatizací a restrukturalizací podniků. Přímé zahraniční investice jsou významným indikátorem ekonomického klimatu v mezinárodním prostředí a charakterizují postup globalizace. Podporují obchodní výměnu mezi státy, vytvářejí a zesilují vztahy mezi ekonomikami.

Vývoj PZI v mezinárodní komparaci

V České republice začal být vliv PZI významným faktorem vývoje ekonomiky až ve druhé polovině 90. let (viz obrázek 2). Významným podnětem zvýšeného přílivu investic bylo přijetí zákona, zavádějícího podporu pro investory. (Zákon o investičních pobídkách byl schválen v roce 2000⁴ a poté byl již dvakrát novelizován v letech 2001 a 2003 v souvislosti s přípravou vstupu ČR do EU.)⁵ V období do roku 1998 příliv směřoval do přímo prodávaných podniků zahraničním investorům a do jiným způsobem privatizovaných podniků (SPT Telecom ve výši téměř 2,5 mld. USD, Škoda Mladá Boleslav apod.). Nových investic na zelené louce (greenfield investment) však bylo velmi málo (Matshushita v Plzni s investicí 100 mil. USD apod.).

Obrázek 2: Příliv a saldo PZI v ČR v období 1993–2004 (v % HDP)

Pramen: ČNB, 2005b; ČSÚ, 2005a, vlastní výpočty.

Příliv investic po roce 1998 je rovněž do velké míry spojen s další vlnou privatizačního procesu (telekomunikace, automobilový a zpracovatelský průmysl, ve finančním sektoru japonská Nomura nebo americký GE), ale navíc se začala prosazovat řada nových investic na zelené louce (Flextronics 0,6 mld. USD, NEMAK 317 mil. USD, koncern Phillips s investicí na Moravě za více než 0,6 mld. USD, prodej telekomunikační firmy Paegas německému T-Mobilu a zejména s příchodem konsorcia TPCA v Kolíně s investicí ve výši 850 mil. USD). Výrazně investoval i sektor obchodu (průnik nadná-

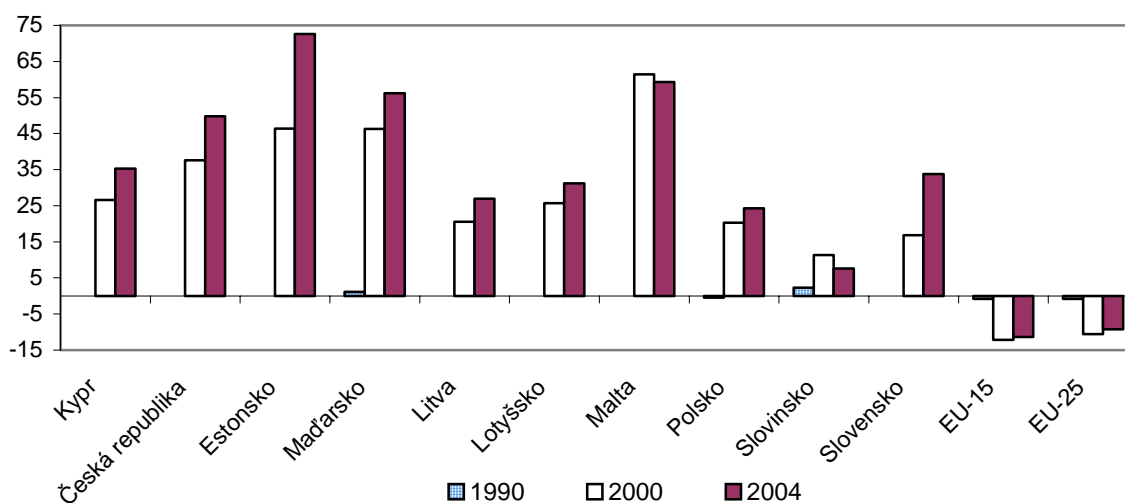
⁴ Původní změni pro podporu investic bylo přijato vládou ČR v roce 1998 (ve formě usnesení č. 298) a stanovovalo limity pro podporu na 25 mil. USD u nových investic. Aby mohly být podpořeny i domácí podniky, byla ještě téhož roku snížena na 10 mil. USD (usnesení č. 844).

⁵ Zároveň bylo novelou z roku 2003 snížena hranice pro poskytnutí podpory z 350 na 200 mil. Kč a úprava doby poskytování úlevy na daních pro investory (na 10 let). Konkrétní formy podpory (viz Musil, 2005).

rodních společností s investicí převyšující 1 mld. USD).⁶ Výrazný skok nastal v letech 1999–2002, kdy došlo k souběhu s privatizací významných bankovních institucí (ČSOB za více než 1 mld. USD, Česká spořitelna cca 0,7 mld. USD a KB 1,2 mld. USD) a s prodejem plynárenské společnosti Transgas v roce 2002 (3,8 mld. USD).

V letech 2003–2004 bylo saldo PZI negativně ovlivněno dočasnou absencí příjmů z privatizace, změnou některých PZI na portfoliové investice, odchodem kapitálu ze společnosti Český Telecom, odkupem akcií společnosti Eurotel a odlivem kapitálu (přes 0,5 mld. USD) spojeného s účastmi domácích firem na zahraničních privatizacích (např. ČEZ v Bulharsku).⁷ Naopak pozitivně působily nové investice řady firem budování administrativních a logistických center v Praze (DHL za 190 mil. USD) nebo technologických center a center strategických služeb (např. SAP, ŠKODA AUTO). Příjmy, související s privatizací Unipetrolu polskému PKN Orlen (téměř 15 mld. Kč), nákupem podílu v TV NOVA americkou CME, s prodejem Českého Telecomu španělské firmě Telefónica (82,4 mld. Kč) a s prodejem Vítkovice Steel (Evraz Group za 7 mld. Kč) se odrazí v nárůstu PZI až za rok 2005. Očekává se rovněž příchod další automobilové společnosti Hyundai, který je po složitých jednáních na konci roku 2005 prozatím nejistý. Pozitivem vývoje PZI v posledním období je vyšší důraz na sektor služeb a též postupné zapojování domácích malých a středních podniků.

Obrázek 3: Vývoj kumulované čisté výše PZI v % HDP v zemích EU-10

Poznámka: Pro Kypr, Maltu, Polsko, Slovinsko a EU-15 je rok 2004 odhadem UNCTADu.

Pramen: UNCTAD, 2005, s. 308–312.

Z hlediska postavení mezi ostatními novými členskými zeměmi EU v kumulativním přílivu PZI na HDP je ČR na čtvrtém místě za Estonskem, Maďarskem a Maltou (viz obrázek 3).⁸

⁶ Tento příliv PZI je spojen s následným výrazným růstem konkurence mezi obchodníky a tlakem na ceny prodávaných komodit. Ve svém důsledku je jedním z důležitých faktorů ovlivňujícím následný nízký cenový růst v celé ekonomice.

⁷ Detailní popis vývoje (např. dekompozice zisků podniků na reinvestovaný a repatriovaný zisk) v posledním období je k nalezení např. v práci Novotný (2004).

⁸ Při mezinárodním srovnání představuje značný problém způsob sledování a statistického zjišťování údajů o přímých zahraničních investicích, neboť většinou neexistuje informační povinnost subjektů. Ani oficiální světové instituce nejsou schopné poskytovat srovnatelné údaje za jednotlivé země světa (viz

Struktura PZI

V teritoriální struktuře PZI převládají investoři z EU-15 (přes 87 % celkového přílivu), dále investoři z USA (5,5 %), Švýcarska (téměř 3 %) a Japonska (2,3 %). Odvětvová struktura PZI se vyznačuje výrazným podílem ve zpracovatelském průmyslu (přes 44 %), ve finančním zprostředkování (necelých 15 %) a v obchodě a zprostředkování, kde jde o expanzi zahraničních řetězců (téměř 13 %), (viz tabulky 2 a 3).⁹

Tabulka 2: Kumulovaný stav PZI podle investujících zemí v roce 2004

	Mil. USD	V %
EU-15	41 000,9	87,4
Nové členské země EU	556,2	1,2
USA	2 574,0	5,5
Švýcarsko	1 358,2	2,9
Japonsko	1 068,6	2,3
Ostatní země	362,3	0,8
Celkem	46 920,2	100,0

Poznámka: Údaje za rok 2004 zahrnuté do kumulativního součtu jsou předběžné. Přepočítací kurz 25,701 CZK/USD.

Pramen: ČNB, 2005b, s. 59–65; ČNB, 2005c, vlastní výpočty.

Tabulka 3: Kumulovaný stav PZI podle odvětví v ČR v roce 2004

	Mil. USD	V %
Zpracovatelský průmysl (D)	20 726,9	44,2
Elektřina, voda a plyn (E)	3 168,5	6,8
Obchod a opravy (G)	5 982,0	12,7
Doprava a telekomunikace (I)	2 801,4	6,0
Finanční zprostředkování (J)	6 898,8	14,7
Nemovitosti a služby pro podniky (K)	4 313,4	9,2
Ostatní (A + B + C + F + H + L až Q)	3 029,3	6,5
Celkem	46 920,2	100,0

Poznámka: údaje za rok 2004 zahrnuté do kumulativního součtu jsou předběžné. Přepočítací kurz 25,701 CZK/USD.

Pramen: ČNB, 2005a, s. 59–65; ČNB, 2005c, vlastní výpočty.

Vliv podniků s účastí zahraničního kapitálu

Podniky pod zahraniční kontrolou přinášejí řadu pozitiv, ale též možných problémů.¹⁰ Vykazují totiž výrazně odlišné výkonové charakteristiky oproti podnikům domácím, jež se velmi často do mezinárodních vazeb nezapojují. V řadě případů jsou zdrojem dodatečného kapitálu, který umožňuje provést restrukturalizaci v daném podniku a zvý-

UNCTAD, 2005). Z těchto důvodů nejsou časové řady zcela spolehlivé a jsou obtížně srovnatelné. Údaje o PZI primárně publikují národní centrální banky v části o platební bilanci. Pro mezinárodní srovnávání slouží údaje UNCTADu, OECD, EUROSTATu a IMF.

⁹ UNCTAD (2005) používá relativní ukazatel poměřující tok PZI k hrubé tvorbě fixního kapitálu (THFK) daného roku. Tato jakási míra financování tvorby kapitálu je však nespolehlivá z toho důvodu, že uvažuje celý tok PZI – nikoliv jen tu část, která se skutečně může projevit v investicích, a především neuvažuje možná zpoždění mezi příchodem kapitálu a jeho využitím pro financování. I když připustíme, že investoři vkládají prostředky až v okamžiku, kdy zamýšlejí investovat (tedy u toků kapitálu v průběhu roku nemusí být příliš velké), zkreslení v případě přelomu roku vyloučit nelze.

¹⁰ Většina studií se spíše zaměřuje na pozitiva spojená s PZI a negativa buď vůbec nezmiňuje nebo je uvádí jen okrajově (viz např. vládní materiál „Strategie hospodářského růstu“, zpracovaný pod vedením místopředsedy vlády M. Jahna).

šit jeho efektivnost. Mohou být též spojeny s transferem technologií, tzv. know-how. Ve svém důsledku tak mohou zlepšit nejen výkonnost daného podniku, ale i celé národní ekonomiky.

V zemích s vysokým podílem podniků vlastněných zahraničními investory existuje v určitých podmínkách nebezpečí vzniku duální ekonomiky. V takovém případě má odchod PZI ze země závažné důsledky. Nebezpečí vzniku duální ekonomiky je zvláště silné v případě nedostatečné provázanosti podniků pod zahraniční kontrolou s domácími podniky. Existují rovněž negativní zkušenosti domácích podniků se zneužíváním ekonomické síly podniků pod zahraniční kontrolou. Možnost tlaku nadnárodních koncernů na domácí firmy je dána tím, že dodávky středních a malých podniků se většinou samostatně neprosadí na exportních trzích.

Box 1: Podniky s vlivem zahraničního kapitálu v národní ekonomice

Existují dvě odlišné charakteristiky zahraničních investic:

1. Přímé zahraniční investice v pojetí platební bilance (IMF).¹¹ Tato charakteristika je založena na *výši vkladů do základního kapitálu* podniku. Podmínkou je, aby podnik – rezident jedné země (investor) získal *nový* podíl v podniku v jiné zemi ve výši alespoň 10 % základního jmění firmy (kmenové akcie, hlasovací práva nebo jejich ekvivalent). Takovýto podnik je v analýzách označován jako **FIE** (*Foreign Investment Enterprise*), tj. **podnik s PZI** (např. viz Hunya, Geishecker, 2005).¹²

2. Podniky pod zahraniční kontrolou v pojetí národních účtů ESA 1995 (stejně definice využívá též OECD – viz OECD, 2005d). **Rozlišujícím znakem** je zde v případě nefinančních soukromých podniků **alespoň 50% účast zahraničního kapitálu na základním jmění** podniku. Takovýto podnik je klasifikován jako podnik pod zahraniční kontrolou (tj. ovládaný nerezidentskou institucionální jednotkou).¹³

Nejasné vymezení pojmů je dáno skutečností, že PZI neměly v minulosti takový význam pro ekonomiku jako v současnosti. S vědomím všech uvedených problémů se pokusíme o stručné zhodnocení situace v ekonomice České republiky a Slovenska. Pro dokreslení použijeme i údaje za Polsko, Slovinsko a Maďarsko, které mají s PZI v rámci zemí EU-8 relativně nejdelší zkušenosti.

Vývoj podniků pod zahraniční kontrolou v ČR

Podle studie (viz ČSÚ, 2005g), která hlouběji sledovala nefinanční podniky se 100 a více zaměstnanci v období 2000–2004, se počet podniků pod zahraniční kontrolou zvýšil více než o čtvrtinu, přičemž počet jejich zaměstnanců se zvýšil téměř o polovinu a shodně se zvýšil i objem účetní přidané hodnoty (viz tabulka 4). Srovnání vývoje *úrovně* účetní přidané hodnoty *na zaměstnance* v podnicích pod zahraniční kontrolou se všemi nefinančními podniky ukazuje na její přibližně shodnou dynamiku, přičemž absolutní úroveň zůstává v podnicích pod zahraniční kontrolou vyšší přibližně o jednu třetinu.

¹¹ Anglická zkratka FDI – Foreign Direct Investment, česká PZI – přímé zahraniční investice.

¹² Z vymezení PZI vyplývá, že jde o dlouhodobý vztah mezi investorem a podnikem, kam vstupuje.

¹³ Za tyto podniky (se 100 a více zaměstnanci) publikuje údaje v ČR např. ČSÚ. Pro mezinárodní srovnání to však představuje komplikaci.

Tabulka 4: Nefinanční podniky pod zahraniční kontrolou v ČR v období 2000–2004

	2000	2001	2002	2003	2004	Index (2004/2000)
Počet podniků (v % z celku)	22,1	24,4	25,6	27,1	28,3	128,1
Počet zaměstnanců (v % z celku) ¹⁾	23,8	28,3	29,5	31,8	34,8	146,2
Účetní přidaná hodnota (podíl na celkové výši, v %)	31,8	37,0	38,6	42,1	46,3	145,6
Účetní přidaná hodnota na zaměstnance (podniky pod zahraniční kontrolou, v tis. Kč)	595,0	633,4	643,3	724,9	814,9	137,0
Účetní přidaná hodnota na zaměstnance (nefinanční podniky celkem, v tis. Kč)	445,4	483,8	490,7	547,4	611,5	137,5
Tržby za vlastní výrobky, zboží a služby (podíl na celkové výši, v %)	36,5	41,1	43,5	47,1	50,5	138,4
Čistý zisk (podíl v % z celku) ²⁾	60,6	56,0	48,5	55,3	51,0	x

Poznámka: ¹⁾ Přepočtený počet osob. ²⁾ Hospodářský výsledek po zdanění. Za rok 2004 je čistý zisk počítán orientačně jako součet čtvrtletních údajů hrubého zisku s odečtením 28 % daně z příjmů.

Pramen: ČSÚ, 2005g, vlastní výpočty.

Mezinárodní srovnání vývoje zaměstnanosti, tržeb a produktivity práce za vybrané nové členské země EU shrnuje tabulka 5.

Tabulka 5: Ukazatele za podniky s PZI (FIEs) ve zpracovatelském průmyslu

	Podíl na zaměstnanosti v %			Index 2001/1996	Podíl na tržbách v %			Index 2001/1996	Produktivita práce ¹⁾			Index 2001/1996
	1996	1998	2001	v %	1996	1998	2001	v %	1996	1998	2001	v % ²⁾
ČR	13,1	19,2	34,1	260,3	22,6	31,6	53,5	236,7	1,73	1,65	1,56	90,2
Maďarsko	36,1	44,9	45,2	125,2	61,4	70,0	72,5	118,1	1,70	1,56	1,60	94,1
Polsko	12,0	26,0	32,9	274,2	17,4	40,0	52,0	298,9	1,45	1,54	1,58	109,0
Slovensko	13,0	18,5	36,4	280,0	21,6	36,2	59,3	274,5	1,66	1,96	1,63	98,2
Slovinsko	10,1	13,1	17,6	174,3	19,6	24,4	29,3	149,5	1,94	1,86	1,66	85,6

Poznámka: ¹⁾ Poměr úrovně produktivity v podnicích s PZI k průměrné úrovni produktivity v domácích firmách. ²⁾ Vývoj poměru úrovně produktivity v podnicích s PZI k průměrné úrovni produktivity v domácích firmách. Podnik PZI = podnik s alespoň 10% podílem nerezidentů, v případě Maďarska podnik s alespoň 10% podílem nerezidentů a alespoň jedním zahraničním vlastníkem. Za Maďarsko a Slovinsko jsou uvedeny všechny firmy, za ČR všechny podniky se 100 a více zaměstnanci, nad 20 zaměstnanců jde o částečné odhady. Za Polsko jsou uvedeny firmy nad 5 zaměstnanců (1996, 1998), resp. nad 10 zaměstnanců (2001).

Pramen: Hunya, Geishecker, 2005, s. 8, 11, vlastní úprava.

Zaměstnanost v podnicích s PZI na Slovensku, v ČR a v Polsku se zvýšila dvaapůlkrát až trojnásobně, obdobně se vyvíjel index tržeb. Odlišná situace je ve Slovinsku, které má výrazně nižší zastoupení podniků PZI, plynoucí z místních specifik a z velikosti dané ekonomiky. Maďarsko zaznamenalo ve sledovaném období nižší tempo růstu zaměstnanosti i tržeb vzhledem k tomu, že podniky s PZI se v této zemi lokalizovaly již od počátku 90. let, a proto v námi sledovaném výchozím roce 1996 již jejich podíl dosahoval vysokých hodnot. Produktivita práce v podnicích s domácím kapitálem se v jednotlivých zemích vyvíjela příznivě, neboť docházelo k postupnému snižování mezery ve vztahu k podnikům s PZI (mimo Polska). Tento fakt naznačuje zapojování domácích společností do mezinárodních vazeb a tlak na jejich restrukturalizaci a výkonnost, vedoucí ke snižování nebezpečí výskytu duální ekonomiky.

Analýza podniků pod zahraniční kontrolou poskytuje analogický obraz (viz tabulka 6). Patrný je významný podíl těchto podniků na hrubé přidané hodnotě, obratu a zaměstnanosti, a to nejen ve zpracovatelském průmyslu, ale i ve službách. Ukazatel sklonu k importu a exportu ukazuje na proexportní orientaci podniků pod zahraniční kontrolou, které tak přispívají ke zlepšování obchodní bilance.¹⁴

Pro přejímání nových technologií, postupů atd. (spillover) musí existovat vůle a ochota pro jejich aplikaci. V řadě případů tomu tak není (viz OECD, 2005c, s. 31). Navíc zde existuje problém přenosu technologií vzhledem k ochraně firemního know-how. Přenos lze snadněji uskutečnit v odvětvích jako je maloobchod nebo ubytovací kapacity formou tzv. learning by watching. Odlišným příkladem je výběrová procedura v automobilce TPCA v Kolíně, která je založena na learning by doing.

Tabulka 6: Údaje za podniky pod zahraniční kontrolou (podle metodologie národního účetnictví, rok 2002)

	ČR	Maďarsko	Polsko	Slovensko
HPH v zpracovatelském průmyslu (v % z celku)	41,4	54,5	..	40,0
HPH v sektoru služeb (v % z celku)	29,8	30,7
Obrat ve zpracovatelském průmyslu (v % z celku)	45,5	60,5	38,9	..
Obrat ve službách (v % z celku)	26,7	33,2	26,7	..
Zaměstnanost ve zpracovatelském průmyslu (v %)	30,3	38,1	24,1	24,0
Zaměstnanost ve službách (v %)	19,2	14,8	15,3	..
Sklon k importu (podíl importu na celkovém obratu, v %)	45,4	..	35,7	..
Sklon k exportu (podíl exportu na celkovém obratu, v %)	65,5	..	39,7	..
Produktivita práce ¹⁾	3,9	10,2	10,5	..

Poznámka: ¹⁾ průměrné tempo růstu (1997–2002) v %.

Pramen: OECD, 2005b, údaje v oddílu E.6, E.7, E.8, E.10; OECD, 2005c, s. 28.

Vzniká otázka jak přeorientovat podporu zahraničních investorů spíše na služby v rámci vědeckotechnických parků než na výrobu na montážních linkách. Podle CzechInvestu by měly být podporovány projekty v oblasti farmaceutického průmyslu, IT a V&V (nižšími limity pro získání podpory). V řadě podniků jsou dosud místní oddělení V&V nahrazena zahraničními.¹⁵ Nové investice by měly směřovat do odvětví high-tech,¹⁶ tj. do odvětví s vysokou intenzitou V&V.¹⁷ V roce 2002 činil podíl těchto odvětví na hrubé přidané hodnotě (HPH) ve zpracovatelském průmyslu v ČR 10,2 % (viz OECD, 2005b, s. 167).

Takováto strategie však bude vyžadovat vhodnou vzdělanostní a kvalifikační strukturu pracovníků pro tato náročná odvětví a rovněž existenci místních firem, jež se budou chtít zapojit do obchodních vztahů.¹⁸ Tento vývoj přitom neřeší problémy vysoké nezaměstnanosti, neboť struktura nezaměstnaných pracovníků sil ve velké většině neod-

¹⁴ Jisté tendence je možné nalézt v publikaci OECD (2005b), která však pracuje s odlišně vymezenými podniky PZI.

¹⁵ Příznivý vývoj v této oblasti je v Maďarsku, kde se řada podniků, původně orientovaných na produkci, rozhodla zavést či rozšířit V&V aktivity (IBM, Nokia), (viz Hunya, Geishecker, 2005).

¹⁶ Automobilový průmysl je řazen mezi technologie medium-high, (viz OECD, 2005d).

¹⁷ Aby šlo skutečně o high-tech odvětví, musí být stanovena závazná podmínka přímo ve smlouvě o podpoře (v praxi plní kvalifikační podmínky jen velmi málo podniků).

¹⁸ Spolupráce univerzit např. v oblasti výpočetní techniky a telekomunikací přináší řadu úspěchů (příkladem je Lékařská fakulta v Brně). Navíc by se mohla zlepšit kvalita výuky propojením praxe s teorií, lepším uplatněním absolventů atd.

povídá požadovaným charakteristikám. Při přetrvávání výrazného rozdílu v technologii mezi podniky s PZI a domácími podniky a při malé absorpční schopnosti domácích podniků se přelévací efekt nemusí dostavit. Mezera mezi oběma typy podniků by se v takovém případě neuzavírala a duální charakter ekonomiky by přetrvával.¹⁹

Z analýzy vyplývá, že příliv PZI do ČR vedl k výrazným změnám ve struktuře ekonomiky a v jejích mezinárodně-obchodních vazbách, takže významně spolupůsobil jako jeden z růstových faktorů v období let 2000–2004. V dalším vývoji by však hospodářská politika měla usměrnit příliv PZI ve větší míře k využití kvalitativních konkurenčních výhod.

2.4 Alternativní metody měření růstové výkonnosti

Měření ekonomické výkonnosti země je složitou statistickou záležitostí a nelze ho omezit na jeden, byť důležitý ukazatel.²⁰ Klíčovou podmínkou mezinárodních komparací je metodologická srovnatelnost používaných ukazatelů. Ta sice není úplná, ale na makroekonomické úrovni v rámci zemí EU je zajištěna používáním Evropského systému účtů (ESA 1995). Ten umožňuje komplexní hodnocení hospodářského vývoje na základě širšího spektra ukazatelů, u nichž je zajištěna jejich konsistence. K souhrnné charakteristice ekonomické výkonnosti slouží kromě ukazatele HDP i ukazatele finálního užití produkce (spotřeba, investice a čistý vývoz) a ukazatele reálného důchodu. Tyto ukazatele sice úzce souvisí s vývojem HDP, nicméně se mohou od jeho vývoje lišit, protože berou v úvahu faktory, které HDP nezohledňuje.²¹ Tak např. v ČR reálný růst celkové domácí poptávky (konečné spotřeby a investic) předstihoval průměrně ročně v letech 1996–2004 růst HDP o 0,5 p.b. (2,6 % proti 2,1 %). Přitom růst domácí poptávky je z hlediska růstu životní úrovně (konečná spotřeba) a budoucího růstu ekonomiky (růst investic) důležitější než růst HDP. Podmínkou však je udržení makroekonomické rovnováhy v přijatelných mezích. Ukazuje se, že HDP v té podobě, jak je dnes počítán, by neměl být jediným souhrnným ukazatelem hodnocení celkového vývoje ekonomiky. Pro úplnější a objektivnější obraz o vývoji ekonomiky je třeba analyzovat i vývoj souhrnných ukazatelů reálného důchodu (viz box 2), které berou v úvahu přínosy či ztráty ze změn směnných relací a procesy prvotního a druhotného rozdělení důchodů mezi domácí ekonomikou a světem. Česká ekonomika se vyznačuje některými rysy, které si použití ukazatelů reálného důchodu vyžadují.

V ČR v letech 1996–2004 všechny ukazatele reálného důchodu (reálný hrubý domácí důchod, reálný hrubý národní důchod a reálný hrubý disponibilní důchod) rostly v průměru rychleji než reálný HDP. Průměrný roční růst reálného hrubého domácího důchodu dosáhl 3 % a byl o 0,9 procentního bodu rychlejší než růst HDP. Růst reálného hrubého národního důchodu v důsledku relativně značného a rostoucího odlivu prvotních důchodů do zahraničí činil ve stejném období 2,5 % a byl tedy nižší než růst reálného hrubého domácího důchodu. Růst reálného hrubého disponibilního důchodu se příliš nelišil od růstu reálného hrubého národního důchodu.

¹⁹ Značné důsledky by mělo, pokud by se v situaci duální ekonomiky (nebo jí blízké) vyskytl asymetrický šok, a to jak v období fáze přípravy na společnou měnu, tak v měnové unii, což je v prvním případě otázka blízké budoucnosti.

²⁰ Ve sborníku textů „Měříme správně HDP?“ vydaném Centrem pro ekonomiku a politiku (č. 39/2005) řada autorů vyslovila pochybnosti o správnosti výpočtu ukazatele HDP s tím, že dlouhodobě je ekonomický růst ČR podhodnocován. Někteří autoři nabídli alternativní způsoby měření ekonomického růstu.

²¹ Podrobněji viz (Spěvácěk, 2005a; Vintrová, 2005a).

Rychlejší růst ukazatelů reálného důchodu před růstem HDP umožňoval předstih domácího užití HDP (výdaje na konečnou spotřebu a tvorba hrubého kapitálu) před růstem HDP, aniž by se zhoršovala obchodní bilance. Vztahy k zahraničí (ať již vlivem změn směnných relací nebo v důsledku prvotního a druhotného rozdělení důchodů) tak hrály významnou úlohu v hospodářském vývoji ČR. V roce 2003 a 2004 však již slábl pozitivní vliv změn směnných relací a tím i předstih reálného hrubého domácího důchodu před HDP. V roce 2005 se v důsledku silného růstu cen paliv a dalších surovin začínají směnné relace značně zhoršovat. To se projevilo v méně příznivém růstu reálného hrubého domácího důchodu ve vztahu k růstu HDP. Podle předběžných údajů ČSÚ se za tři čtvrtletí roku 2005 zvýšil reálný hrubý domácí důchod pouze o 3,6 % při růstu HDP o 5,0 %.

Box 2: Reálný hrubý domácí důchod

Úhrnný reálný domácí důchod rezidentů je ovlivněn nejen objemem výroby měřeným HDP ve stálých cenách, ale také poměrem, za který se obchoduje při vývozu a dovozu ve vztahu k nerezidentům. Jestliže se cenové relace zlepšují, je třeba méně vývozu na zaplacení za daný objem dovozu, takže se při dané úrovni domácí výroby mohou přesunout výrobky a služby z vývozu do spotřeby nebo do tvorby kapitálu. Ukazatel HDP počítaný ve stálých cenách nebere tento reálný důchodový efekt v úvahu. Proto je v systému národního účetnictví obsažen i ukazatel reálného hrubého domácího důchodu, který se vypočte tak, že se k HDP ve stálých cenách připočtou nebo odečtou tzv. přínosy nebo ztráty z obchodu (trading gains and trading losses – ČSÚ tyto termíny překládá ne zcela výstižně jako obchodní zisk či ztráta ze změn směnných relací). Hrubý reálný domácí důchod vyjadřuje kupní sílu důchodů vytvořených rezidenty v domácí ekonomice.

Přínosy (ztráty) ze změn směnných relací v určitém roce vypočteme tak, že vyjdeme ze schodku bilance zahraničního obchodu ve zboží a službách v běžných cenách a od této bilance odečteme bilanci zahraničního obchodu přepočtenou do cen předchozího roku. Tato čísla říkají, o kolik by byl schodek zahraničního obchodu větší (menší) v případě, kdyby se ceny vývozu a dovozu v běžném roce nezměnily proti předešlému roku.

Vzorec pro výpočet přínosu nebo ztráty z obchodu je podle ESA 1995 následující:

$$T = (X - M)/P - (X/P_X - M/P_M),$$

kde

X – vývozy zboží a služeb.

M – dovozy zboží a služeb.

P – cenový deflátor pro běžné saldo vývozu a dovozu (většinou průměr cenových indexů pro dovoz a vývoz).

P_X – cenový deflátor vývozu.

P_M – cenový deflátor dovozu.

Různý vývoj souhrnných makroekonomických ukazatelů není hrou s čísly, ale má reálné dopady na ekonomiku a měl by být brán v úvahu i při tvorbě hospodářské politiky. V letech příznivého vývoje směnných relací je možné připustit rychlejší růst poptávky bez nebezpečí inflačních tlaků a narůstání makroekonomické nerovnováhy. Naopak, v letech negativního vývoje směnných relací je třeba ovlivňovat růst poptávky tak, aby nepředstihoval růst domácí nabídky. Zhoršení směnných relací znamená, že i přes vysoká tempa růstu HDP země ztrácí část svého reálného důchodu. To se musí projevit buď ve zhoršení obchodní bilance nebo ve zpomalení růstu domácí poptávky. Měnová a fiskální politika, ale i politika vztahující se k vývoji mezd, by proto měly brát v úvahu rozdílný vývoj makroekonomických ukazatelů ekonomické výkonnosti.

Vývoj makroekonomických ukazatelů vyjadřujících ekonomickou výkonnost země v období 1996–2004 je rozdílný (viz tabulka 7) a komplexní hodnocení ekonomické výkonnosti by se proto nemělo omezit pouze na ukazatel HDP.

Tabulka 7: Růst HDP a ukazatelů reálného důchodu (stálé ceny předchozího roku)

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	1996–2004
Hrubý domácí produkt	4,2	-0,7	-1,1	1,2	3,9	2,6	1,5	3,2	4,7	2,1
Reálný hrubý domácí důchod	5,8	-0,5	2,3	0,9	2,1	4,3	3,7	3,3	5,0	3,0
Reálný hrubý národní důchod	4,7	-0,7	2,2	0,4	1,9	3,1	2,4	3,7	4,5	2,5
Reálný hrubý disponibilní důchod	4,3	-0,6	2,4	0,5	1,5	3,2	2,2	3,7	4,0	2,3

Poznámka: Údaje v posledním sloupci vyjadřují průměrný roční růst v letech 1996–2004.
Pramen: ČSÚ, 2005a, vlastní výpočty.

Rychlejší růst ukazatelů reálného důchodu před růstem HDP, daný především příznivým vývojem směnných relací, vyjadřuje do značné míry vliv kvalitativních faktorů a růst konkurenceschopnosti české ekonomiky. To se projevuje v pozici ČR z hlediska růstové dynamiky i v postupu reálné konvergence měřené HDP na obyvatele v paritě kupní síly.

Zatímco v tempech růstu HDP byla ČR v letech 2001–2004 z osmi nových zemí EU ze střední a východní Evropy na předposledním místě (mírně nižší průměrný roční růst v tomto období mělo pouze Polsko), v růstu reálného hrubého domácího důchodu ve stejném období ČR předstihuje všechny středoevropské země a dostává se za trojici pobaltských republik, které vykazují velmi vysoká tempa růstu převyšující 7 % jak v růstu HDP, tak v růstu reálného hrubého domácího důchodu. Podobně ČR vykazuje postup reálné konvergence rychlejší, než by odpovídalo růstu HDP. Na Slovensku dochází k opačnému jevu.

3. Nabídková strana ekonomiky

V této kapitole bude nejprve prezentován teoretický koncept zdrojů ekonomického růstu. Vývoj determinant hospodářského růstu v dlouhém období bude zkoumán v členění na práci, kapitál a souhrnnou produktivitu faktorů (SPF). Výchozím teoretickým konceptem je původní příspěvek R. Solowa (1957) a metoda růstového účetnictví (viz box 3). Dále budou empiricky zkoumány zdroje růstu české ekonomiky v letech 1996–2004. Růst reálného HDP ČR bude dezagregován na základní národohospodářská odvětví s kvantifikací jejich příspěvků k růstu makroekonomické SPF. Zároveň bude uveden vliv meziodvětvové realokace zdrojů (práce a kapitálu) na dynamiku makroekonomické SPF. V další části bude provedeno srovnání ekonomického růstu a vývoje souhrnné produktivity faktorů v ČR a EU-15 v letech 1996–2004 a vývoj relativní úrovně souhrnné produktivity faktorů ČR vůči EU-15.

3.1 Základní zdroje ekonomického růstu

Dynamika růstu reálného HDP závisí na zdrojích ekonomického růstu, na jejich efektivním využití a na pružnosti jejich realokace. Tyto faktory pak určují tempo ekonomického růstu, resp. výkonnost ekonomiky v dlouhém období. Zdrojem ekonomického

růstu jsou práce, kapitál a technický pokrok, resp. souhrnná produktivita faktorů. Z hlediska jednofaktorového přístupu byl ekonomický růst ČR plně založen na růstu produktivity práce, přičemž zaměstnanost v národním hospodářství dlouhodobě klesala a růst produktivity práce byl tak rychlejší než růst reálného HDP (viz tabulka 8). To ukazuje na silící vliv technického pokroku a rostoucí konkurenceschopnost. Druhou stranou těchto procesů je nízké využití pracovní síly a relativně vysoká nezaměstnanost.

Tabulka 8: Růst produktivity práce v zemích EU-25 (průměrná roční tempa růstu v %)

	1996–2004	1996–1999	2000–2004
EU-25	1,6	1,8	1,5
EU-15	1,3	1,5	1,2
Belgie	1,2	1,2	1,2
Česká republika	2,8	2,3	3,1
Dánsko	1,5	1,5	1,5
Estonsko	7,3	7,5	7,1
Finsko	2,0	2,2	1,8
Francie	1,3	1,8	1,0
Irsko	3,3	3,6	3,1
Itálie	0,6	1,1	0,1
Kypr	2,0	2,3	1,7
Litva	6,1	4,6	7,3
Lotyšsko	5,9	4,9	6,6
Lucembursko	1,3	2,6	0,3
Maďarsko	3,1	2,6	3,5
Malta	1,8	3,7	0,3
Německo	1,9	2,2	1,7
Nizozemsko	1,1	1,0	1,2
Polsko	5,1	5,5	4,8
Portugalsko	1,2	2,1	0,6
Rakousko	18,	2,2	1,4
Řecko	3,1	2,4	3,6
Slovensko	4,4	4,6	4,2
Slovinsko	3,9	5,2	2,8
Španělsko	0,4	0,4	0,3
Švédsko	2,1	2,6	1,7
Velká Británie	1,8	1,7	1,8

Pramen: ECFIN, 2005a, tabulka 11, s. 50–51; ČSÚ, 2005i, s. 42–43.

V celém období 1996–2004 rostla produktivita práce v ČR rychleji než v EU-15 i v EU-25 (viz tabulka 8). Ve srovnání s EU-15 dokonce více než dvojnásobně rychleji. V nových členských zemích rostla produktivita práce rychleji než v ČR v Estonsku, Litvě, Lotyšsku, v Polsku, na Slovensku, ve Slovinsku a v Maďarsku. Ze starých členských zemí rostla produktivita práce nejrychleji v Irsku a Řecku, nejpomaleji pak ve Španělsku a Itálii. Mezi léty 2000–2004 a 1996–1999 se růst produktivity práce zpomalil jak v EU-25, tak v EU-15. V ČR se naopak růst produktivity práce zrychlil a v obou obdobích byl nadprůměrný. V relaci k EU-15 byl její růst v letech 2000–2004 dva a půlkrát rychlejší. Z nových členských zemí se růst zpomalil v Estonsku, Polsku, Slovensku a Slovinsku. Ze starých členských zemí se růst výrazněji zpomalil ve Francii, Itálii, Německu, Portugalsku, Rakousku, Švédsku a Irsku. Pouze ve třech zemích se růst mírně zrychlil a to ve Velké Británii a v Nizozemsku, výrazněji pak v Řecku.

Výchozím teoretickým konceptem vícefaktorové analýzy je původní příspěvek R. Solowa (1957), který spojil agregátní produkční funkci s produktivitou. Podle R. Solowa a jeho následovníků je tempo růstu produktu rovné součtu vážených temp růstu práce a kapitálu plus tempo růstu technického pokroku. Vahami jsou pracovní elasticita produktu a kapitálová elasticita produktu. Za předpokladu konstantních výnosů z rozsahu je součet obou elasticit roven jedné. Jestliže se mezní produkt faktorů rovná jejich ceně, pak se pracovní elasticita produktu rovná důchodovému podílu práce (tj. podílu práce na důchodu) a kapitálová elasticita se rovná důchodovému podílu kapitálu (tj. podílu kapitálu na důchodu). Pro diskrétní aproximaci jsme použili postup Jorgensona a Grilichese (1967, 1972), kteří pro diskrétní aproximaci použili Törnqvistův (1936) index. Uvedený postup se označuje jako „růstové účetnictví“, neboť rozkládá tempo růstu produktu na příspěvek růstu práce a kapitálu na straně jedné a příspěvek růstu technického pokroku na straně druhé.

Účelem empirické analýzy je zjistit tempo růstu technického pokroku. Protože tempa růstu produktu, práce, kapitálu a rovněž podíl práce empiricky zjistíme, je tempo růstu technického pokroku vypočítáno jako residuál a označováno jako tempo růstu souhrnné produktivity faktorů. To odráží růst reálného HDP, který nelze připsat příspěvku růstu práce a fyzického kapitálu.

Měření a empirické analýze souhrnné produktivity faktorů se vedle výzkumných pracovníků věnují i renomované mezinárodní instituce a organizace (Evropská komise, OECD,²² IMF, World Bank). Ve Spojených státech tyto propočty a analýzy pravidelně provádí U.S. Bureau of Labor Statistics (BLS), které je hlavní agenturou pro zjišťování údajů a faktů v oblasti ekonomiky práce a statistiky pro federální vládu a další instituce USA. V České republice tyto propočty provádí Ministerstvo financí (viz Makroekonomické predikce ČR a Konvergenční programy). Z individuálních studií se této oblasti v poslední době věnovali Jaroš (2002), Hurník, Navrátil (2003) a Hurník (2005).

Praktický výpočet vlivu technického pokroku na růst, označovaný jako souhrnná produktivita faktorů, nezahrnuje pouze vliv technického pokroku v úzkém smyslu, tj. realizaci nových technických inovací do výroby. Výpočet tempa růstu SPF na makroekonomické úrovni jako rozdíl mezi tempem růstu produktu a váženým součtem temp růstu zaměstnaností a fyzického kapitálu znamená, že zahrnuje

- 1) vliv technického pokroku, tj. realizaci nových technických inovací do výroby (např. ICT),
- 2) efekt výzkumu a vývoje,
- 3) příspěvek růstu kvality lidských zdrojů (vzdělávání, kvalifikace a dovednosti),
- 4) institucionální a organizační změny,
- 5) vliv realokace faktorů mezi odvětví,
- 6) rostoucí výnosy z rozsahu,
- 7) změnu v míře využití faktorů (při měření v kratších obdobích).

²² Analýze ekonomického růstu a souhrnné produktivity faktorů se věnují např. dvě obsáhlé studie OECD (viz OECD 2003; OECD, 2004).

Box 3: Teorie ekonomického růstu

Ekonomický růst je pokládán za natolik významný, že se jím zabývá řada světových výzkumných center. Růst ekonomiky má přímý vliv na růst životní úrovně obyvatel. Velmi často se hovoří o zdrojích růstu a jejich ovlivnění stabilizačními politikami, ale též institucionálním prostředím, kulturně-sociálními charakteristikami. Dlouhodobým ekonomickým růstem budeme rozumět takový vývoj ekonomiky, kdy se mění produkční kapacity ekonomiky, tj. potenciální produkt.

Teorie ekonomického růstu je možné rozdělit do následujících dvou, resp. tří oblastí: a) (neo)klasické teorie růstu, b) keynesovské koncepty, c) moderní teorie růstu (endogenní teorie).

Zdroje ekonomického růstu jsou dvojího druhu: extenzivní (kvantitativní, tj. rozšiřování disponibilních množství výrobních faktorů) a intenzivní (kvalitativní, tedy zlepšování kvality disponibilních výrobních faktorů, zvyšování jejich využití, technický a technologický pokrok).

Klasická teorie růstu je spojena s představiteli klasické školy ekonomického myšlení (poslední čtvrtiny 18. až poslední čtvrtiny 19. století). Ekonomický růst byl spojen s extenzivním rozvojem, technologický pokrok nebyl uvažován (např. T. Malthus). To vedlo některé představitele k obavám v podobě chmurných vizí stagnace. Řešení spočívalo v exogenních faktorech (kataklizmata), které měly uvést v soulad zdroje a potřeby a dočasně obnovit ekonomický růst.²³ Důležitým faktorem byl růst populace.

Keynesovské koncepty vznikly na základě ekonomické teorie J. M. Keynesa z 30. let minulého století a představovaly jeho dynamizaci. Byly spojeny se specifickými předpoklady²⁴, které nebyly příliš realistické a schopné vysvětlit skutečné dění v ekonomice, jak je ve svých modelech nastínili R. F. Harrod a E. Domar.

Neoklasická teorie růstu je spojena s 50. léty 20. století a jmény R. Solow a T. Swana. Jejich neoklasický model růstu se stal základem pro další výzkum a řadu výzkumných studií, které jej ověřovaly v praxi. Velmi významným se ukázal fakt, že modelový růst ekonomiky spočívá jak ve změně výrobních faktorů, tak v existenci technologického pokroku (modelovaného řadou variant od exogenního, přes práci rozšiřující technologický pokrok, technologická zařízení určitého typu (*vintage* modely) atd.). Metoda růstového účetnictví, která z této teorie vychází, rozkládá tempo růstu reálného HDP na příspěvek práce, fyzického kapitálu a SPF.

Vyskytla se však řada otázek v souvislosti s neoklasickým modelem (nezahrnutí dalších zdrojů růstu, typ výnosů z rozsahu, existence a zvěšování mezery mezi vyspělými a rozvojovými ekonomikami, neexistence konvergence apod. – viz Lucas, 2002). Nový impuls k rozvoji teorie ekonomického růstu dal článek P. M. Romera (1986) a dalších autorů – vznikla **nová ekonomie růstu**. Jednotlivé modely se od sebe velmi odlišují právě v závislosti na vymezení těch relevantních předpokladů, na kterých je model dále vystavěn, (viz Kejak, 1998).

Moderní koncepty zdůrazňují vliv řady opomíjených faktorů: lidský kapitál, který doplňuje (rozšiřuje) tradiční fyzický kapitál, infrastrukturu, inovace (V&V) a jejich dopady na růst (rostoucí kvalita produkce), s tím související problematika externalit a přelévacích efektů (vliv učení se prací), opětovné zavedení růstu populace do úvah (modely překrývajících se generací), vliv migrace. Rovněž jsou zdůrazňovány vliv daňového zatížení, vládních výdajů, regulace ekonomiky, podpora investování. (Je však důležité se zaměřit na podporu investic v širším smyslu, tj. kapitál, jinak jsou dopady jen krátkodobé.) Významným faktorem se stávají i instituce a je testován jejich vliv na ekonomickou výkonnost.²⁵

Velkým problémem je volba vzorku, který slouží pro studii, a nedokonalost, resp. neschopnost měření v případě řady faktorů – při provedené agregaci šířeji chápaného kapitálu se studie svými závěry blíží neoklasickému růstovému modelu. Velmi sporným se přitom ukazuje, jaké váhy mají mít jednotlivé složky kapitálu v případě vzdělání (součást lidského kapitálu), kdy je možné považovat vzdělání za faktor růstu a kdy jde o standardní předpoklad (střední vzdělání nebo vysokoškolské), (viz např. Rogers, 2003).

²³ Existovaly i jiné názory, kupř. D. Ricardo viděl možnost řešení své vize stagnace v podobě zahraničního obchodu (uplatnění konceptu komparativní výhody).

²⁴ Např. podoba produkční funkce, předpoklady vývoje ekonomiky.

²⁵ Situace je komplikována existencí bublin na trzích aktiv, které ovlivňují vývoj v ekonomice a mají výrazné dopady i na ekonomický růst, (viz IMF, 2003), výrazně se projevují na trhu nemovitostí, (viz IMF, 2004).

Růst SPF je rovněž ovlivněn případnými chybami či revizemi použitých veličin (např. přepočtení makroekonomických veličin do stálých cen).

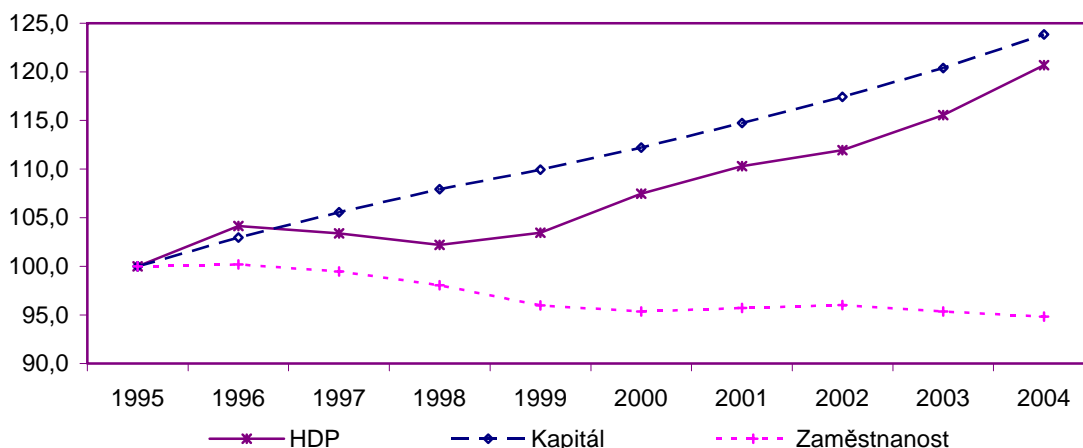
Chování nabídkové strany analyzujeme jak z makroekonomického, tak odvětvového pohledu. Tím rozšiřujeme tradiční makroekonomický přístup o další dimenzi. Odvětvová analýza se opírá o šest národně hospodářských odvětví (v závorce je uveden plný název odvětví):

- a) zemědělství (zemědělství, lesnictví a rybolov),
- b) průmysl,
- c) stavebnictví,
- d) obchod (obchod, opravy a pohostinství, ubytování),
- e) doprava a spoje,
- f) ostatní služby.²⁶

3.2 Zdroje růstu české ekonomiky v letech 1996–2004

Obrázek 5 ukazuje vývoj reálného HDP v období 1995–2004. Ve zkoumaném období se zaměstnanost dlouhodobě snižovala. Naproti tomu zásoba kapitálu ve stálých cenách rostla poněkud rychleji než reálný HDP. Reálný HDP se v období 1996–2004 zvyšoval relativně nízkým tempem růstu 2,1 % průměrně ročně. Zaměstnanost se snižovala o 0,6 % a zásoba kapitálu se zvyšovala o 2,4 % průměrně ročně (viz tabulka 10).

Obrázek 5: Růst reálného HDP, zaměstnanosti a kapitálu, (bazické indexy, 1995=100, v %)

Poznámka: Kapitál a HDP ve s. c. 1995.

Pramen: ČSÚ, 2005a, 2005b, vlastní výpočty.

Dlouhodobý pokles zaměstnanosti byl v ČR způsoben restrukturalizací české ekonomiky, zejména pak průmyslu a nedostatečnou regionální a profesní mobilitou pracovníků. Legislativní normy znevýhodňují především osoby s nízkou kvalifikací. Pro trh práce je stále typická relativně vysoká dlouhodobá a strukturální nezaměstnanost. Rigidita trhu práce je rovněž způsobována omezeným používáním smluv na dobu určitou, exis-

²⁶ Šesté národně hospodářské odvětví „Ostatní služby“ zahrnuje následující odvětví: Peněžnictví a pojišťovnictví, Nemovitosti, služby pro podniky, výzkum a vývoj, Veřejná správa, obrana, sociální zabezpečení, Školství, Zdravotnictví, veterinární a sociální činnosti, Ostatní veřejné, sociální a osobní služby a Domácnosti zaměstnávající personál.

tujícím systémem regulace nájmu a psychologickými a nákladovými bariérami měnit lokalitu zaměstnání. Proti zvyšování zaměstnanosti působí úsilí podniků zvyšovat produktivitu při snižování nákladů a tím zvyšovat konkurenceschopnost – tato tendence je nejzřetelnější u podniků pod zahraniční kontrolou. Nicméně od počátku roku 2005 se zaměstnanost v národním hospodářství začala zvyšovat.²⁷ Období ekonomického růstu bez zvyšování zaměstnanosti (jobless growth) zřejmě skončilo.²⁸ Příznivě se zde projevuje zrychlení ekonomického růstu, aktivní podpora zaměstnanosti a příliv přímých zahraničních investic.

Faktory ovlivňující vývoj na trhu práce je možné spatřovat v dynamice vývoje reálného HDP, ve strukturálních změnách v národním hospodářství, v demografických faktorech (silné populační ročníky v produktivním věku), ve vzdělávací a imigrační politice. Jednotlivé faktory jsou velmi silně provázané a působí komplexně na nabídku a poptávku po práci.

Vývoj faktoru práce

Vývoj na trhu práce²⁹ byl v letech 1996–2004 charakterizován celkovým zhoršením. Celková zaměstnanost v národním hospodářství se snížila o 265,4 tis. osob, což odpovídalo průměrnému ročnímu poklesu o 0,7 %.³⁰ Míra ekonomické aktivity (participace) poklesla z 73,2 % v roce 1996 na 70,8 % v roce 2004, což představuje pokles o téměř 1 % ročně. V mezinárodním srovnání se pozice České republiky postupně přibližuje úrovni průměru zemí EU-15 (i EU-25), přičemž pokles v ČR je protichůdný oproti průměru EU, který je rostoucí v celém období 1996–2004.³¹

Trh práce je do značné míry ovlivněn příznivou demografickou situací v ČR. V produktivním věku se nachází silné poválečné ročníky obyvatel, proto se počet obyvatel v ČR v produktivním věku (15–64 let) ve sledovaném období každoročně zvyšoval. Celkový nárůst byl 183 tis. osob, tj. v průměru o 0,3 % ročně. Naproti tomu pracovní síla zaznamenala mezi léty 1996–2004 pokles o 40 tis. osob (o 0,1 % ročně). V tomto případě však byl vývoj odlišný v letech 1996–1999 a 2000–2004. Zatímco v prvním období docházelo k postupnému nárůstu pracovní síly (rostl počet nezaměstnaných osob), v druhém období se počet nezaměstnaných stabilizoval, resp. začal mírně klesat při snižujícím se počtu zaměstnaných osob v ekonomice.

²⁷ Zaměstnanost se v jednotlivých čtvrtletích roku 2005 ve srovnání se stejným obdobím minulého roku v národním hospodářství zvyšovala. V prvním čtvrtletí 2005 o 0,6 %, ve druhém čtvrtletí o 1,1 % a ve třetím čtvrtletí o 1,7 %. Odvětvově se nejrychleji zvyšovala ve stavebnictví a ve zpracovatelském průmyslu, (viz ČSÚ, 2005c).

²⁸ V dynamickém pojetí tento problém znamená, že pokud chceme snížit míru nezaměstnanosti pod její přirozenou úroveň (např. NAIRU) – v ČR je odhadována mezi 7–8 % – musíme dosahovat takového růstu, který je vyšší než růst potenciálního produktu ekonomiky, aby mohlo dojít k poklesu aktuální míry nezaměstnanosti.

²⁹ Tradičně bývá vývoj na trhu práce doprovázen analýzou vývoje produktivity práce a mezd (jednotkových pracovních nákladů). V této analýze je tato část zařazena v šesté kapitole.

³⁰ Vývoj časových řad týkající se trhu práce není v ČR z důvodu sladění dotazníku pro VŠPS ČSÚ v roce 2001 s EUROSTATem za období 1996–2004 zcela srovnatelný.

³¹ Jedním z cílů Lisabonské strategie bylo zvýšení počtu zaměstnaných osob (obecně v ekonomice, ale též žen a starších pracovníků). Předpokládalo se vytvoření 20 milionů pracovních míst. V současné době po rozšíření EU a analýze vývoje trhu práce v posledních letech se toto číslo snížilo na 6 milionů míst.

V letech 1996–1999 se silně projevilo zpomalení dynamiky růstu reálného HDP (2. recese v letech 1997–1999) a pozvolné uskutečnění (do té doby v řadě případů odkládaného) restrukturalizačního procesu ve zpracovatelském průmyslu. To se zákonitě nemohlo neprojevit na trhu práce. Zaměstnanost v celoročním průměru v letech 1996–1999 zaznamenala pokles o 1,4 % ročně. Při bližším pohledu byl nejvyšší propad zaznamenán v roce 1999, kdy však již ekonomika započala opětovný růst po recesi předchozích dvou let.

V letech 2000–2004 se zvýšená dynamika reálného HDP spojená se značným přílivem přímých zahraničních investic³² výrazněji neodrazila v rostoucí zaměstnanosti. Ta se v tomto období dále snižovala, sice pomaleji než v předchozím období, ale přesto průměrným ročním tempem 0,1 %. koncem roku 2004 a průběhu roku 2005 se trend obrátil.³³

Box 4: Ukazatele na trhu práce

Mezi tradiční relativní ukazatele trhu práce patří:

1) míra participace, což je podíl pracovní síly (zaměstnaných a nezaměstnaných osob) k celkovému počtu osob v určitém věkovém intervalu. Definice ILO pracuje s osobami 15letými a staršími, EUROSTAT používá upravenou podobu – osoby ve věku 15 až 74 let, aby zohlednil prodlužování ekonomické aktivity osob (v řadě států i nad 65 let), ale též uvedený ukazatel „zreálnil“. Uvedený ukazatel se příliš neliší od vymezení národních měr participace, protože specifické míry zaměstnanosti a nezaměstnanosti u osob na 60, resp. 65 let jsou již velmi nízké. (Je totiž obtížné předpokládat ekonomickou aktivitu, resp. aktivní účast na hledání práce u osob nad 80 let.) ČSU při svých výpočtech používá ještě užší věkový interval 15-65 let, v rámci EU existují národní odlišnosti;

2) míra zaměstnanosti je podílem osob zaměstnaných na pracovní síle pro určitý věkový interval; zpravidla se používá interval zahrnující osoby ve věku 15–64 let.

Míra zaměstnanosti se ve sledovaném období v ČR snížila z 70,4 % (4972,0 tis. osob, 1996) na 64,9 % (4706,7 tis. osob, 2004). Struktura zaměstnanosti v národním hospodářství se výrazněji proměnila v prvních letech transformačního procesu. Následně docházelo k větším změnám ke konci 90. let v souvislosti s obnovením restrukturalizačního procesu a příchodem přímých zahraničních investic.

Oproti situaci v EU-15 je v ČR a ve většině ostatních zemích EU-10 výrazně nižší podíl částečné zaměstnanosti, která by mohla pomoci řešit situaci na trhu práce.³⁴ (Výjimku tvoří pobaltské státy a Polsko s relativně vysokou zaměstnaností osob na částečný úvazek v zemědělství.)

Strukturální změny probíhající v národním hospodářství se odrážejí i ve struktuře zaměstnanosti. Podle Landesmann et al. (2004) došlo k výrazné změně zaměstnanosti

³² Rychle rostoucí podniky (většinou pod zahraniční kontrolou) se zaměřují na intenzivní faktory růstu, tj. ty, které zvyšují produktivitu práce. S tím souvisí i používání moderních technologií ve výrobcích, které se v ČR lokalizují v rámci PZI. Vytváření nových pracovních míst je v důsledku toho omezené. Landesmann et al. (2004) ve své studii uvádí příklad zemí (Slovensko, Maďarsko, Slovinsko a Lotyšsko), které dokázaly tvorbou míst ve zpracovatelském průmyslu a službách nahrazovat úbytek z jiných částí ekonomiky.

³³ Podle ČSÚ (2005k) se celkový počet zaměstnaných osob zvýšil ve třech čtvrtletích roku 2005 o 1,1 %. Průměrná míra zaměstnanosti a míra ekonomické aktivity se tak zvýšila. Ve stejném období se výrazněji snížil počet nezaměstnaných (o 3,7 %), avšak i nadále přetrvává vysoký podíl dlouhodobě nezaměstnaných.

³⁴ Příkladem může být Nizozemsko, Velká Británie nebo skandinávské státy.

v letech 1995–2003 v zemědělství, průmyslu celkem a ve stavebnictví. Jednotlivé sub-sektory služeb zaznamenaly kladné přírůstky zaměstnanosti mimo sektoru vzdělání a dopravy a komunikací.³⁵

Ve srovnání s ostatními novými členy EU je situace v ČR příznivější. Kupř. Polsko, které vykazuje od roku 1998 klesající úroveň zaměstnanosti (v posledních třech letech je pod 52 %), Slovensko zaznamenává rovněž pokles a v posledních dvou letech stagnaci na úrovni 57 % a Maďarsko (jediné z této skupiny zemí vykazuje postupný nárůst k téměř 57 % v roce 2004. Avšak v porovnání s ostatními zeměmi EU je obrázek ČR horší. V EU existují dvě skupiny zemí s rozdílnou mírou zaměstnanosti – Skandinávie, Velká Británie a Nizozemsko (přes 70 %) a naopak země ve Středomoří (Itálie, Malta) nedosahující ani 60 %. Rychlejší zvyšování míry zaměstnanosti v EU je bržděno rigiditou na trzích práce členských zemí (pracovní právo) a vysokým daňovým zatížením práce vedoucím k technologické substituci a přesunování výroby. Jistý vliv mohou mít i demografické faktory související se stárnutím populace v Evropě.

Rozdíl míry zaměstnanosti ve srovnání s ČR činí od 4 p.b. (Finsko) až po významných 11,5 p.b. (Dánsko).³⁶ Diference jsou zřetelně ovlivněny reformami, které skandinávské státy v posledním desetiletí přijaly (v souvislosti s daňovými reformami – zavedením ekologických daní – mohlo dojít k poklesu zatížení pracovní síly a vytváření stimulů podporujících zaměstnanost, vyšší flexibilitu trhu práce atd.).³⁷

Míra nezaměstnanosti sledovaná v ČR podle metodiky Mezinárodní organizace práce (ILO) na základě výběrového šetření pracovních sil (VŠPS) se zvýšila z 3,9 % (1996) na 8,3 % (2004), tj. v ročním průměru z 201,5 na 425,9 tis. osob, přičemž trend růstu počtu nezaměstnaných byl ovlivněn výrazným vzestupem v letech 1998 a 1999. Poslední vývoj za první tři čtvrtletí roku 2005 se vyznačuje po dvou letech poklesem míry nezaměstnanosti na 8 % (průměr za tři čtvrtletí).

Následující obrázek 6 zachycuje vývoj na trhu práce prostřednictvím analytického nástroje – Beveridgeovy křivky (viz box 5). Poslední čtyři roky (2000–2004) jsou spojeny se střídáním fází s postupným zlepšováním a naopak zhoršováním podmínek, které nepříliš odrážejí faktický průběh ekonomického cyklu (resp. se zpožděním). Např. počet volných pracovních míst rostl během let (2000–2001) a byl doprovázen mírným poklesem míry nezaměstnanosti. Následující dva roky charakterizoval pokles volných míst a růst nezaměstnanosti. Od roku 2004 se opět projevuje zlepšení na trhu práce, poptávka po práci generovaná ekonomikou však není dostatečná (ať již z důvodu regulace trhu práce nebo jiných objektivních příčin), aby se projevila ve výraznějším poklesu míry nezaměstnanosti. Tento efekt se projevil tím, že Beveridgeova křivka se nachází ve větší vzdálenosti od obou os souřadnic – posunula se.³⁸

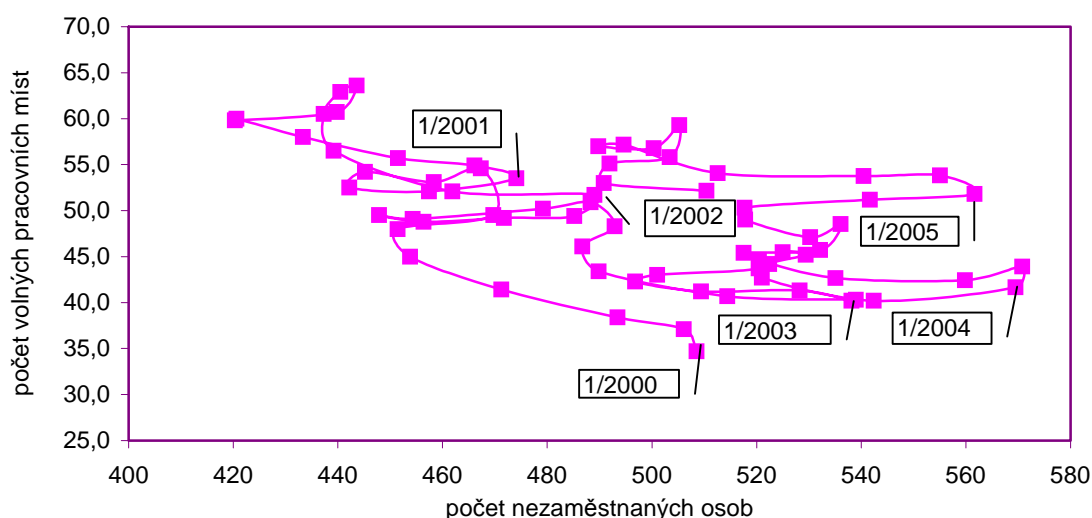
³⁵ Struktura ekonomiky založené na úloze terciárního sektoru bude zaznamenávat změny i ve své vlastní struktuře. Bude se totiž zvyšovat podíl těch, které se zaměřují na uspokojování potřeb stárnoucí populace (sociální, zdravotní, vzdělávací služby, aktivity pro volný čas).

³⁶ Srov. Kadeřábková a kol., 2005, s. 14.

³⁷ Všechna tato opatření mohou snižovat nejen aktuální míru nezaměstnanosti, ale též tzv. přirozenou míru nezaměstnanosti, resp. NAIRU, která má v průběhu ekonomického cyklu vliv na cenový vývoj v ekonomice.

³⁸ Alternativní pohled na vývoj trhu práce je možný prostřednictvím grafu zachycujícího kumulativní vývoj produkce a zaměstnanosti, čímž můžeme odlišit země s vyššími změnami zaměstnanosti než produkce (viz UNECE, 1996, s. 91).

Obrázek 6: Beveridgeova křivka pro ČR (2000:I-2005:XII)

Poznámka: údaje v tis. osob, nezaměstnaní původní definice MPSV.
Pramen: ČSÚ, 2005b; ČSÚ 2006.

V porovnání s EU-15 je ČR na její úrovni, oproti EU-25 je na tom ČR lépe. V EU existují dvě velké skupiny zemí, které vykazují odlišné míry nezaměstnanosti. První skupina zahrnuje země jako je Dánsko, Rakousko, Velká Británie, Irsko a Nizozemsko s nízkými hodnotami (do 6 %) a druhá s výrazně vyššími hodnotami okolo 10 % (např. Francie, Německo, Řecko či Španělsko). Ve druhé polovině 90. let sice došlo ke snížení míry nezaměstnanosti, ale od roku 2001 dochází opět k pozvolnému nárůstu. Nové členské země vykazují v průměru vyšší hodnoty. Nejvyšší mírou nezaměstnanosti trpí Polsko a Slovensko (v roce 2004 více než 18 %).

Box 5: Dynamika na trhu práce a vývoj ekonomiky

Vztah mezi vývojem míry nezaměstnanosti a ekonomickou výkonností byl v centru pozornosti amerických ekonomů již od druhé poloviny 50. let minulého století. Prvou formulaci vzájemné závislosti provedl americký neoknesovský ekonom A. Okun ve svém článku prezentovaném na zasedání Americké statistické společnosti. Odhady platnosti Okunova zákona se pro jednotlivé ekonomiky stále provádějí (viz EC, 2005b).³⁹

Protože tento přístup nebyl dostačující pro vysvětlení pohybu na trhu práce, jsou v současné době akcentovány další přístupy, které se snaží nahlížet na dění na trhu práce přes Beveridgeovu křivku např. (viz Blanchard et al., 1989; IMF, 2003; Galuščák, Münich, 2005).⁴⁰ Tento vztah využívá na jedné straně počet volných pracovních míst (vacancy rate, v %) v ekonomice a na druhé straně míru nezaměstnanosti (v %). Umožňuje tak analyzovat vývoj na trhu práce – volná místa ukazují na bod obratu, nezaměstnanost je obvykle zpožděná oproti ekonomickému cyklu. (Během recese klesá počet volných míst a roste nezaměstnanost a naopak.) Simultánní pohyb obou veličin ukazuje buď na lepší nebo naopak horší fungování trhu práce. V pozadí pohybu křivky je tzv. Matching Function (obdobu známé produkční funkce) – spojuje pohyb nezaměstnaných osob a volných míst. Tento modelový přístup nám umožňuje odhadovat cyklické a strukturální změny v míře nezaměstnanosti.

Míra registrované nezaměstnanosti (viz MPSV), která v průběhu první poloviny 90. let oscilovala (měřeno údaji ke konci roku) okolo hranice 3 % ročně (tj. pod 200 tis. osob), se po nárůstu v roce 1997 (4,9 %) skokově zvýšila na 7,5 %, resp. 9,4 % (1999),

³⁹ Odhad na datech za ekonomiku ČR v letech 1995–2004 (viz Žďárek, 2005).

⁴⁰ Zajímavý je pokus o analýzu vývoje těchto veličin prostřednictvím tzv. atraktorů (viz ČSÚ, 2005h).

tj. na 487,6 tis. osob. Počet volných pracovních míst výrazně poklesl během ekonomické recese, a to z 84 na 35 tis. (1999), počet uchazečů připadajících na jedno volné místo se výrazně zvýšil. Závažným problémem se staly regionální diference nezaměstnanosti, které se po celé toto období neustále prohlubovaly. Příčinou je nerovnoměrné rozložení jednotlivých průmyslových odvětví na území ČR, přičemž ta tradiční (těžba a zpracování surovin, ocelářství, textilní a kožedělný průmysl) byla soustředěna na území severní Moravy (Ostrava, Třinec), severních Čech (Most, Chomutov), Vysočině (Třebíč, Jihlava). Tato odvětví byla postižena změnami poptávky a odbytových trhů, dovozem levnějšího zboží z asijských zemí, kterému zpravidla nebyla schopna konkurovat.

Nejvyšší nezaměstnanost (VŠPS) byla v roce 2000 (8,8 %), poté následoval mírný pokles pod 8% hranici; v roce 2004 však došlo k opětovnému nárůstu nad 8 %. Závažným problémem ve sledovaném období je postupně se zvyšující strukturální a regionální nezaměstnanost, s níž souvisí vysoký podíl dlouhodobé nezaměstnanosti nad hranicí 50 %.

Přestože došlo k vzestupné fázi ekonomického cyklu v ČR a v roce 2005 se zřejmě nacházíme na vrcholu cyklického vývoje, situace na trhu práce (mezi nabídkou a poptávkou po práci) se výrazněji nezlepšila a stále přetrvávají nerovnováhy. Především je to již několik let se udržující vysoký počet dlouhodobě nezaměstnaných na celkovém počtu nezaměstnaných a regionální, kvalifikační a profesní struktura. Velkou část těchto osob tvoří z hlediska zaměstnatelnosti problematické skupiny – mladí absolventi škol, ženy s malými dětmi, starší věkové skupiny. Závažným problémem je ten, že mnoho pracovníků, kteří nemohou najít práci, si zvykne na jiný způsob života: na sociální podporu a příležitostná (nelegální) zaměstnání. (Toto zneužívání systému však mimo jiné vede k nutnosti udržovat vysoké zatížení pracovní síly.)

Důvody neklesající míry nezaměstnanosti je možné hledat jak v „umělých“ bariérách na trhu práce (výše minimální mzdy, pracovní zákonodárství), tak v „přirozených“ bariérách (např. informační asymetrie mezi uchazeči o zaměstnání a zaměstnavateli, které zprostředkovatelské agentury nejsou vždy schopné svou činností eliminovat).⁴¹

Vzhledem ke zpoždění mezi dynamikou růstu a mírou nezaměstnanosti lze předpokládat, že se míra nezaměstnanosti bude v následujícím období snižovat. Svědčí o tom údaje za tři čtvrtletí roku 2005.⁴² Nadále ovšem přetrvávají strukturální problémy, které budou bránit rychlejšímu snižování míry nezaměstnanosti i v dalších letech.

Musíme si v této souvislosti uvědomit, že demografické změny, které nás provázejí, povedou v blízké budoucnosti k tomu, že se bude snižovat počet práceschopných obyvatel.⁴³ Pokud by měla zůstat v zásadě nezměněná dynamika umožňující konvergenční proces české ekonomiky k EU, musí být růst podpořen kvalitativně lepšími kapitálovými vstupy a/nebo souhrnnou produktivitou faktorů.⁴⁴ Stále je však nutné mít na paměti,

⁴¹ Moderní technologie, které by tomuto problému měly předcházet, však v problémových regionech a u postižených subjektů nejsou zpravidla k dispozici.

⁴² Míra nezaměstnanosti podle VŠPS se v jednotlivých čtvrtletích roku 2005 ve srovnání se stejným čtvrtletím roku 2004 snižovala, a to v prvním čtvrtletí 2005 z 8,7 % na 8,4 %, ve druhém čtvrtletí z 8,2 % na 7,8 % a ve třetím čtvrtletí z 8,2 % na 7,8 % (viz ČSÚ, 2005c; ČSÚ, 2005f).

⁴³ Proto by stát měl uvažovat o migrační politice v širším kontextu (srov. WB, 2005, kap. 2 a kap. 3).

⁴⁴ V této souvislosti je velmi poučný a zároveň inspirující vývoj v americké ekonomice, která dosáhla silného růstu souhrnné produktivity faktorů během 90. let minulého století. Diskusi možných příčin a vlivů lze nalézt např. v práci Gordona (2004, kap. 1 a kap. 2).

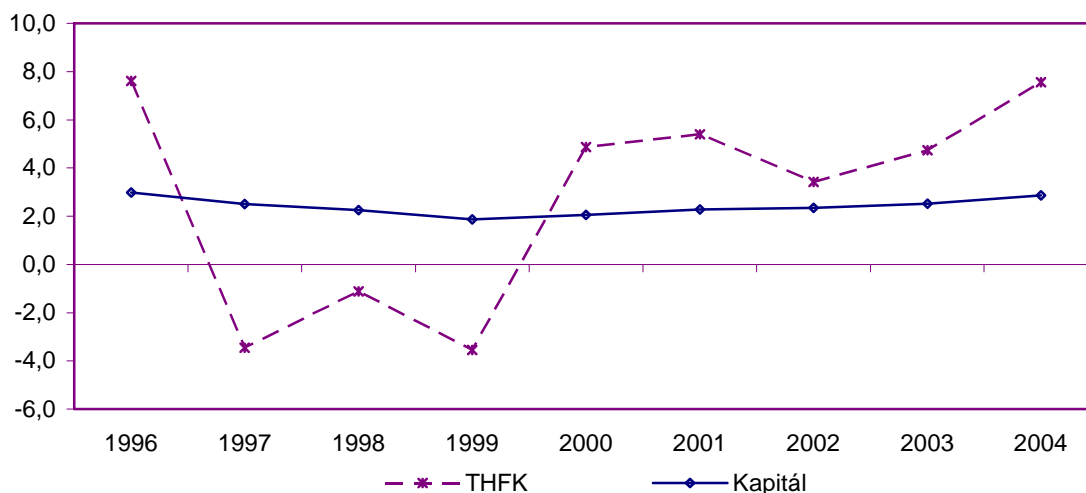
že jakékoliv změny v demografické oblasti (resp. na trhu práce) mají dlouhodobý charakter a odpovídající opatření na ně reagující budou vždy spojena s určitým zpožděním.

Vývoj faktoru kapitálu

Při výpočtu fyzické (reálné) zásoby kapitálu jsme následovali způsob výpočtu uvedený Evropskou komisí ve statistické příloze *European Economy*,⁴⁵ podle kterého jsou konstruovány reálné zásoby kapitálu a jejich tempa růstu (a následně tempa růstu souhrnné produktivity faktorů) pro země EU-15. V principu jde o postupné přičítání roční tvorby hrubého fixního kapitálu ve stálých cenách k výchozí zásobě kapitálu z roku 1995 a odečítání spotřebované části zásoby kapitálu. Jedná se o metodu „nepřetržitě inventarizace“ (PIM – Perpetual Inventory Method). Srovnání mezi ČR a zeměmi EU-15 využíváme v závěru této kapitoly.

Po poklesu tvorby hrubého fixního kapitálu v ČR v letech 1997–1999 se tempo růstu zásoby fyzického (reálného) kapitálu mírně zpomalilo, ale po roce 1999 se v důsledku zrychlení růstu fixních investic růst zásoby kapitálu zrychlil (viz obrázek 7). V celém období 1996–2004 se tvorba hrubého fixního kapitálu (ve s. c.) zvyšovala o 2,7 %⁴⁶ a zásoba fyzického kapitálu o 2,4 % průměrně ročně.

Obrázek 7: Růst tvorby hrubého fixního kapitálu a zásoby kapitálu v ČR (tempa růstu v %, s. c. 1995)

Pramen: ČSÚ, 2005a, vlastní výpočty.

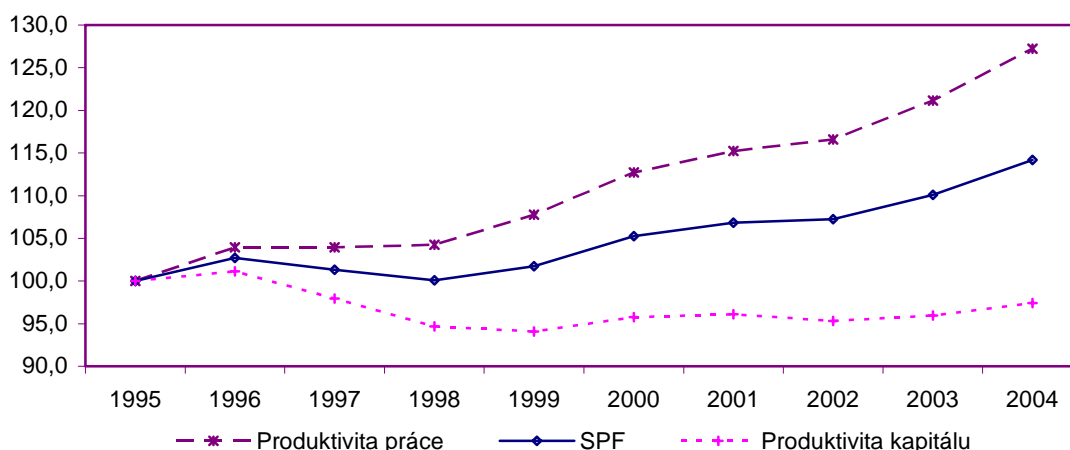
Vývoj produktivity práce, kapitálu a souhrnné produktivity faktorů je uveden na obrázku 8.

Produktivita práce se v letech 1996–2004 zvyšovala o 2,7 % průměrně ročně. Naproti tomu produktivita kapitálu se ve stejné období snižovala o 0,3 % a souhrnná produktivita faktorů se tak zvyšovala o 1,5 % průměrně ročně (viz tabulka 10 a obrázek 9).

⁴⁵ ECFIN, 2005, s. 28.

⁴⁶ Z toho v letech 2000–2004 se tvorba hrubého fixního kapitálu (ve s. c.) zvyšovala o 5,2 %.

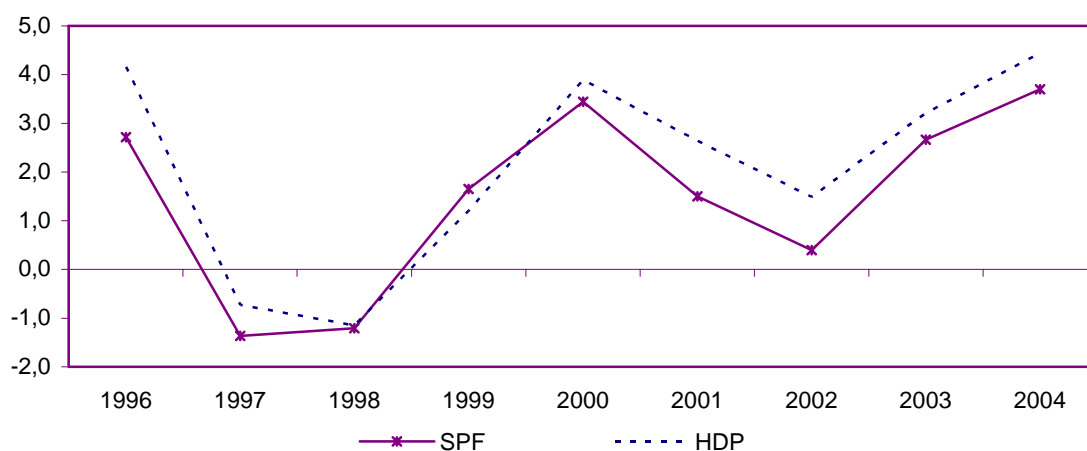
Obrázek 8: Souhrnná produktivita faktorů, produktivita práce a kapitálu (bazické indexy, 1995=100, v %)

Pramen: ČSÚ, 2005a, 2005b, vlastní výpočty.

Pokles produktivity kapitálu znamená, že kapitálový koeficient (K/Y),⁴⁷ který je převrácenou hodnotou produktivity kapitálu, se v průměru zvyšoval, a to o 0,3 % průměrně ročně. Jeho absolutní velikost je uvedena na obrázku 10.

Obrázek 9: Vývoj souhrnné produktivity faktorů a reálného HDP v národním hospodářství (tempo růstu v %)

Pramen: ČSÚ, 2005a, 2005b, vlastní výpočty.

Česká ekonomika zdělila hospodářství s velkou vahou těžkého průmyslu většinou misalokovanou na odvětví s nízkou konkurenceschopností a se zastaralou technologií. Pokles poskytnutého objemu úvěrů podnikům ve druhé polovině 90. let způsobené zpožděnou restrukturalizací a privatizací bank pravděpodobně přispěly ke konzervaci této struktury. Nízká přidaná hodnota z tohoto nerestrukturalizovaného sektoru byla brzdou dalšího rozvoje. Nahrazení odepsaného fyzického kapitálu pohltilo velké množství investičních prostředků bez přímého efektu. Rovněž velký objem investic do životního prostředí a energetiky neměl bezprostředně přímý efekt na ekonomický růst. To by vy-

⁴⁷ Označovaný rovněž jako kapitálová náročnost, resp. capital/output ratio.

světlovalo relativně vysoký kapitálový koeficient⁴⁸ (viz tabulka 9). Nadto v období recese (1997–1998) a při mírném oživení v roce 1999 se kapitálový koeficient dále zvýšil (růst reálného kapitálu pokračoval, zatímco reálný HDP se v období recese snížil), až dosáhl nejvyšší úrovně v roce 1999 (viz obrázek 10). Ale po roce 1999 lze však pozorovat jeho pokles jako důsledek realizace technického pokroku, především vlivem masivního přílivu přímých zahraničních investic. Nicméně jeho velikost je stále vyšší, než činí průměr zemí EU-15 (viz tabulka 9).

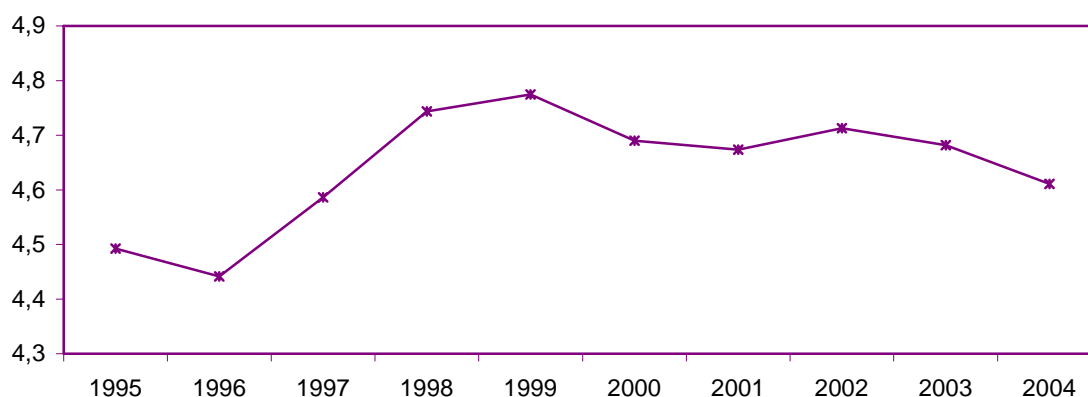
Tabulka 9: Kapitálový koeficient v ČR a EU-15 (s. c. 1995)

	1995	2004
EU-15	3,2	3,1
Lucembursko	1,8	1,8
Portugalsko	2,3	2,7
Belgie	2,6	2,5
Velká Británie	2,8	2,7
Irsko	3,0	2,3
Dánsko	3,0	2,8
Francie	3,0	2,8
Španělsko	3,0	3,0
Nizozemsko	3,2	3,1
Rakousko	3,2	3,2
Itálie	3,2	3,3
Finsko	3,3	2,6
Švédsko	3,5	3,1
Německo	3,5	3,4
Řecko	4,5	4,0
ČR	4,5	4,6

Poznámka: Pořadí zemí je podle velikosti kapitálového koeficientu v roce 1995.

Pramen: ECFIN, 2002, 2005a; ČSÚ, 2005i, vlastní výpočty.

Obrázek 10: Kapitálový koeficient v národním hospodářství ČR (s. c. 1995, v %)

Poznámka: Kapitálový koeficient je poměr kapitálu k produktu ve s. c. (K/Y).

Pramen: ČSÚ, 2005i, vlastní výpočty.

Po recesi v letech 1997–1998 a oživení v roce 1999 došlo v české ekonomice k postupné akceleraci ekonomického růstu. Zatímco v období 1996–1999 se reálný

⁴⁸ IMF, 2004, s. 5.

HDP zvyšoval pouze o 0,9 % průměrně ročně, pak ve druhém období (2000–2004) se zvyšoval již o 3,1 % průměrně ročně. Pokles zaměstnanosti se v období 2000–2004 v průměru zpomalil. Růst fyzického kapitálu byl v obou obdobích v průměru shodný. Výsledkem tohoto vývoje bylo, že růst vybavenosti práce kapitálem se zpomalil z 3,4 % na 2,7 % (viz tabulka 10).

Tabulka 10: Zdroje růstu reálného HDP v národním hospodářství (průměrná roční tempa růstu v %)

	1996 – 2004	1996 – 1999	2000 – 2004
HDP reálný	2,1	0,9	3,1
Zaměstnanost	-0,6	-1,0	-0,2
Kapitál	2,4	2,4	2,4
Vybavenost	3,0	3,4	2,7
Produktivita práce	2,7	1,9	3,4
Produktivita kapitálu	-0,3	-1,5	0,7
Souhrnná produktivita faktorů	1,5	0,4	2,3

Poznámka: HDP a kapitál jsou ve s. c. 1995. Vybavenost práce kapitálem = K/N. Údaje jsou zaokrouhleny. Pramen: ČSÚ, 2005a, 2005b, vlastní výpočty.

Růst souhrnné produktivity faktorů se v období 2000–2004 proti 1996–1999 výrazně zrychlil (z 0,4 % na 2,3 % průměrně ročně). SPF tak rozhodujícím způsobem přispěla ke zrychlení růstu reálného HDP. Jestliže se průměrné roční tempo růstu reálného HDP zvýšilo o 2,2 procentního bodu (3,1 minus 0,9 = 2,2) a tempo růstu SPF o 1,9 procentního bodu, pak je zřejmé že na zvýšení průměrného tempa růstu reálného HDP se z 86 % podílelo zvýšení tempa růstu SPF.

Souhrnná produktivita faktorů a kvalitativní faktory

Růst SPF se v letech 1996–2004 podílel z 71 % na růstu reálného HDP. Její růst se postupně zrychloval a významně tak přispěl ke zrychlení růstu reálného HDP v průběhu tohoto období. Zrychlení růstu SPF je výsledkem působení kvalitativních faktorů, které se ovšem mění pomalu a jejich efekt se často dostavuje až s určitým zpožděním.

V české ekonomice přispěl k růstu SPF z kvalitativních faktorů technický pokrok, tj. realizace nových inovací do výroby. Významný byl především vliv masivního přílivu přímých zahraničních investic. Jejich roční příliv se po roce 1995 postupně zvyšoval s vrcholem v roce 2002, kdy dosáhl 8,5 mld. USD. V následujících dvou letech se jejich roční příliv snížil.⁴⁹ Jejich roční podíl na HDP byl v období 1998–2002 relativně vysoký (v roce 1998 6,1 % a v následujících letech 9–11 %) a převyšoval jejich roční podíl v Maďarsku, Polsku a Slovinsku.⁵⁰ Rovněž kumulace přílivu přímých zahraničních investic, tedy jejich zásoba v relaci k HDP, je v ČR vysoká, když v roce 2002 dosáhl tento poměr 47,1 %, v Maďarsku 50,1 %, na Slovensku 32,2 %, v Polsku 22,6 % a ve Slovinsku 16,9 %.⁵¹ Příliv přímých zahraničních investic přispěl k realizaci inovací, včetně ICT, a tím ke zvýšení konkurenceschopnosti české ekonomiky, jak o tom

⁴⁹ UN, 2005, s. 85.

⁵⁰ Údaje pro Slovensko jsou k dispozici až od roku 2000 se srovnatelně vysokým podílem v letech 2000–2002, ale s nižším podílem v letech 2003–2004 (viz EUROSTAT, 2005b).

⁵¹ Ve struktuře zásob přímých zahraničních investic v ČR má nejvyšší podíl sektor služeb, a to 47,4 % (z toho nejvíce finanční zprostředkování, obchod a opravy a nemovitosti a služby pro podniky), následovaný zpracovatelským průmyslem s podílem 41,9 % (viz ČNB, 2005c, tab. 3.3).

svědčí rovněž expanze vývozu a to především nadprůměrný růst vývozu strojů a dopravních zařízení. Podíl vývozu strojů a dopravních zařízení (podle klasifikace SITC) se na celkovém vývozu ČR zvyšoval z 30,3 % v roce 1995 na 42,4 % v roce 1999⁵² a na 50,5 % v roce 2004.⁵³ Podle Lisabonské strategie představují informační a komunikační technologie (ICT) významný faktor při zvyšování konkurenceschopnosti. Pokud jde o výdaje na ICT v relaci k HDP, existují zatím jen omezené mezinárodně srovnatelné údaje v členění na informační a komunikační technologie. V ČR činil v roce 2004 podíl výdajů na informační technologie na HDP 2,8 % (v EU-15 3 %) a podíl výdajů na komunikační technologie 4,3 % (v EU-15 3,3 %).⁵⁴

Podíl hrubých výdajů na výzkum a vývoj na HDP (GERD) je v ČR dlouhodobě (1995–2003) nižší než průměr za země EU-15. Je však vyšší než v Maďarsku, na Slovensku a v Polsku (příčemž na Slovensku a v Polsku se tento podíl po roce 1999 snižoval). Slovensko naopak dosahovalo vyšší podíl než ČR. Podíl těchto výdajů se v ČR od roku 1995 zvyšoval z 0,95 % na 1,23 % v roce 2000 a v roce 2003 dosáhl 1,35 %. V EU-15 se tento podíl v letech 2001–2003 pohyboval kolem 2 %. Lisabonská strategie určuje pro země EU dosáhnout v roce 2010 podílu 3 % HDP.⁵⁵ Jak uvádí J. Potočník, evropský komisař pro vědu a výzkum, EU-15 nezvyšuje svůj podíl výdajů na výzkum a vývoj na HDP a tím bude dlouhodobě ztrácet konkurenceschopnost v globálním měřítku. Kromě toho uvádí, že konkurence rozvíjejících se ekonomik, jako je čínská či indická, není už jen jednoduše o nízkých mzdách a zpracování. Tyto země již konkurují ve vyspělých technologiích (high-tech) a v sektorech vyžadujících vysokou kvalifikaci, protože stále více investují do výzkumu a inovací.⁵⁶

Z hlediska struktury výdajů na výzkum a vývoj se ČR vyznačuje poklesem podílu podnikatelského sektoru a naopak zvýšením podílu vládního sektoru, což směřuje proti Lisabonské strategii. To se ale po roce 2000 začalo měnit. V důsledku rozšiřování podniků pod zahraniční kontrolou a tlaku bank na úvěrované podniky vzrůstá zájem o výzkum a vývoj nejen u zahraničních firem, ale i u českých firem, které čelí tvrdé konkurenci.

Vliv kvality lidských zdrojů lze posuzovat z různých hledisek a následně podle různých indikátorů.⁵⁷ Jedním z nich je vzdělanostní struktura populace, která se vztahuje k obyvatelstvu ve věku 25–64 let. Co se týká vzdělanostních skupin v členění na (1) nejnižší až žádný stupeň vzdělání, (2) střední vzdělání a (3) terciární (nejvyšší) vzdělání,⁵⁸ vykazuje ČR ve srovnání s EU-15 nepříznivou situaci v oblasti terciárního vzdělání. Podíl populace s terciárním vzděláním se sice zvyšoval (v letech 1998–2004 z 10,6 % na 12,3 %), ale v EU-15 byl po celé období vyšší (ve stejném období se zvýšil ze 17,1 % na 23,1 %). Česká republika má ovšem ze všech zemí EU-15 i EU-25 nejvyšší podíl obyvatelstva se středním vzděláním (75–77 %), za ní je Slovensko. Některé studie ovšem přikládají právě velkou váhu podílu obyvatelstva se středním vzděláním jako základu dalšího kvalitativního rozvoje.⁵⁹

⁵² ČSÚ, 2002.

⁵³ ČSÚ, 2005e.

⁵⁴ Kadeřábková a kol., 2005, s. 96.

⁵⁵ Kadeřábková a kol., 2005, s. 61–62.

⁵⁶ Potočník, 2005, s. 4.

⁵⁷ Srov. Kadeřábková a kol., 2005, s. 101–132.

⁵⁸ Definice jednotlivých skupin srov. Kadeřábková a kol., 2005, s. 103.

⁵⁹ Srov. např. Mankiw, Romer, Weil, 1992.

Institucionálním faktorům se věnuje z hlediska dosahovaného dlouhodobého tempa růstu reálného HDP stále větší pozornost. Jde především o kvalitu správy a efektivnost podniků a trhů. Tyto údaje jsou většinou založeny na tzv. měkkých datech, tj. na vyjádření expertů a na různých dotazníkových šetřeních. Komplexnější metodiky kombinují tvrdá data (statistické údaje) a měkká data. Česká republika vykazuje podle charakteristik institucionální kvality v rámci EU-25 nepříznivé výsledky v obou výše zmíněných složkách. Poněkud příznivější hodnocení existuje v oblasti efektivnosti trhů práce.⁶⁰

Realokace faktorů měla v letech 1995–2004, při desagregaci na šest odvětví, zanedbatelný efekt na růst makroekonomické SPF, neboť hlavní strukturální změny se odehrály před rokem 1995.⁶¹

Protichůdnost působení kvalitativních faktorů ukazuje, že rozklad tohoto nevelkého tempa na několik málo složek může být ještě přijatelný, ale další rozklad na více faktorů už může být problematický. Schůdnější je pak postupovat v nějakých hierarchických strukturách⁶² (viz box 6).

Box 6: Ekonomický růst a působení kvalitativních faktorů

Ekonomický vývoj každé národní ekonomiky je vždy ovlivňován mnoha faktory a okolnostmi, které nemusí mít přes racionální chování většiny subjektů, tvořících tuto ekonomiku, výhradně pozitivní vliv. Přesto je účelné zkoumat do jaké míry byl daný vývoj extenzivní nebo intenzivní, a to navzdory tomu, že jde o velmi abstraktní pojmy. Jednoznačné vyhledání příčin daného vývoje je sice možné, ale je často komplikované následujícími okolnostmi

a) Jednotlivé dílčí kvalitativní faktory (jako vzdělání, inovace, věda, restrukturalizace apod.) působí smíšeným způsobem tj. jsou často vzájemně silně mnohostranně a vícesměrně provázané, navzájem se podporují nebo tlumí. Jen výjimečně působí některý kvalitativní faktor izolovaně nebo alespoň dostatečně silně, aby se vliv jiných faktorů dal považovat za nevýznamný. To je pak vhodná příležitost pro empirické měření působení takového vlivu a nalezení scénáře jeho působení.

b) Některé dílčí faktory (jako např. investice do vzdělání) působí s různě velkými a často značnými časovými zpožděními. Určitý časový řez zachycuje vždy směs dopadů v různých fázích účinků.

c) Vliv mnohých dílčích kvalitativních faktorů je obtížně měřitelný nebo se neprojevuje ve standardních způsobech měření efektů ekonomiky a přitom mají mimořádný význam. Jsou to např. kvalita života, udržitelnost růstu, právní vědomí apod.

d) Některé kvalitativní faktory se na změnách měřitelných efektů ekonomiky neprojeví přesto, že jejich průběh lze hodnotit pozitivně. Například, když budeme investovat do vzdělání a nevytvoříme odpovídající pracovní místa, budou se příslušní odborníci realizovat výhradně v zahraničí nebo mimo svůj obor.

e) Na měření většiny souhrnných národohospodářských veličin má podstatný vliv vývoj cen, inflace, nastavení finančních parametrů apod. Proto je nutno hledat prostředky eliminace nebo objektivizace těchto vlivů.

f) Při měření je často nutno provádět různá zjednodušení, měla by však vždy zůstat pod kontrolou. Současně se musí řešit problém nespojitosti měření ekonomických veličin i problémy přechodu ze statické do dynamické úlohy a míchání stavových a tokových veličin.

g) Vliv některých dílčích kvalitativních faktorů probíhá v cyklech, které je ale často možné odhalit.

h) Dílčí kvalitativní faktory působí na různých místech hierarchické struktury ekonomiky a prolínají se napříč ekonomikou. Proto je vhodné provádět analýzy na různých úrovních, např. podnikové nebo v různých odvětvích, např. ve školství apod.

⁶⁰ Kadeřábková a kol., 2005, s. 133.

⁶¹ Hájek, 2005.

⁶² Mihola, 2005, s. 16.

3.3 Zdroje růstu v základních odvětvích

V této části analyzujeme zdroje růstu v šesti odvětvích ČR (viz výše). Nejvyšší průměrné roční tempo růstu reálné hrubé přidané hodnoty v celém období 1996–2004 bylo dosaženo v průmyslu a obchodě, opravách a pohostinství, ubytování. K rychlejšímu růstu reálné přidané hodnoty v období 2000–2004 ve srovnání s léty 1996–1999 přispěla všechna odvětví s výjimkou zemědělství a obchodu (viz tabulka 11).

V oblasti zaměstnanosti došlo v období 2000–2004 ve srovnání s obdobím 1996–1999 k pomalejšímu růstu v obchodě a ke zmírnění poklesu v ostatních odvětvích. Naopak v ostatních službách se růst zaměstnanosti zrychlil.

Tempo průměrného ročního tempa růstu fyzické zásoby kapitálu se v jednotlivých odvětvích v období 2000–2004 ve srovnání s obdobím 1996–1999 zpomalilo s výjimkou ostatních služeb, kde se naopak zrychlilo z 0,3 % na 1 %.

S výjimkou zemědělství a obchodu se dynamika souhrnné produktivity faktorů⁶³ zrychlila ve všech odvětvích (při zpomalení poklesu ve stavebnictví). Ke zrychlení makroekonomické SPF v rozhodující míře přispěly průmysl, ostatní služby a doprava a spoje (viz tabulka 11).

Tabulka 11: Zdroje růstu reálné hrubé přidané hodnoty v odvětvích (průměrná roční tempa růstu v %)

	HPH			Zaměstnanost			Kapitál			SPF		
	1996–2004	1996–1999	2000–2004	1996–2004	1996–1999	2000–2004	1996–2004	1996–1999	2000–2004	1996–2004	1996–1999	2000–2004
Celkem	2,2	0,8	3,3	-0,6	-1,0	-0,2	2,4	2,4	2,4	1,5	0,3	2,5
Zemědělství	2,1	2,8	1,5	-5,2	-6,7	-3,9	1,0	2,3	0,0	4,5	5,8	3,5
Průmysl	3,6	2,4	4,5	-1,5	-2,4	-0,8	5,4	6,8	4,3	2,0	0,6	3,1
Stavebnictví	-5,1	-10,8	-0,3	-0,5	-0,7	-0,3	4,7	5,3	4,1	-6,2	-12,0	-1,2
Obchod	3,6	4,5	2,9	0,5	0,8	0,2	5,1	5,4	4,8	1,6	2,2	1,1
Doprava a spoje	1,8	-0,7	3,8	-0,5	-0,7	-0,4	2,6	2,8	2,5	0,9	-1,7	2,9
Ostatní služby	1,8	0,6	2,8	0,6	0,5	0,7	0,7	0,3	1,0	1,2	0,1	2,0

Poznámka: HPH je hrubá přidaná hodnota ve s. c. 1995. Kapitál je ve s. c. 1995. SPF je souhrnná produktivita faktorů na bázi HPH.

Pramen: ČSÚ, 2005a, 2005b, vlastní výpočty.

V průmyslu se průměrné roční tempo růstu reálné hrubé přidané hodnoty mezi obdobími 1996–1999 a 2000–2004 zvýšilo o 2,1 procentního bodu a tempo růstu SPF o 2,5 procentního bodu. Zrychlení růstu SPF bylo tak více než rozhodujícím faktorem zrychlení růstu reálné hrubé přidané hodnoty.

V ostatních službách se průměrné roční tempo růstu reálné přidané hodnoty zvýšilo o 2,2 procentního bodu a tempo růstu SPF o 1,9 procentního bodu. To znamená, že na zrychlení růstu reálné hrubé přidané hodnoty se zrychlení růstu SPF podílelo z 86 %.

⁶³ Počítaná pro odvětví na bázi hrubé přidané hodnoty.

V dopravě a spojích se průměrné roční tempo růstu reálné přidané hodnoty zvýšilo o 4,5 procentního bodu a tempo růstu SPF o 4,6 procentního bodu. To znamená, že na zrychlení růstu reálné přidané hodnoty se prakticky ze 100 % podílelo zrychlení růstu SPF.

3.4 Ekonomický růst a souhrnná produktivita faktorů v ČR a EU-15

Vzhledem k asynchronnosti hospodářského cyklu je třeba obezřetně porovnávat ekonomickou výkonnost mezi zeměmi. V období 1996–2004 bylo průměrné roční tempo růstu reálného HDP v ČR v zásadě shodné s tempem růstu EU-15 (viz tabulka 12).

I přes pokles souhrnné produktivity faktorů v ČR v letech 1997 a 1998 bylo průměrné roční tempo růstu SPF v období 1996–2004 v ČR zhruba dvojnásobně vyšší než v EU-15 (v ČR 1,5 % a v EU-15 0,7 %). Vyšší tempo růstu SPF než v ČR v tomto období dosáhlo ze zemí EU-15 pouze Irsko (3,1 %), Finsko (2,3 %), Řecko (1,9 %) a Švédsko (1,8 %).

Mezi obdobími 1995–1999 a 2000–2004 se průměrné roční tempo růstu reálného HDP v EU-15 zpomalilo, zatímco v ČR se zrychlilo. Podobně se snížilo průměrné roční tempo růstu SPF v EU-15 (prakticky na polovinu) a v ČR se zvýšilo téměř šestkrát (viz tabulka 12).

Tabulka 12: Reálný růst HDP a SPF v ČR a EU-15 (průměrná roční tempa růstu v %)

	HDP			SPF		
	1996–2004	1996–1999	2000–2004	1996–2004	1996–1999	2000–2004
EU-15	2,2	2,5	1,9	0,7	0,9	0,5
Belgie	2,1	2,5	1,9	0,8	0,9	0,8
ČR	2,1	0,9	3,1	1,5	0,4	2,3
Dánsko	2,0	2,6	1,6	1,0	1,2	0,9
Finsko	3,7	4,6	2,9	2,3	2,9	1,9
Francie	2,2	2,4	2,0	0,9	1,3	0,6
Irsko	7,7	9,7	6,2	3,1	4,0	2,4
Itálie	1,5	1,6	1,3	0,2	0,6	-0,1
Lucembursko	5,1	6,6	4,0	0,7	2,1	-0,3
Německo	1,3	1,5	1,1	0,4	0,4	0,4
Nizozemsko	2,3	3,8	1,2	0,8	1,2	0,4
Portugalsko	2,4	4,0	1,1	0,2	1,2	-0,5
Rakousko	2,2	2,8	1,6	0,7	1,1	0,3
Řecko	3,8	3,2	4,3	1,9	1,5	2,3
Španělsko	2,2	2,4	2,0	0,9	1,3	0,1
Švédsko	2,7	3,0	2,5	1,8	2,2	1,5
Velká Británie	2,8	3,0	2,7	1,2	1,2	1,2

Pramen: ČSÚ, 2005a, 2005b; ECFIN, 2000, 2002, 2004b, 2005a, vlastní výpočty.

Při snížení průměrného ročního tempa růstu reálného HDP v EU-15 o 0,6 procentních bodů (1,9 minus 2,5 = -0,6) se tempo růstu SPF snížilo o 0,4 procentního bodu (0,5 minus 0,9 = -0,4). To znamená, že snížení průměrného ročního tempa růstu reálného HDP lze z větší části (z 67 %) připsat zpomalení růstu SPF. Naopak zvýšení průměrného ročního tempa růstu reálného HDP v ČR o 2,2 procentního bodu, při zvýšení tempa

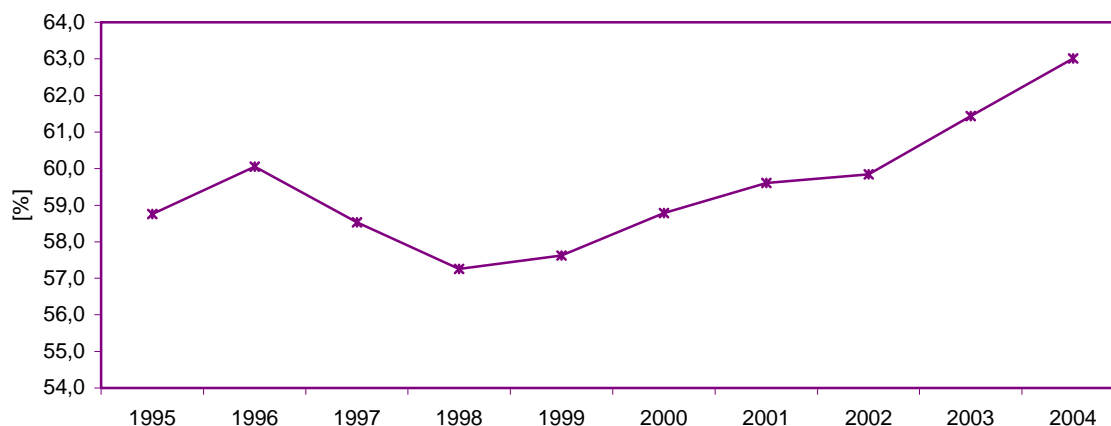
růstu SPF o 1,9 procentního bodu znamená, že se zrychlení růstu SPF rozhodujícím způsobem podílelo na zrychlení růstu reálného HDP (z 86 %).

3.5 Relativní úroveň souhrnné produktivity faktorů ČR vůči EU-15

Odhad relativní úrovně vychází z úvahy, že tempo růstu souhrnné produktivity faktorů je rovné váženému součtu temp růstu produktivity práce a produktivity kapitálu. Bude-li interpretovat tempa růstu (v %) jako rozdíl příslušných veličin mezi dvěma zeměmi, pak při znalosti rozdílu v produktivitě práce, v produktivitě kapitálu a příslušných vah získáme rozdíl v SPF mezi zeměmi.

V roce 1995 byla produktivita práce v ČR nižší o 48 % než v EU-15 (HDP na zaměstnanou osobu v PPS).⁶⁴ Kapitálový koeficient v ČR byl roven 4,5 a v EU-15 byl roven 3,2. Převrácená hodnota kapitálového koeficientu, tedy produktivita kapitálu, byla v ČR o 29 % nižší než v EU-15. Zvolíme-li nyní konstantní podíl práce (váha) 0,65 a tedy podíl kapitálu 0,35, jak je obvyklé při mezinárodních srovnáních, pak dojdeme k závěru, že SPF byla v ČR o 41,2 % nižší než v EU-15, resp. SPF ČR dosahovala 58,8 % úrovně EU-15. Tato výchozí relativní úroveň SPF v ČR (EU-15 = 100) v roce 1995 byla použitím indexů růstu SPF v ČR a EU-15 prodloužena směrem dopředu. Propočty ukázaly, že po roce 1998 se relativní úroveň SPF v ČR vůči EU-15 zvyšovala s akcelerací v letech 2003 a 2004. Proti původní relativní úrovni v roce 1995 se z 58,8 % zvýšila na 63 % v roce 2004 (viz obrázek 11). To svědčí o rostoucí konkurenceschopnosti ČR ve srovnání s EU-15.

Obrázek 11: Relativní úroveň souhrnné produktivity faktorů v ČR (EU-15 = 100, v %)

Pramen: ČSÚ, 2005a, 2005b; ECFIN, 2005a, vlastní výpočty.

4. Poptávková strana ekonomiky

Kapitola analyzuje vývoj poptávky, která je v krátkém období rozhodující pro ekonomický růst. Zabývá se změnami ve struktuře poptávky, a to nejen v domácích, ale i v mezinárodně srovnatelných cenách, reálným růstem jednotlivých složek poptáv-

⁶⁴ Výpočet podle údajů EUROSTATu, Structural Indicators, květen 2005 (HDP na zaměstnanou osobu v PPS).

ky a jejich příspěvkem k růstu HDP. Z tohoto hlediska zkoumá zejména otázku, zda byl ekonomický růst ČR tažen domácí poptávkou či zahraničním obchodem.

4.1 Struktura a růst poptávky

Makroekonomická výkonnost, která souhrnně vyjadřuje konkurenceschopnost ekonomiky, je velmi úzce spojena s vývojem agregátní poptávky. V tržní ekonomice je z krátkodobého hlediska pro ekonomický růst rozhodující vývoj jednotlivých složek poptávky, protože vyrábět je možné pouze to, po čem je poptávka. Obecně platí vztah, že růst HDP musí odpovídat růstu domácí poptávky (konečná spotřeba a investice) a vývoji čistého vývozu. Vliv komponent poptávky na růst HDP je dán jejich podílem na HDP a tempem jejich reálného růstu. V interakci poptávky a nabídky se projevuje makroekonomická rovnováha. Nesoulad mezi domácí poptávkou a domácí nabídkou (HDP), velmi často doprovázený výkyvy ve vývoji základních komponent poptávky, vede k nerovnovázným tendencím v ekonomice. V případě, že domácí poptávka převyšuje HDP, musí být tato mezera kryta zvýšenými dovozy a saldo bilance zahraničního obchodu se zbožím a službami je pak záporné. V analýze však musíme odlišit nominální a reálné veličiny. Zatímco reálné změny komponent poptávky (počítané ve stálých cenách) podmiňují reálný růst HDP, vývoj nominálních veličin poptávky a nabídky (počítané v běžných cenách) ovlivňuje makroekonomickou rovnováhu. Změny struktury celkové poptávky (výdajové strany HDP) v České republice ukazuje tabulka 13.

Tabulka 13: Podíly složek poptávky (v % HDP, běžné ceny)

	Soukromá spotřeba	Veřejná spotřeba	THK	THFK	Vývoz	Dovoz	Saldo ZO
1995	50,1	21,7	32,5	31,6	50,7	55,0	-4,3
1996	51,7	21,2	33,0	31,4	49,5	55,5	-6,0
1997	53,0	21,8	30,6	29,9	52,7	58,1	-5,3
1998	51,6	21,0	28,5	28,3	55,1	56,2	-1,1
1999	51,9	22,3	26,9	27,0	56,5	57,7	-1,2
2000	52,2	22,1	28,8	27,7	64,5	67,5	-3,1
2001	51,5	22,2	28,9	27,6	66,5	69,0	-2,5
2002	51,1	23,0	27,9	26,6	61,5	63,6	-2,0
2003	51,5	23,6	27,1	26,8	62,2	64,4	-2,2
2004	50,2	22,5	27,8	26,9	71,2	71,7	-0,5

Pramen: ČSÚ, 2005a.

Pro českou ekonomiku je charakteristický relativně vysoký podíl veřejné spotřeby, zahraničního obchodu a investic. Podíl soukromé spotřeby je dlouhodobě poměrně stabilní a ve srovnání se starými zeměmi EU nízký. Při mezinárodním srovnání však musíme být opatrní, protože srovnání, která vycházejí z národních cen dané země, odrážejí cenové relace této země a nejsou tudíž s ostatními zeměmi plně srovnatelná. Objektivnější obrázek dostaneme, budeme-li vycházet z propočtů v mezinárodních cenách, v nichž jsou složky poptávky přepočteny pomocí parit kupní síly těchto složek. Tyto výpočty jsou obsaženy v mezinárodních srovnávacích programech prováděných společně OECD a EUROSTATem (viz OECD, 2004b). Strukturu poptávky ČR a vybraných zemí EU za rok 2002 v mezinárodně srovnatelných cenách ukazuje tabulka 14.

Proti údajům v národních cenách se výrazně mění podíl veřejné spotřeby a investic. S výjimkou Slovinska se u středoevropských nových členských zemí EU proti EU-15

ukazuje značně vysoký podíl veřejné spotřeby (kolem 30 % HDP), což je dáno především nízkou mzdovou úrovní (a tedy i nízkou cenovou úrovní) sektoru vládních institucí v těchto zemích. Výpočty vycházející z průměrných cen OECD pak nutně podíl veřejné spotřeby zvyšují. Naopak, cenová úroveň investic je ve středoevropských zemích relativně vysoká, což je mimo jiné dáno dovozy strojů a zařízení ze zahraničí nakupovaných za světové ceny, a tedy podíl investic vychází v mezinárodních cenách nižší. Značně nízký vychází podíl tvorby hrubého fixního kapitálu u Polska, Slovenska a Maďarska. Podstatně nižší proti výpočtům v národních cenách bychom dostali i podíl vývozu a dovozu na HDP, protože v případě vývozu a dovozu se jejich parity kupní síly rovnají tržním kurzům.

Tabulka 14: Struktura poptávky (v % HDP, průměrné ceny OECD)

	EU-15	ČR	Maďarsko	Polsko	Slovensko	Slovinsko
Soukromá spotřeba	59,0	50,2	50,0	58,2	55,2	52,9
Veřejná spotřeba	19,3	30,2	32,6	28,2	30,3	20,3
Tvorba HFK	18,8	19,1	15,5	13,6	15,0	24,0
Saldo ZO	1,7	-0,9	-1,0	-1,5	-2,6	1,0

Pramen: OECD, 2004b, s. 202–204.

Pro ekonomický růst je zpravidla určující vývoj domácí poptávky (konečné spotřeby a tvorby hrubého kapitálu). Nicméně v podmínkách malé otevřené ekonomiky, jakou je česká, má významný vliv i vývoj zahraničního obchodu. Růst hlavních složek poptávky ukazuje tabulka 15.

Tabulka 15: Růst hlavních složek užití HDP (stálé ceny předchozího roku, v %)

	HDP	Konečná spotřeba	Soukromá spotřeba	Veřejná spotřeba	THK	THFK	Domácí poptávka	Vývoz	Dovoz
1996	4,2	6,6	8,8	1,5	10,1	7,6	7,7	5,5	12,1
1997	-0,7	1,4	1,4	1,4	-6,2	-3,4	-1,0	8,4	6,9
1998	-1,1	-1,4	-1,5	-1,0	-2,4	-1,1	-1,7	10,5	8,4
1999	1,2	3,0	2,2	5,4	-4,2	-3,5	1,0	5,5	5,0
2000	3,9	2,1	2,9	0,2	9,2	4,9	3,9	16,5	16,3
2001	2,6	3,0	2,8	3,8	6,3	5,4	3,9	11,5	13,0
2002	1,5	3,3	2,7	4,5	3,5	3,4	3,4	2,1	4,9
2003	3,2	4,4	4,6	3,8	1,3	4,7	3,5	7,5	7,9
2004	4,7	1,5	3,3	-2,7	7,9	5,3	3,2	21,4	18,4
Roční růst (1996–2004)	2,1	2,6	3,0	1,9	2,7	2,5	2,6	9,7	10,2

Pramen: ČSÚ, 2005a.

V letech 1996–2004 (9 let) rostl reálný HDP průměrným ročním tempem 2,1 %. Podstatně rychlejší tempo růstu zaznamenaly vývozy a dovozy zboží a služeb. Vývozy ve stejném období rostly ročním tempem 9,7 % a dovozy dokonce převýšily 10% roční růst. Celkové domácí užití HDP (konečná spotřeba a tvorba hrubého kapitálu) se zvyšovalo o 2,6 % ročně, tedy o 0,5 procentního bodu rychleji než HDP. Soukromá spotřeba (výdaje domácností na konečnou spotřebu), která je klíčovou složkou užití HDP, na níž závisí růst životní úrovně, dosáhla 3% průměrný roční růst. Předstih domácí poptávky před domácí nabídkou (HDP) byl velmi silný v roce 1996, kdy vyvolal značnou vnější nerovnováhu, na kterou reagovala hospodářská politika restriktivní politikou omezující

domácí poptávku. V důsledku této politiky došlo k druhé recesi české ekonomiky a domácí poptávka v letech 1997 a 1998 klesala rychleji než HDP.

V letech 2000–2004 se česká ekonomika dostala na dráhu dynamického a relativně stabilního vývoje. Domácí poptávka si v tomto období stále uchovávala předstih před růstem HDP a rostla ročním tempem 3,6 %, tedy o 0,4 p.b. rychleji než HDP. Na první pohled by se zdálo, že předstih domácího užití HDP před jeho tvorbou se musí odrazit ve zhoršení bilance zahraničního obchodu (rozdíl mezi vývozy a dovozy zboží a služeb). Schodek zahraničního obchodu ve zboží a službách počítaný v běžných cenách byl však relativně nízký a v letech 2000–2003 se pohyboval v průměru kolem 2,5 % HDP a v roce 2004 klesl na pouhých 0,5 % HDP. Důvodem byl snižující se deficit obchodní bilance, na který příznivě působil i vývoj směnných relací. To umožnilo rychlejší růst domácího užití HDP (konečná spotřeba a investice) před tvorbou HDP, aniž by se zhoršovala vnější nerovnováha.⁶⁵

Růst v roce 2004 předčil očekávání. Enormně vysoký byl růst vývozu (21,4 % proti 7,5 % v roce 2003). Zrychlil se i růst investic, který byl podporován růstem zisků podniků, nízkými úrokovými sazbami a rostoucí důvěrou investorů. V letech 2000–2004 činil průměrný roční růst tvorby hrubého fixního kapitálu 4,7 %. K poměrně značnému zpomalení však došlo u veřejné spotřeby v důsledku fiskální konsolidace (z téměř 4% růstu v roce 2003 na absolutní pokles o 2,7 % v roce 2004). Na zpomalení růstu soukromé spotřeby (ze 4,6 % v roce 2003 na 3,3 % v roce 2004) mělo vliv silné zpomalení růstu reálného disponibilního důchodu domácností v důsledku zpomalení růstu mezd, platů a sociálních dávek na jedné straně a růstu spotřebitelských cen na druhé straně (z 0,1 % v roce 2003 na 2,8 % v roce 2004), především u potravin, energie a zvýšením daně z přidané hodnoty.

Očekávaný vývoj v roce 2005 ukazuje na další zrychlení reálného růstu HDP zhruba na 5 %. Proti předchozím letům však dochází k významné změně mezi vývojem domácí poptávky a růstem HDP. Zatímco v letech 2001–2004 reálný růst domácí poptávky výrazně předstihoval růst HDP, ve třech čtvrtletích roku 2005 domácí poptávka stagnuje. Konečná spotřeba se v tomto období zvýšila o 2,4 % a tvorba hrubého kapitálu dokonce poklesla v důsledku silného snížení zásob. Tato výrazná změna na straně poptávky má řadu příčin (např. vyšší sklon k úsporám u domácností) a jednou z nich je i nepříznivý vývoj směnných relací, který se odrazil v pomalejším růstu reálného hrubého domácího důchodu, který zmenšil prostor pro růst spotřeby a investic.

4.2 Vliv poptávky na růst hrubého domácího produktu

Abychom mohli posoudit vliv poptávky na růst HDP, musíme kvantifikovat jejich příspěvek k růstu HDP. Ten je dán podílem těchto složek v HDP a jejich růstem. To umožňuje identifikovat ty komponenty poptávky, které měly rozhodující vliv na růst HDP. Důležité je odlišení vlivu domácí poptávky (a v ní především růstu soukromé spotřeby a investic) a zahraničního obchodu. Vliv změn poptávky na ekonomický růst ukazuje tabulka 16 (čísla říkají, o kolik % by vzrostl HDP v důsledku růstu příslušné složky poptávky).

⁶⁵ Podrobněji k této otázce viz (Spěváček, 2005b).

Tabulka 16: Příspěvek složek poptávky k růstu HDP (stálé ceny předchozího roku, v % HDP)

	HDP	Konečná spotřeba	Soukromá spotřeba	Veřejná spotřeba	THK	THFK	Domácí poptávka	Saldo ZO
1996	4,2	4,7	4,4	0,3	3,3	2,4	8,0	-3,9
1997	-0,7	1,0	0,7	0,3	-2,0	-1,1	-1,0	0,3
1998	-1,1	-1,0	-0,8	-0,2	-0,7	-0,3	-1,8	0,6
1999	1,2	2,2	1,1	1,1	-1,2	-1,0	1,0	0,2
2000	3,9	1,5	1,5	0,0	2,5	1,3	4,0	-0,1
2001	2,6	2,2	1,4	0,8	1,8	1,5	4,0	-1,4
2002	1,5	2,4	1,4	1,0	1,0	0,9	3,4	-2,0
2003	3,2	3,2	2,4	0,9	0,4	1,3	3,6	-0,4
2004	4,7	1,1	1,7	-0,6	2,1	1,4	3,2	1,5

Pramen: ČSÚ, 2005a, vlastní výpočty.

Příspěvek hlavních složek poptávky k růstu HDP v letech 1996–2004 v členění na příspěvek domácí poptávky a vliv zahraničního sektoru ukazuje silný vliv domácí konečné poptávky (konečná spotřeba a tvorba hrubého kapitálu) v roce 1996 a v letech 2000–2003. V těchto letech byl růst HDP z více než 100 % tažen růstem domácí poptávky a vliv zahraničního obchodu na ekonomický růst byl záporný. Výrazný předstih domácí poptávky před růstem HDP byl zaznamenán v roce 1996 a 2002. Vliv zahraničního obchodu (rostoucí záporné saldo vývozu a dovozu zboží a služeb snižuje růst HDP a naopak klesající saldo zvyšuje růst HDP) byl mírně pozitivní v letech 1997–1999, tedy v době recese české ekonomiky, kdy se uplatňovala restriktivní politika snižující domácí poptávku. Výrazně pozitivní vliv zahraničního obchodu se projevil až v roce 2004, kdy se podstatně snížil schodek zahraničního obchodu.⁶⁶ Značné změny v tempích růstu hlavních komponent poptávky v roce 2004 se projeví ve významné změně ve zdrojích růstu HDP na straně poptávky. Proti předcházejícím letům konečná spotřeba přestala hrát rozhodující úlohu a hlavním tahounem ekonomického růstu se staly investice a zahraniční obchod. Struktura růstu na straně poptávky tak zaznamenala pozitivní změnu, která by se měla projevit i v budoucích letech ekonomického růstu. V roce 2005 byla poprvé v historii ČR bilance zahraničního obchodu ve zboží a službách kladná, což vedlo k velmi vysokému kladnému příspěvku zahraničního obchodu k růstu HDP. Další výraznější zvyšování přebytku obchodní bilance může být obtížnější z důvodu pokračujícího růstu cen ropy i slabé ekonomické aktivity ve starých členských zemích EU. Proto již v dalších letech nemůžeme počítat s tak silným pozitivním vlivem zahraničního obchodu na růst HDP.

V rámci domácí poptávky dlouhodobě převažoval vliv konečné spotřeby a v ní především soukromé spotřeby (výdaje domácností na konečnou spotřebu). Vliv veřejné spotřeby (výdaje vládních institucí na konečnou spotřebu) byl s výjimkou let 1999 a 2002

⁶⁶ Výpočet vlivu zahraničního obchodu vycházející ze stálých cen předchozího roku dává jiné výsledky než výpočty vycházející ze stálých cen roku 1995. Kromě toho prováděné revize ČSÚ zpravidla mění údaje o růstu HDP a složek jeho užití, což má opět vliv na výpočet příspěvku zahraničního obchodu k růstu HDP. Z těchto důvodů dochází k tomu, že starší analýzy uvádějí podstatně horší údaje o vlivu zahraničního obchodu na růst HDP. To se týká především mezinárodních institucí, které se těmito otázkami zabývají (viz např. analýza Vídeňského institutu pro mezinárodní srovnání, Havlik et al., 2005, s. 3–5, kde se uvádí, že v případě České republiky byl příspěvek zahraničního obchodu trvale negativní včetně roku 2004). Analýza OECD z listopadu 2005 uvádí příspěvek zahraničního obchodu v roce 2004 ve výši 0,4 p.b. (viz OECD, 2005a, s. 124). ECFIN ve své podzimní předpovědi (2005a, s. 45) uvádí pro ČR pozitivní vliv zahraničního obchodu v roce 2004 ve výši 1,7 % HDP. Rozdíl proti našim výpočtům je dán pozdější revizí údajů o HDP vč. deflátorů vývozu a dovozu Českým statistickým úřadem.

nevýznamný.⁶⁷ Soukromá spotřeba hrála určující úlohu v letech 1996–1999. V dalším období soukromá spotřeba zvyšuje růst HDP v průměru ročně o 1,6 %. Vezmeme-li v úvahu průměrný roční růst HDP v tomto období ve výši 3,2 %, pak se soukromá spotřeba podílela na růstu HDP jednou polovinou, což odpovídá jejímu podílu na HDP. Značné výkyvy ve vývoji investic se projevují i v jejich vlivu na růst HDP. Ten byl v případě tvorby hrubého fixního kapitálu záporný v letech 1997–1999 a teprve v letech 2000–2004 se příspěvek fixních investic stává kladný a v průměru se pohybuje na úrovni 1,3 % HDP. Tento příspěvek je vyšší, než by odpovídalo podílu fixních investic na HDP. Vysoká dynamika tvorby hrubého fixního kapitálu zvyšuje kapitálovou vybavenost ekonomiky, zlepšuje infrastrukturu, vede k urychlení technického pokroku a stává se tak předpokladem vyšší konkurenceschopnosti české ekonomiky.

5. Makroekonomická stabilita

Makroekonomická stabilita je v této kapitole posuzována na základě vztahu domácí poptávky (konečná spotřeba a tvorba hrubého kapitálu) a domácí nabídky (HDP) a z hlediska vztahu národních úspor a domácích investic. Mezera mezi úsporami a investicemi je dále zkoumána podle základních institucionálních sektorů ekonomiky. Dílčí pohledy na rovno-váhu (inlace, veřejné finance a měnové ukazatele) doplňují celkový pohled. Poslední část kapitoly je věnována vnější ekonomické rovnováze.

5.1 Vztah domácí poptávky a nabídky

Makroekonomická stabilita je úzce spojena s ekonomickým růstem a konkurenceschopností země, protože na jedné straně je ovlivněna růstovou dynamikou a na druhé straně je podmínkou dlouhodobě udržitelné ekonomické výkonnosti, která vyžaduje stabilní makroekonomické prostředí. Z hlediska makroekonomické rovnováhy je klíčový vztah mezi domácí nabídkou (HDP) a domácí poptávkou (konečná spotřeba a tvorba hrubého kapitálu), protože v interakci nabídky a poptávky se rovnováha vytváří. Základním zdrojem makroekonomické nerovnováhy je to, že země více statků a služeb užívá, než vytváří (domácí poptávka převyšuje domácí nabídku). Tato mezera musí být zaplněna dovozem převyšujícím vývoz (čistý vývoz je záporný). Vztah domácí nabídky a poptávky ukazuje tabulka 17.

Tabulka 17: Tvorba a užití HDP (běžné ceny, mld. Kč a % HDP)

	HDP	Domácí poptávka	Saldo ZO	z toho		v % HDP		
				zboží	služby	celkem	zboží	služby
1995	1466,7	1529,9	-63,2	-107,7	44,5	-4,3	-7,3	3,0
1996	1660,6	1759,6	-99,0	-154,9	55,9	-6,0	-9,3	3,4
1997	1785,1	1880,2	-95,1	-155,2	60,1	-5,3	-8,7	3,4
1998	1962,5	1984,6	-22,1	-84,0	61,9	-1,1	-4,3	3,2
1999	2041,4	2065,7	-24,3	-65,8	41,5	-1,2	-3,2	2,0
2000	2150,1	2216,3	-66,3	-120,8	54,6	-3,1	-5,6	2,5
2001	2315,3	2374,0	-58,7	-116,7	58,0	-2,5	-5,0	2,5
2002	2414,7	2464,1	-49,5	-71,3	21,9	-2,0	-3,0	0,9
2003	2555,8	2612,3	-56,6	-69,8	13,2	-2,2	-2,7	0,5
2004	2767,7	2780,8	-13,1	-26,4	13,3	-0,5	-1,0	0,5

Pramen: ČSÚ, 2005a.

⁶⁷ V roce 2002 došlo k metodické změně v národním účetnictví, která dodávky vojenské techniky přesunula z tvorby hrubého kapitálu do veřejné spotřeby.

Celkový schodek zahraničního obchodu ve zboží a službách kulminoval v letech 1996 a 1997, kdy se pohybuje mezi 95–99 mld. Kč (v rozmezí mezi 5 až 6 % HDP). V letech 1998–1999 se dostal na velmi nízkou úroveň kolem 1 % HDP v důsledku restriktivních opatření ČNB a vlády (přehnaná restrikce ze strany ČNB zesílená balíčky vládních opatření), která začala působit s určitým časovým zpožděním a stlačovala domácí poptávku. V letech 2000–2003 se schodek zahraničního obchodu dostal na přijatelnou úroveň pohybující se v rozmezí 2–3 % HDP. Přitom záporné saldo zahraničního obchodu bylo pouze u bilance zboží. Bilance služeb byla přebytková a částečně kompenzovala schodek zboží. Pozitivní přínos zahraničního obchodu v oblasti služeb vyvrcholil v letech 1996 a 1997 a v následujících letech se snižoval. Přebytek v bilanci služeb se dostal na velmi nízkou úroveň v letech 2002–2004 a jenom díky sníženému schodku v bilanci zboží (mimo jiné i v důsledku příznivého vývoje směnných relací) byl celkový schodek zahraničního obchodu poměrně nízký.

K výraznému zlepšení obchodní bilance dochází v roce 2004 a 2005. Je to důsledek silného růstu českých vývozů, na který příznivě působil značný příliv přímých zahraničních investic v předchozích letech i vstup ČR do EU. V roce 2004 činil schodek zahraničního obchodu 0,5 % a v roce 2005 se čistý vývoz dostává do kladných hodnot. Pozoruhodné je to, že se v roce 2005 dosáhla značně přebytková výkonová bilance i přes zhoršení směnných relací. Ke skokovému zlepšení dochází u bilance zboží. Pozitivní vývoj zahraničního obchodu s předstihem růstu vývozu před dovozy je též výrazem rostoucí konkurenceschopnosti české ekonomiky, která i přes apreciaci české koruny dokázala výrazným způsobem zvýšit vývozy.

Třebaže pro posuzování makroekonomické rovnováhy jsou rozhodující salda bilance zboží a služeb v běžných cenách, protože tato salda se promítnou do běžného účtu platební bilance a ukazují skutečnou potřebu zahraničního financování vzniklého deficitu, z analytických důvodů je užitečný i propočet sald zahraničního obchodu ve stálých cenách, neboť právě rozdíly mezi schodky v běžných a stálých cenách ukazují vliv změn cen vývozů a dovozů (směnných relací) na obchodní bilanci a bilanci služeb (viz tabulka 18).

Tabulka 18: Salda zahraničního obchodu ve stálých cenách předchozího roku, v běžných cenách a vliv směnných relací (v % HDP)

	Stálé ceny	Běžné ceny	Vliv směnných relací
1996	-7,9	-6,0	1,6
1997	-5,7	-5,3	0,2
1998	-4,8	-1,1	3,5
1999	-0,9	-1,2	-0,3
2000	-1,2	-3,1	-1,7
2001	-4,4	-2,5	1,7
2002	-4,4	-2,0	2,2
2003	-2,4	-2,2	0,1
2004	-0,7	-0,5	0,2

Pramen: ČSÚ, 2005a.

Údaje ve stálých cenách ukazují, jaké by bylo saldo zahraničního obchodu v případě, že by se ceny vývozů a dovozů předchozího roku nezměnily. Z nich vyplývá převažující pozitivní vliv směnných relací na obchodní bilanci v běžných cenách. Ten trval až do poloviny roku 2004, kdy především v důsledku rostoucích cen ropy a ostatních

surovin se vztah růstu cen vývozu a dovozu mění a směnné relace zaznamenávají zhoršující se tendenci, která se výrazněji projevuje v roce 2005. Za tři čtvrtletí roku 2005 ztráta ze zhoršení směnných relací převýšila 28 mld. Kč, což představuje 1,4 % HDP.

5.2 Vztah úspor a investic

I když mezera mezi domácí nabídkou a poptávkou je svým způsobem základním zdrojem makroekonomické nerovnováhy (vnitřní i vnější), pro úplnější obraz je důležité tento vztah prohloubit o vlivy rozdělování důchodu mezi národní ekonomikou a světem a vzít v úvahu tvorbu disponibilního důchodu a jeho užití na spotřebu a úspory. Na makroekonomické úrovni můžeme rovnováhu posuzovat z hlediska vztahu mezi národními úsporami a domácími investicemi. Tento vztah ukazuje významný zdroj nerovnováhy, který spočívá v nedostatku národních úspor ve vztahu k investicím. Významné na tomto vztahu je i to, že spojuje vnitřní nerovnováhu (vztah úspor a investic) s vnější nerovnováhou (mezera mezi úsporami a investicemi musí být financována z vnějších zdrojů a projeví se jako schodek běžného účtu platební bilance). Vývoj míry investic a úspor v české ekonomice ukazuje tabulka 19.

Tabulka 19: Hrubý disponibilní důchod, národní úspory a hrubá tvorba kapitálu (mld. Kč, běžné ceny)

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Hrubý disponibilní důchod (HDD)	1474,6	1646,3	1767,9	1944,0	2015,1	2111,3	2249,2	2313,0	2457,1	2636,4
Konečná spotřeba	1053,0	1211,3	1334,8	1424,3	1515,7	1597,8	1705,3	1789,9	1919,4	2011,2
Hrubé národní úspory (S)	421,6	435,1	433,0	519,7	499,4	513,5	543,9	523,0	537,7	625,2
Tvorba hrubého kapitálu (I)	476,9	548,4	545,4	560,2	550,0	618,5	668,6	674,2	692,9	769,6
Saldo národních běžných transakcí (S-I)	-55,3	-113,3	-112,4	-40,5	-50,6	-105,0	-124,8	-151,2	-155,2	-144,4
Míra úspor v % HDD	28,6	26,4	24,5	26,7	24,8	24,3	24,2	22,6	21,9	23,7
Míra úspor v % HDP	28,7	26,2	24,3	26,5	24,5	23,9	23,5	21,7	21,0	22,6
Míra investic v % HDP	32,5	33,0	30,6	28,5	26,9	28,8	28,9	27,9	27,1	27,8
Rozdíl míry úspor a míry investic v % HDP	-3,8	-6,8	-6,3	-2,1	-2,5	-4,9	-5,4	-6,3	-6,1	-5,2

Pramen: ČSÚ, 2005a.

Pokles míry investic z 32,5 % v roce 1995 na 27,8 % v roce 2004 byl důsledkem ochabnutí ekonomické aktivity v letech 1997–1999 doprovázeného poměrně značným snížením investic. V letech 2000 a 2001 se míra investic opět zvyšovala. Podobnou tendenci můžeme zaznamenat i v roce 2004. V mezinárodním srovnání je míra investic v České republice stále vyšší než ve vyspělých zemích EU. V rámci nových členských zemí zaujímá ČR v posledních letech druhé místo za Estonskem. Problémem české ekonomiky není nízká míra investic (i když v mezinárodních cenách je tato míra podstatně nižší než v národních cenách), ale struktura těchto investic a jejich efektivnost.

Pokles míry úspor o téměř 5 p.b. (v % HDD) mezi lety 1995–2004 je velmi silný, i když v mezinárodním srovnání se česká míra úspor jeví jako relativně vysoká (je vyšší než ve většině vyspělých tržních ekonomik). Nicméně vzhledem k značným investičním potřebám české ekonomiky, které vyplývají z procesu transformace spojeného se značnými strukturálními změnami a ze zaostalosti infrastruktury, jsou tyto úspory nedostatečné. Mezera mezi úsporami a investicemi, které odpovídá i deficit běžného účtu platební bilance, je poměrně značná a činila v letech 2000–2004 v průměru 5,5 % HDP. Nedostatečné národní úspory činí českou ekonomiku stále více závislou na zahraničních

úsporách (na přílivu zahraničního kapitálu). Teprve v roce 2004 došlo k pozitivnímu obratu v nepříznivém vývoji míry úspor v důsledku zvýšené tvorby úspor v sektorech nefinančních podniků a vlády.

Analýza vztahu mezi úsporami a investicemi podle jednotlivých **institucionálních sektorů** (viz tabulka 20) ukazuje, že dlouhodobě klesající míra úspor byla způsobena především silným poklesem míry úspor domácností a klesajícími úsporami sektoru vládních institucí.

Tabulka 20: Vztah úspor a investic podle sektorů (mld. Kč, b.c.)

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Nefinanční podniky										
Hrubé úspory (S)	176,4	217,0	177,6	232,4	260,6	322,4	336,6	300,7	352,5	388,4
Investice (I)	319,9	355,8	352,2	354,2	357,4	423,1	449,4	434,3	460,9	503,5
S-I	-143,5	-138,8	-174,5	-121,8	-96,7	-100,7	-112,9	-133,6	-108,3	-115,1
Míra úspor	22,2	23,7	17,9	21,4	23,1	26,7	26,1	22,3	24,6	25,2
Čisté půjčky/výp.	-113,6	-119,5	-140,4	-75,9	-74,3	-83,9	-88,1	-87,7	-82,9	-82,3
Finanční instituce										
Hrubé úspory (S)	40,0	35,7	36,9	72,9	52,3	35,3	45,8	41,1	16,4	12,1
Investice (I)	28,9	24,8	22,4	16,9	13,0	16,1	19,2	21,1	9,7	10,2
S-I	11,1	10,9	14,5	56,0	39,3	19,2	26,6	20,0	6,6	1,9
Čisté půjčky/výp.	30,4	16,9	15,8	83,6	75,6	34,2	94,0	63,5	209,7	6,3
Vládní instituce										
Hrubé úspory (S)	83,8	79,0	82,0	82,6	64,4	47,1	58,6	47,2	54,1	113,2
Investice (I)	67,1	73,8	71,8	83,1	58,8	62,5	76,9	92,8	108,1	135,4
S-I	16,7	5,2	10,2	-0,5	5,6	-15,4	-18,3	-45,6	-54,0	-22,2
Čisté půjčky/výp.	-196,3	-51,2	-43,5	-98,5	-74,4	-78,5	-137,0	-163,0	-307,2	-81,5
Domácnosti										
Hrubé úspory (S)	119,4	103,2	136,4	130,3	119,8	105,8	100,8	132,9	112,4	110,5
Investice (I)	59,7	92,0	97,7	103,5	116,5	115,4	121,0	122,7	112,1	116,7
S-I	59,7	11,2	38,7	26,8	3,4	-9,6	-20,1	10,2	0,9	-6,1
Míra úspor	14,2	11,0	12,9	11,6	10,3	8,8	7,9	9,9	8,0	7,5
Čisté půjčky/výp.	222,1	39,8	62,0	50,1	22,8	19,1	6,7	48,1	21,5	15,9

Poznámka: Vysvětlení údajů viz box 7.

Pramen: ČSÚ, 2005a.

Sektor domácností je z hlediska vytváření úspor a jejich poskytování ostatním sektorům klíčovým sektorem, protože sektor nefinančních podniků a vládních institucí má zpravidla investiční potřeby podstatně větší, než jsou jejich úspory, a jsou tedy závislé na výpůjčkách od ostatních sektorů. To, že sektor domácností je schopen ve stále menší míře financovat čisté výpůjčky nefinančních podniků a vládních institucí vede ke stále větší závislosti ekonomiky na využívání zahraničních úspor. Podíváme-li se na mezeru mezi úsporami a investicemi u domácností, pak zjistíme, že v letech 2000, 2001 a 2004 byla tato mezera dokonce záporná a nebýt kapitálových transferů ve prospěch domácností, pak by schopnost domácností financovat ostatní sektory zmizela. Ke zhoršení mezery mezi úsporami a investicemi přispěl i značný nárůst investic v tomto sektoru. Podobně jako ve vyspělých zemích, ČR zaznamenala silný růst úvěrů (především hypotečních) poskytovaných domácnostem. To bylo způsobeno privatizací bank a jejich aktivnější politikou vůči domácnostem, spojeno s relativně nízkými úroky. Míra zadluženosti domácností je však stále více méně úměrná ekonomické úrovni. Nicméně ve střednědobém horizontu existuje riziko nevyváženého vývoje aktiv a pasiv domác-

ností, což může ovlivnit celkovou makroekonomickou rovnováhu, vezmeme-li v úvahu vzájemnou závislost jednotlivých sektorů ekonomiky. Vývoj čistých půjček ukazuje stále menší schopnost domácností financovat ostatní sektory. Předběžné údaje za rok 2004 ukazují na další pokles míry úspor domácností (z 8 % v roce 2003 na 7,5 % v roce 2004). Nicméně v první polovině roku 2005 se míra úspor domácností v důsledku ochabnutí spotřebitelské poptávky opět zvyšuje (podle předběžných údajů ČSÚ ze září 2005 na 8,5 %).

Box 7: Národní úspory a domácí investice

Kategorie národních úspor patří k základním kategoriím národního účetnictví. Vypočte se nepřímo jako bilanční (zbytková) veličina. Jde o tu část disponibilních důchodů, která v sektorech domácností, vlády a soukromých neziskových institucí sloužících obyvatelstvu zbude po odečtení výdajů na konečnou spotřebu. U sektorů nefinančních a finančních podniků, které nerealizují konečnou spotřebu, se jejich disponibilní důchod rovná úsporám. Protože disponibilní důchody se počítají pouze jako národní (se zohledněním toku prvotních a druhotných důchodů ve vztahu k zahraničí), jsou i úspory chápány jako úspory národní. Úspory nabývají různých forem finančních aktiv a proměňují se v nefinanční aktiva prostřednictvím investic. Spolu s kapitálovými transfery představují základní zdroj růstu čistého jmění jednotlivých sektorů a celého národního hospodářství.

Kategorie investic (tvorba hrubého kapitálu) je tokovou veličinou, která je spojena s pořízením nefinančních aktiv. Musí jít o vyrobená nefinanční aktiva, která mohou být hmotná či nehmotná. Z hlediska významu, ale i váhy v tvorbě hrubého kapitálu, je klíčová tvorba hrubého fixního kapitálu. Ta zahrnuje pořízení hmotných a nehmotných fixních aktiv, které mají charakter dlouhodobé spotřeby a jejichž cena převyšuje stanovenou hranici. Investice na rozdíl od úspor jsou vždy chápány jako domácí investice (investice rezidentů, mezi něž patří i investice podniků pod zahraniční kontrolou).

Údaje o úsporách a investicích podle sektorů jsou publikovány v ročních národních účtech. Míra úspor nefinančních podniků je vyjádřena jako podíl hrubých úspor nefinančních podniků na jejich hrubé přidané hodnotě (v %). Míra úspor domácností je počítána jako podíl hrubých úspor domácností na jejich hrubém disponibilním důchodu zvýšeném o změny čistého podílu domácností na rezervách penzijních fondů (v %). $S - I$ je saldo běžných transakcí jednotlivých institucionálních sektorů. Čisté půjčky/výpůjčky sektorů jsou ovlivněny kromě mezery mezi úsporami a investicemi i kapitálovými transfery. Vyjadřují schopnost financovat jiné sektory nebo být financován z úspor jiných sektorů.

Značně klesající tvorba úspor ve vládním sektoru (z 83,8 mld. Kč v roce 1995 na 38,4 mld. v roce 2003) a poměrně značné investiční potřeby vedly k tomu, že se mezera mezi úsporami a investicemi, která v letech 1995–1999 byla mírně kladná, změnila v zápornou se silně narůstající tendencí v letech 2000 až 2003. To již samo o sobě předurčuje nárůst deficitu sektoru vládních institucí. Podstatné zvýšení tvorby hrubých úspor nastalo v roce 2004, zejména v důsledku rychlého růstu ekonomiky a s tím souvisejících vyšších daňových odvodů. Potřeba financování tohoto sektoru je však dána nejen zápornou mezerou mezi úsporami a investicemi, ale i tzv. kapitálovými transfery (týkají se jednostranného předání aktiv buď v penězích nebo naturálně a zahrnují kapitálové daně, investiční dotace a ostatní kapitálové transfery jako např. platby vlády ostatním sektorům na úhradu ztrát či zničeného majetku při pohromách). Čisté kapitálové transfery byly u vládního sektoru záporné a poměrně velké a v důsledku toho čisté výpůjčky vládního sektoru byly podstatně větší, než je rozdíl mezi investicemi a úsporami. Čisté výpůjčky vládního sektoru výrazně vzrostly v letech 2001–2003. Enormně vysoké čisté výpůjčky v roce 2003 (12,5 % HDP) však byly ovlivněny metodologickými změnami. Šlo hlavně o zahrnutí realizovaných státních garancí, především na záchranu Investiční a poštovní banky. V roce 2004 se čisté výpůjčky vládního sektoru ve výši 3 % HDP dostaly na úroveň Maastrichtského kritéria. V této souvislosti je užitečné si připome-

nout, že plnění jednoho z Maastrichtských kritérií (deficit veřejných financí maximálně do výše 3 % HDP) se posuzuje podle deficitu veřejných financí vyjádřeného jako čisté výpůjčky tohoto sektoru.

5.3 Dílčí aspekty rovnováhy

V praxi často uplatňované hodnocení makroekonomické rovnováhy na základě míry inflace, deficitů veřejných rozpočtů, vývoje kurzu měny či vývoje úrokových měr, se opírá o dílčí aspekty nerovnováhy či o projevy nerovnováhy, jako je tomu v případě inflace.

Inflace je výsledkem působení mnoha různorodých faktorů na straně nabídky i poptávky, které se souhrnně projevují v rozdílných tempech růstu skutečného a potenciálního produktu. Je projevem nerovnovážných tendencí v ekonomice a cenová stabilita je významnou součástí celkové makroekonomické stability. Inflace v ČR měřená vývojem spotřebitelských cen vykazovala dlouhodobou, i když ne nepřetržitou, tendenci k poklesu a v letech 2002 a 2003 se dostala dokonce pod úroveň míry inflace v EU-15. Nárůst míry inflace v roce 2004 (2,6 %) byl způsoben vyššími cenami potravin, ropy a surovin (zhodnocení měnového kurzu koruny částečně kompenzovalo tento růst), změnami nepřímých daní a úpravami regulovaných cen. V tomto roce nejvyšší vzestup hladiny spotřebitelských cen zaznamenalo Slovensko (7,5 %), Maďarsko (6,8 %) a Lotyšsko (6,2 %). V roce 2005 se míra inflace ČR dostává opět pod úroveň míry inflace EU. Ze skupiny středoevropských zemí byl dlouhodobě cenový růst v ČR nejnižší a patřil ke stabilizujícím faktorům ekonomického rozvoje. Vývoj inflace měřený harmonizovaným indexem spotřebitelských cen v EU v letech 2001–2005 ukazuje tabulka 21.

Veřejné finance se jeví z hlediska makroekonomické stability české ekonomiky jako nejslabší místo hospodářského vývoje. Saldo vládního sektoru očištěné o půjčky a dotace transformačním institucím, které je pravděpodobně nejvýstižnější pro posuzování fiskální politiky (v metodologii GFS 1986), dosahuje od roku 1999 relativně vysokých záporných hodnot (v průměru kolem 3 % HDP).⁶⁸ Takto vysoký schodek je ve fázi poměrně rychlého růstu české ekonomiky nebezpečný a ukazuje na přetrvávající strukturální problémy české ekonomiky. Vysoký fiskální deficit zaznamenaný v posledních letech a předpokládaný vstup do eurozóny kolem roku 2010 se pro fiskální konsolidaci stává vysokou prioritou. Úspory na straně výdajů se jeví z tohoto hlediska jako nezbytné a jejich prosazení obtížné, zejména ve volebním roce 2006. V dalších letech udržitelnost fiskální konsolidace bude postupně ztěžována tlaky vyplývajícími ze stárnutí obyvatelstva.

Vysoký fiskální deficit není pouze problémem České republiky. I ostatní středoevropské země (Maďarsko, Slovensko a Polsko) mají značné rozpočtové schodky, které ohrožují celkovou makroekonomickou stabilitu. Relativně nízké schodky (do 3 % HDP) mají pobaltské republiky a Slovinsko. U starých členských zemí EU se schodky veřejných rozpočtů snížily se vstupem většiny zemí do eurozóny. Od roku 2002 v důsledku útlumu hospodářské aktivity se však schodky zvyšovaly a v průměru za země eurozóny v roce 2004 dosáhly 2,7 % HDP. V roce 2004 překročilo 3% hranici Řecko (-6,6 % HDP), Německo (-3,7 % HDP), Francie (-3,6 % HDP) a Itálie (-3,2 % HDP) a porušily

⁶⁸ Toto saldo nelze ztotožňovat s maastrichtským kritériem pro deficit veřejných financí, který vychází z národního účetnictví (European System of Accounts – ESA 1995) a rovná se čistým výpůjčkám vládního sektoru.

tak podmínky Paktu stability a růstu. Schodky veřejných financí podle ESA 1995 za země EU jsou uvedeny v tabulce 22.

Tabulka 21: Roční míra inflace (harmonizovaný index spotřebitelských cen, tempa růstu v %)

	Průměr 2001– 2005	2003	2004	2005
EU-25	2,2	2,0	2,1	2,2
EU-15	2,1	2,0	2,0	2,1
Belgie	2,0	1,5	1,9	2,5
Česká republika	2,0	-0,1	2,6	1,6
Dánsko	1,9	2,0	0,9	1,7
Estonsko	3,5	1,4	3,0	4,1
Finsko	1,4	1,3	0,1	0,8
Francie	2,0	2,2	2,3	1,9
Irsko	3,4	4,0	2,3	2,2
Itálie	2,4	2,8	2,3	2,2
Kypr	2,5	4,0	1,9	2,0
Litva	0,9	-1,1	1,1	2,7
Lotyšsko	4,1	2,9	6,2	6,9
Lucembursko	2,8	2,5	3,2	3,8
Maďarsko	5,8	4,7	6,8	3,5
Malta	2,4	1,9	2,7	2,5
Německo	1,6	1,0	1,8	1,9
Nizozemsko	2,8	2,2	1,4	1,5
Polsko	2,7	0,7	3,6	2,2
Portugalsko	3,2	3,3	2,5	2,1
Rakousko	1,9	1,3	2,0	2,1
Řecko	3,5	3,4	3,0	3,5
Slovensko	5,9	8,4	7,5	2,8
Slovinsko	5,6	5,7	3,6	2,5
Španělsko	3,2	3,1	3,1	3,4
Švédsko	1,7	2,3	1,0	0,8
Velká Británie	1,5	1,4	1,3	2,1

Poznámka: Míra inflace je počítána z průměrného indexu spotřebitelských cen za posledních 12 měsíců proti průměru předchozích 12 měsíců.

Pramen: EUROSTAT, Structural Indicators (24. 1. 2006), vlastní výpočty.

Tabulka 22: Schodky veřejných financí (v % HDP)

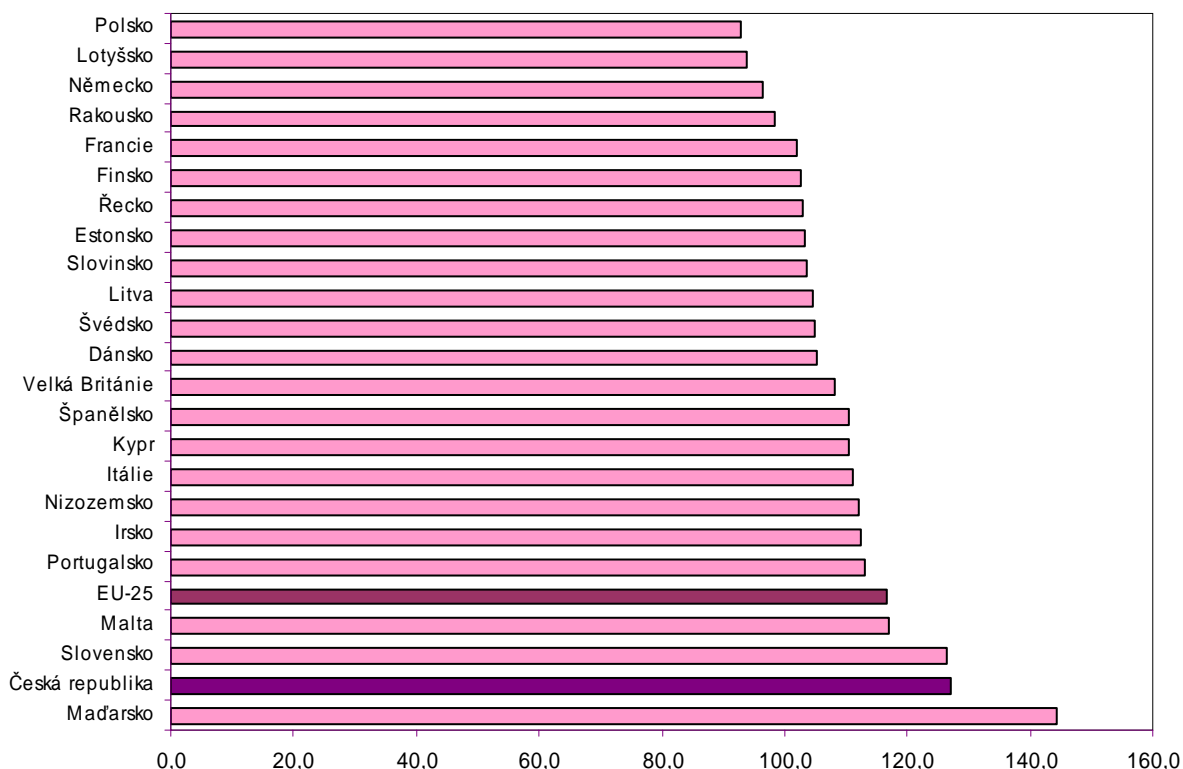
	Průměr 2001– 2004	2003	2004
EU-25	-2,3	-3,0	-2,6
EU-15	-2,2	-2,9	-2,6
Belgie	0,2	0,1	0,0
Česká republika	-7,1	-12,5	-3,0
Dánsko	1,8	1,0	2,3
Estonsko	1,5	2,6	1,7
Finsko	3,5	2,5	2,1
Francie	-3,2	-4,2	-3,6
Irsko	0,5	0,2	1,4
Itálie	-3,1	-3,2	-3,2
Kypr	-4,3	-6,3	-4,1
Litva	-1,5	-1,2	-1,4
Lotyšsko	-1,6	-1,2	-0,9
Lucembursko	2,0	0,2	-0,6
Maďarsko	-6,0	-6,5	-5,4
Malta	-7,0	-10,4	-5,1
Německo	-3,6	-4,1	-3,7
Nizozemsko	-1,9	-3,2	-2,1
Polsko	-3,9	-4,8	-3,9
Portugalsko	-3,2	-2,9	-3,0
Rakousko	-0,6	-1,2	-1,0
Řecko	-5,8	-5,7	-6,6
Slovensko	-5,3	-3,8	-3,1
Slovinsko	-2,9	-2,7	-2,1
Španělsko	-0,2	0,0	-0,1
Švédsko	1,0	0,2	1,6
Velká Británie	-1,8	-3,3	-3,1

Pramen: Kadeřábková a kol., 2005, s. 41, vlastní výpočty.

Měnový vývoj v posledních letech působil vcelku příznivě na vývoj reálné ekonomiky. Úrokové sazby dlouhodobě klesaly a klíčová sazba ČNB (tzv. 2T repo sazba) se postupně snižovala z 8 % v lednu 1999 na 1,75 % v dubnu 2005 (tedy pod úroveň sazby ECB). Základní úroková sazba se tak dostala na své historické minimum. K hlavním faktorům, které ovlivnily snižování úrokových sazeb, patřily posilující kurz koruny, vývoj inflace a absence silných inflačních tlaků v české ekonomice. V posledních letech se zlepšilo i fungování finančního systému a příznivé podmínky financování vedly k růstu úvěrů nefinančním podnikům, které sloužily především k financování investic. Podstatně vzrostly úvěry domácnostem s převahou úvěrů určených na bydlení, dále též spotřebitelské úvěry (i přes tento růst ani zdaleka nedosahují úrovně běžné ve státech EU). Koncem října 2005 ČNB zvýšila základní úrokovou sazbu na úroveň 2 %.

Měnový kurz české koruny po strmém vzestupu v letech 2001 a 2002 zpomalil svůj apreciační trend. Dlouhodobé zhodnocování české koruny bylo výrazem rychlejšího růstu produktivity práce a představuje významný kanál přibližování cenové hladiny ČR k cenové úrovni EU. Vývoj reálného efektivního kurzu, který navíc kromě změny nominálního efektivního kurzu odráží i vývoj cenového diferenciálu, se dlouhodobě poměrně významně zhodnocoval. Reálné zhodnocování české měny bylo v letech 1999–2004 po Maďarsku nejvyšší (viz obrázek 12) ze zemí EU-25 a bylo výrazem konvergence (zejména cenové) k úrovni vyspělých zemí EU. I když silné zhodnocení koruny znamená pro vývozce zhoršení cenové konkurenceschopnosti, nevedlo ke zvětšení schodku obchodní bilance. To svědčí o rostoucí technické a kvalitativní konkurenceschopnosti českých exportérů zejména na náročných trzích EU.

Obrázek 12: Index reálného efektivního kurzu (rok 2004, 1999 = 100)

Pramen: Kadeřábková a kol., 2005, s. 53.

5.4 Vnější ekonomická rovnováha

Dvojitý pohled na makroekonomickou rovnováhu, který vychází ze vztahu domácí nabídky a domácí poptávky a ze vztahu mezi úsporami a investicemi, má svůj odraz v platební bilanci země, protože mezera mezi domácí nabídkou a poptávkou či úsporami a investicemi se musí vyplnit zahraničními zdroji. V prvním případě jde o saldo obchodní bilance a bilance služeb (výkonová bilance) a ve druhém případě o celkové saldo běžného účtu. Z hlediska domácí ekonomiky je deficit běžného účtu výrazem záporné mezery mezi investicemi a národními úsporami (viz box 8).

Box 8: Deficit běžného účtu jako odraz mezery mezi úsporami a investicemi

Systém národního účetnictví obsahuje nejen soustavu makroekonomických ukazatelů, ale i základní vztahy mezi těmito ukazateli, které jsou vyjádřeny makroekonomickými identitami. Významnou identitou je rovnice, která vyjadřuje vztah mezi domácí ekonomikou a zahraničím. Podle ní se rozdíl mezi národními úsporami a domácími investicemi rovná saldu běžného účtu platební bilance. V případě, že země generuje nedostatečné úspory vzhledem k investicím musí být tato mezera kryta zahraničními úsporami. Platí rovnice:

$(S - I) = CAB$, kde S jsou úspory, I jsou investice a CAB je saldo běžného účtu.

V případě, že úspory a investice rozdělíme na soukromé ($_P$) a vládní ($_G$), dostaneme vztah:

$$(S_P - I_P) + (S_G - I_G) = CAB$$

Z rovnice je zřejmé, že deficit vládního sektoru ($S_G - I_G$) musí být financován z úspor soukromého sektoru (vytěšňovací efekt) nebo ze zahraničních zdrojů (nebezpečí dvojitého deficitu).

Tabulka 23 ukazuje vývoj celkového deficitu běžného účtu i salda čtyř základních složek běžného účtu.

Tabulka 23: Běžný účet platební bilance (mld. Kč)

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Běžný účet	-36,3	-111,9	-113,0	-40,5	-50,6	-104,9	-124,5	-136,4	-160,6	-143,3
Obchodní bilance	-97,6	-154,9	-155,2	-84,0	-65,8	-120,8	-116,7	-71,3	-69,8	-22,3
Bilance služeb	48,9	52,2	55,9	61,9	41,5	54,6	58,0	21,9	13,2	12,5
Bilance výnosů	-2,8	-19,6	-25,1	-35,1	-46,7	-53,0	-83,5	-115,6	-119,9	-139,5
Běžné převody	15,2	10,4	11,3	16,7	20,4	14,4	17,8	28,7	15,8	6,1

Pramen: ČNB, 2005a.

Schodek běžného účtu byl s výjimkou let 1995, 1998 a 1999 poměrně vysoký a překračoval hranici 100 mld. Kč. Schodek obchodní bilance se výrazně snížil v letech 1998 a 1999 v důsledku útlumu ekonomické aktivity a opět začal klesat v letech 2002–2004, v tomto období však již z jiných příčin, především jako důsledek značného přílivu přímých zahraničních investic, rostoucího vlivu zahraničních společností a probíhající restrukturalizace výroby. Hlavní příčinou schodku běžného účtu se od roku 2001 stává narůstající deficit bilance výnosů (především repatriovaných a reinvestovaných zisků), což je jiný, většinou méně příznivý aspekt přílivu přímých zahraničních investic. Vliv bilance služeb a běžných převodů je pozitivní, ale nepříliš významný. Jiným vyjádřením sald běžného účtu je jejich přepočtení do % HDP, který je důležitý zejména pro mezinárodní srovnávání (viz tabulka 24).

Tabulka 24: Běžný účet platební bilance (v % HDP)

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Běžný účet	-2,5	-6,7	-6,3	-2,1	-2,5	-4,9	-5,4	-5,6	-6,3	-5,2
Obchodní bilance	-6,7	-9,3	-8,7	-4,3	-3,2	-5,6	-5,0	-3,0	-2,7	-0,8
Bilance služeb	3,3	3,1	3,1	3,2	2,0	2,5	2,5	0,9	0,5	0,5
Bilance výnosů	-0,2	-1,2	-1,4	-1,8	-2,3	-2,5	-3,6	-4,8	-4,7	-5,1
Běžné převody	1,0	0,6	0,6	0,8	1,0	0,7	0,8	1,2	0,6	0,2

Poznámka: Od roku 1998 jsou údaje ČNB a ČSÚ (národní účty) týkající se obchodní bilance a bilance služeb identické. Za předcházející roky existují určité rozdíly. ČNB vykazuje obchodní bilanci v roce 1995 podle metodiky celní statistiky platné od 1. 1. 1996, ale za období 1996–2002 podle upravené metodiky celní statistiky platné od 1. 7. 2000.

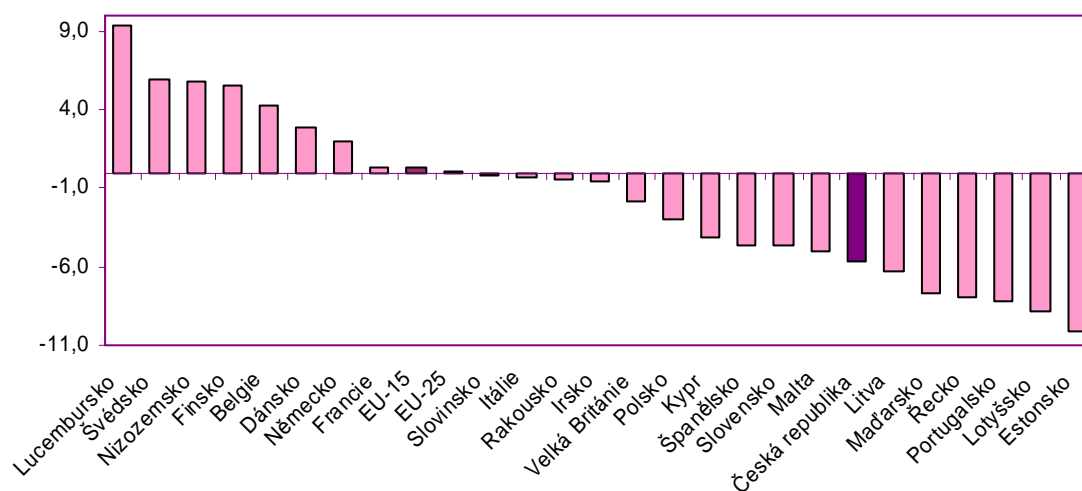
Pramen: ČNB, 2005a, vlastní výpočty.

Schodek běžného účtu se v letech 2000–2004 pohyboval v průměru kolem 5,5 % HDP. Zdrojem takto vysokého deficitu byl v roce 2000 a 2001 především schodek obchodní bilance a od roku 2002 převážně záporné saldo bilance výnosů. Výše schodku běžného účtu se víceméně stabilizovala, ale podstatným způsobem se změnila jeho struktura. Hodnocení deficitu běžného účtu vyžaduje proto detailnější posouzení jednotlivých položek, protože tyto mají různé dopady na ekonomiku. Tak např. reinvestované zisky jsou součástí přímých zahraničních investic a převážně mají pozitivní dopad na ekonomiku. Naproti tomu repatriované zisky znamenají skutečný odliv důchodů ze země s dopady na národní úspory, kurz měny a finanční situaci některých podniků. V první fázi přílivu přímých zahraničních investic zpravidla převažují reinvestované zisky a v další fázi sílí odliv kapitálu v podobě repatriovaných zisků. Snižuje se tak ta část vytvořeného zisku, určená na posílení investic ve prospěch vyplácených dividend. Tato tendence se projevila i v ČR, kde podíl reinvestovaného zisku na výnosech ze základního kapitálu klesl ze 78 % v roce 2001 na 51 % v roce 2004. Příznivé hospodářské výsledky podniků s majoritní účastí zahraničního kapitálu vedly v letech 2003 a 2004 k značnému růstu objemu vyplacených dividend zahraničním vlastníkům při stagnaci objemu reinvestovaného zisku.

Při posuzování deficitu běžného účtu platební bilance nelze mechanicky stanovit hranici, která ohrožuje makroekonomickou stabilitu země. V literatuře se často zjednodušeně uvádí hranice 5 % jako varovná z hlediska makroekonomické rovnováhy. Dopady schodku běžného účtu však závisí na tom, jak je schodek financován (dluhové a nedluhové financování, krátkodobý či dlouhodobý kapitál), jak je použit (zda na spotřebu či na investice), jaká je výše zahraničního dluhu a devizových rezerv a jaká je celková makroekonomická situace země. Z těchto hledisek schodek běžného účtu ČR se nejeví jako nebezpečný, protože byl z převážné části financován přímými zahraničními investicemi, podporoval růst investic a nezvyšoval relativní zahraniční zadlužení země (zahraniční zadluženost ve směnitelných měnách v roce 2004 proti roku 2000 mírně klesla z 37,6 % na 36,8 % HDP). Nicméně příliš velký schodek běžného účtu a příliš velká závislost ekonomiky na přílivu zahraničního kapitálu se může ukázat jako nebezpečná pro finanční stabilitu země v důsledku náhlých vnějších šoků.

Značná vnější nerovnováha je příznačná i pro nové členské země EU ze zemí střední a východní Evropy. Deficity běžného účtu platební bilance byly velmi vysoké v pobaltských republikách, Maďarsku, České republice a na Slovensku. Polsko dokázalo v letech 2001–2004 snížit schodek na přijatelnou výši přesahující 2 % HDP. Posuzujeme-li vnější nerovnováhu na základě schodků běžného účtu platební bilance za období posledních pěti let (2000–2004), pak můžeme konstatovat, že nejvyšší míru nerovnováhy mělo Maďarsko (průměrně ročně 7,9 % HDP), následované Českou republikou (5,6 % HDP), Slovenskem (4,3 % HDP) a Polskem (3 % HDP). Příznivý vývoj v této oblasti vykazuje Slovinsko (0,5 % HDP). Průměrnou výši salda běžného účtu v % HDP za země EU v období 2001–2004 uvádí obrázek 13.

Obrázek 13: Bilance běžného účtu platební bilance (průměr v období 2001–2004, v % HDP)

Pramen: Kadeřábková a kol., 2005, s. 47, vlastní výpočty.

Vnější nerovnováha je úzce spojená s vnitřní nerovnováhou. Většinou jde o vysoké deficity veřejných financí, které mají na svědomí rozhodující část schodku běžného účtu. Souvislost nerovnováhy veřejných financí s vnější nerovnováhou vytváří nebezpečí tzv. dvojitého deficitu. V případě Maďarska, ČR, Slovenska a Polska nemůže být o souvislosti mezi oběma deficity pochyb. Naproti tomu pobaltské republiky mají vysoký deficit běžného účtu a relativně nízký rozpočtový schodek. Estonsko dokonce vykazuje přebytek. To ukazuje na to, že značná záporná mezera mezi úsporami a investicemi se netýkala vládního sektoru, ale soukromého sektoru. Saldo běžného účtu platební bilance starých členských zemí EU (EU-15) jako celku bylo více méně vyrovnané a v letech 2001–2004 mírně přebytkové.

6. Konvergence české ekonomiky k úrovni Evropské unie

Následující kapitola je věnována překonávání mezery v ekonomické úrovni České republiky a zemí Evropské unie. Ukazuje vzdalování ekonomické úrovně od evropského průměru v období recese druhé poloviny 90. let a její opětovné rychlé přibližování při výrazném předstihu ekonomického růstu v ČR v období následujícím. Všimá si přitom rozdílů mezi vykazovaným předstihem v tempech růstu HDP ve stálých domácích cenách a skutečnou rychlostí reálné konvergence, měřené v běžných paritách kupní síly v jednotlivých nových členských zemích stredo-evropského regionu. Za tím účelem zavádí nový pojem „konvergenčních“ temp růstu. Kromě tradičního ukazatele HDP posuzuje též vývoj ukazatele reálného důchodu, podle kterého se pořadí sledovaných zemí na růstovém žebříčku významně mění. Ukazatel reálného hrubého domácího důchodu za země, které jej dosud nepublikují, je získán na základě originálních vlastních propočtů.

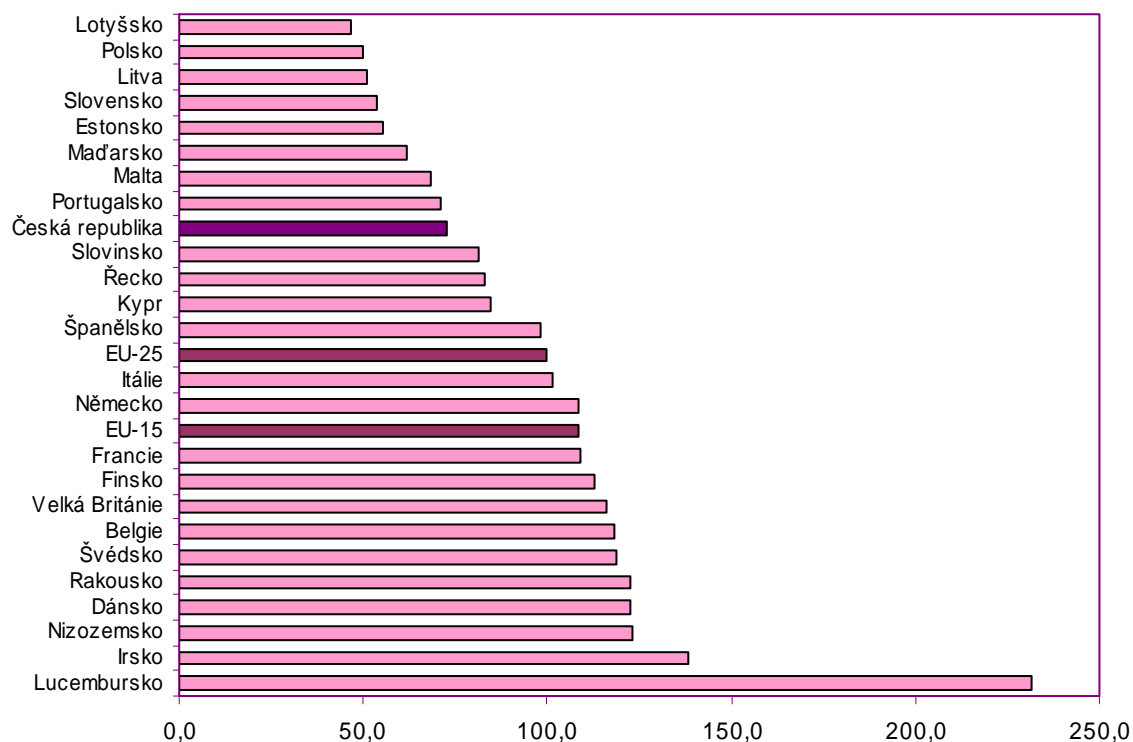
Zkoumání souvislostí reálné konvergence s konvergencí nominálních veličin je zaměřeno především na vývoj cenové a mzdové úrovně. Speciální pozornost je věnována úrovni jednotkových pracovních nákladů jako ukazateli cenové konkurenceschopnosti v mezinárodním srovnání. V závěru jsou posuzovány perspektivy konvergence a je ve-

dena polemika s názory, mechanicky přenášeujícími existující trendy do příštího období bez hlubší analýzy příčin, jimiž byly vyvolány.

6.1 Reálná konvergence

Reálná konvergence vyjadřuje přibližování ekonomické úrovně dané země k vybraným vyspělým zemím nebo jejich uskupení.⁶⁹ Ekonomická úroveň se měří se výší HDP na obyvatele v paritě kupní síly, aby byly vyloučeny rozdíly v cenových úrovních (viz box 9). Tento ukazatel vyjadřuje „fyzický objem“ zboží a služeb, který má daná ekonomika k dispozici pro spotřebu a investice (včetně salda zahraničního obchodu). Ekonomická úroveň České republiky se v pořadí zemí Unie nachází na 17. místě. V roce 2005 předehнала tak Portugalsko, když o rok dříve předstihla Maltu. Z nových členských zemí střední a východní Evropy (EU-8)⁷⁰ patří k nejvyspělejším, vyšší úroveň dosahuje pouze Slovinsko (viz obrázek 14).

Obrázek 14: Hrubý domácí produkt na obyvatele v PPS¹⁾ v zemích EU-25 v roce 2005

1) PPS – Purchasing Power Standard, jednotka parity kupní síly na bázi EUR, vyjadřuje průměrnou cenovou hladinu v zemích EU-25.

Pramen: EUROSTAT, Structural Indicators (11. 1. 2006).

V posledních letech, po překonání druhé recese z let 1997–1998, probíhá reálná konvergence úspěšně a pozice ČR se za krátké období 5 let (mezi roky 2000 a 2005) zlepšila o 9 p.b. (viz tabulka 25). HDP na obyvatele v paritě kupní síly ve vztahu k EU, který

⁶⁹ Pojmy reálné a nominální konvergence se utvářejí a upřesňují zejména v procesu evropské integrace. K reálné konvergenci viz např. Ravasio (2000).

⁷⁰ K EU-8 řadíme všechny středoevropské a východoevropské nové členské země, které podstupovaly transformaci od centrálně plánované ekonomiky k ekonomice tržní a mají tedy z hlediska konvergenčního procesu řadu shodných rysů. Jde o země z poslední vlny rozšíření (označované v materiálech EU jako EU-10) s vyloučením Malty a Kypru.

charakterizuje dosažený stupeň reálné konvergence, představoval v roce 2005 zhruba 73 % průměru zemí EU-25, zatímco v roce 2000 dosahoval pouze 64 %.

Box 9: Parita kupní síly a standardy kupní síly

Parita kupní síly (*Purchasing Power Parity, PPP*) je jednotka měnové konverze, která vyjadřuje poměr ceny stejného zboží a služeb v národní měně k jeho ceně v měnové jednotce srovnávané země. Parity za jednotlivé agregáty jsou váženým průměrem relativních cenových poměrů za homogenní koše zboží a služeb, získané na základě cenových poměrů jednotlivých reprezentantů. Parity jsou primárně konstruovány pro prostorová srovnání, nikoliv pro srovnání v čase. Jejich hlavním účelem je měřit a srovnávat objemy HDP v propočtu na obyvatele mezi zeměmi. Základní srovnání se proto provádí v běžných paritách.

Obvykle se pro srovnání používá tzv. referenční země nebo skupina zemí. Pro země EU jsou při agregaci HDP používány tzv. **standardy kupní síly** (*Purchasing Power Standards, PPS*). PPS představují jednotky „umělé“ společné měny na bázi eura, vyvozované z průměrných cen členských zemí (dříve EU-15, nyní EU-25).

Přibližování se k úrovni EU je výsledkem rychlejších temp růstu HDP na obyvatele v ČR ve srovnání s EU. Tempa růstu HDP na obyvatele ve stálých cenách byla v letech 2001–2005 o 2,3 p.b. nad průměrem zemí Unie (v ČR v ročním průměru 3,5 %, v EU-25 jen 1,2 %). Tím byl překonán nepříznivý vývoj druhé poloviny 90. let, kdy se v důsledku ekonomického poklesu v průběhu druhé recese v letech 1997–1998 a následujícího jen velmi pomalého oživení pozice ČR vůči EU naopak mezi lety 1995 a 2000 o 4 p.b. zhoršila.

Tabulka 25: HDP na obyvatele v České republice a v EU-25

		2000	2001	2002	2003	2004	2005 ³⁾
V eurech ¹⁾	ČR	5 900	6 600	7 700	7 900	8 500	9 800
	EU-25	20000	20800	21500	21700	22600	23300
	ČR/EU-25 v %	29,5	31,7	35,8	36,4	37,6	42,1
V běžných PPS ¹⁾	ČR	12800	13500	14300	14700	15900	17000
	EU-25	20000	20800	21500	21700	22600	23300
	ČR/EU-25 v % ²⁾	64,0	64,9	66,5	67,7	70,4	73,0

1) V eurech přepočteno směnným kurzem, v PPS paritou kupní síly na bázi EUR, vyjadřující průměrnou cenovou hladinu v zemích EU-25. 2) Údaje se mírně odchyľují od ukazatele, publikovaného ve Structural Indicators ke stejnému datu. 3) Odhad EUROSTATu.

Pramen: EUROSTAT, National Accounts (22. 1. 2006).

V dlouhodobém vývoji však nelze dynamiku reálné konvergence posuzovat pouze na základě předstihu v tempech růstu HDP na obyvatele ve stálých (domácích) cenách, i když tento faktor je rozhodující. „Konvergenční“ tempa růstu se odlišují v důsledku změn směnných relací, které nejsou v ukazateli HDP ve stálých domácích cenách zachyceny, a dále v důsledku odlišného zachycení změn struktury při propočtech v paritě kupní síly (viz dále box 10).

Vývoj ekonomické pozice ČR v rámci nových členských zemí

Ekonomický náskok, který měla Česká republika před ostatními středoevropskými a východoevropskými zeměmi na počátku transformace, se v průběhu 90. let značně oslabil. Zatímco ještě v polovině 90. let se podle úrovně HDP na obyvatele v paritě kupní síly nacházela v tomto regionálním uskupení na prvním místě, od krizového roku 1997 byla předstihována Slovinskem a odstup ostatních zemí od úrovně ČR se zmenšoval. Proces

konvergence k úrovni EU probíhal ve druhé polovině 90. let v ostatních EU-8 rychleji. Pozice ČR vůči EU v důsledku druhé (posttransformační) krize mezi roky 1996 a 2005 zlepšila jen o necelé 3 p.b., zatímco v ostatních zemích docházelo ke zlepšení o 8 až 20 p.b. Pomineme-li pobaltské země s velmi nízkou ekonomickou úrovní, pak ze středoevropských zemí dosáhly příznivějších výsledků především Slovinsko a Maďarsko, které se v uváděném období přiblížily k úrovni EU-25 o 12 až 13 p.b. (viz tabulka 26).⁷¹

Tabulka 26: HDP na obyvatele v EU-8 v PPS v letech 1996 až 2005 (EU-25 = 100)

	1996 ¹⁾	2000	2005 ¹⁾	Změna v p.b.	
				1996-2005	2000-2005
Česká republika	70,3	64,0	73,0	2,7	9,0
Maďarsko	48,7	53,2	62,0	13,3	8,8
Polsko	42,3	47,0	50,1	7,8	3,1
Slovensko	45,6	47,3	54,0	8,4	6,7
Slovinsko	69,2	73,2	81,5	12,3	8,3
Estonsko	34,9	41,2	55,3	20,4	14,1
Litva	34,8	38,3	51,0	16,2	12,7
Lotyšsko	30,3	35,1	46,5	16,2	11,4

Poznámka: ¹⁾ Odhad EUROSTATu.

Pramen: EUROSTAT, Structural Indicators (11. 1. 2006).

Nejnižšího bodu v ekonomické pozici vůči EU (64,0 %) dosáhla ČR v roce 2000. Od tohoto roku byl nastartován poměrně razantní proces reálné konvergence, kdy se mezi roky 2000 a 2005 ČR přiblížila k ekonomické úrovni EU-25 o 9 p.b. a v rámci středoevropských zemí byla vůbec neúspěšnější. To je zjištění poněkud překvapivé ve srovnání se standardně vytvářenými představami, založenými pouze na sledování vývoje HDP. (Připomeňme, že Maďarsko i Slovensko vykazovaly v daném období rychlejší tempa růstu HDP na obyvatele, jejich konvergence k EU-25 však byla pomalejší.) Docházelo k tomu ovšem při rozrůznění ekonomického cyklu vůči EU, která se jako celek nachází v sestupné fázi, zatímco ČR je stále ve fázi vzestupné, vyrovnávající předchozí zakolísání.

Růst HDP, kterým je měřen postup reálné konvergence, není jediným ukazatelem ekonomické výkonnosti. Specifickým rysem české ekonomiky, charakteristickým v celoevropském kontextu, je dlouhodobé zlepšování směnných relací (T/T) ve vztahu k zahraničí. Toto zlepšení není v tempu růstu HDP ve stálých cenách zachyceno, neboť se pojímá jako pouhá cenová změna. Přínos zlepšených T/T však zůstává k dispozici dané ekonomice a zvyšuje její reálný důchod. Tento jev je zachycen v alternativním ukazateli reálného hrubého domácího důchodu (RHDD), který statistika národních účtů zavedla v metodice ESA 1995.

Rychlejší růst reálného domácího důchodu než reálného HDP v ČR

V české ekonomice dlouhodobě roste RHDD rychleji než HDP. Od roku 1996 do roku 2004 činil předstih průměrného ročního tempa růstu RHDD před HDP 0,8 p.b.

⁷¹ Údaje v paritě kupní síly slouží v prvé řadě pro prostorová srovnání ekonomické úrovně mezi zeměmi. Jejich srovnání v časové řadě je nutno brát s určitou rezervou vzhledem k metodickým a strukturálním změnám.

a v letech 2001-2004 se zvýšil na 1,1 p.b.⁷² V ostatních střeoevropských zemích má rozdíl mezi oběma ukazateli menší intenzitu a někde i opačný směr. Výraznější předstih temp růstu RHDD před HDP existoval v letech 2001-2004 ve Slovinsku (0,5 p.b. v ročním průměru), zatímco v Maďarsku byl méně významný (0,2 p.b.). V Polsku a na Slovensku byl růst RHDD naopak nižší než růst HDP, přičemž rozdíl v průměrných ročních tempech činil ve stejném období 0,2, resp. 0,4 p.b. (viz tabulka 27).⁷³

Tabulka 27: Tempa růstu HDP a RHDD na obyvatele v letech 2001–2004 (roční průměry v %)

	HDP na obyvatele	RHDD na obyvatele	Rozdíl v p.b.
EU-25	1,3	1,5	0,2
Česká republika	3,2	4,3	1,1
Maďarsko ¹⁾	4,3	4,5	0,2
Polsko	3,0	2,8	-0,2
Slovensko	4,7	4,3	-0,4
Slovinsko	3,1	3,6	0,5

¹⁾ V údajích za Maďarsko je na rozdíl od ostatních zemí již obsažena metodická změna (nový způsob zahrnování tzv. FISIM), která tempa růstu poněkud zvyšuje.

Pramen: EUROSTAT, National Accounts (12. 1. 2006), vlastní výpočty.

Obraz ekonomické dynamiky, vycházející z ukazatele RHDD, je v mezinárodním srovnání odlišný od obvyklých představ, založených na vývoji HDP ve stálých cenách. Česká republika je běžně prezentována jako země s relativně pomalou dynamikou ekonomického růstu v rámci EU-5. Dlouhodobé zlepšování směnných relací, zachycené ukazatelem RHDD však způsobilo, že v posledních 4 letech patřil růst tohoto ukazatele k nejrychlejším v rámci střeoevropské pětky. V Česku, na Slovensku a v Maďarsku se průměrná roční tempa růstu RHDD v propočtu na obyvatele v letech 2001–2004 pohybovala mezi 4,3 až 4,5 %, ve Slovinsku činila 3,6 % a v Polsku pouze 2,8 %. Stereotypně zafixovaný obraz české ekonomiky se tak výrazně mění.

Zlepšování směnných relací se částečně odráží i v rychlejším postupu reálné konvergence. Ta je při prostorových srovnáních měřena ukazatelem HDP na obyvatele v běžné paritě kupní síly, aby byly vystiženy skutečné cenové poměry v daném roce.⁷⁴ Zlepšení T/T se projeví jako zvýšení objemu celkového HDP v běžné paritě, neboť výdajová složka HDP čistý vývoz je evidována ve skutečně placených cenách za dovoz a v docilovaných cenách vývozu, přepočtených tržním kurzem měny. Tím se vývoj ukazatelů v běžné paritě kupní síly odlišuje od vývoje v „domácích“ stálých cenách, kde jsou v implicitním deflátoru HDP změny T/T považovány za změny cenové a jako takové jsou z objemových indexů vylučovány. Za ostatních nezměněných podmínek v takovém

⁷² Blíže viz (Vintrová, 2005a; Spěváček, 2005a; Vintrová, 2005b).

⁷³ Ukazatele HDP, resp. RHDD v propočtu na obyvatele, pomocí nichž se měří postup reálné konvergence, se odlišují od celkových temp růstu příslušných ukazatelů v různém směru, odchylky však činí v ročním průměru pouze desetiny procentního bodu. Ze zkoumaných střeoevropských nových členských zemí jsou tempa růstu HDP na obyvatele vyšší než tempa růstu celkového HDP ve všech zemích s výjimkou Slovinska, kde jsou v důsledku zvyšujícího se počtu obyvatelstva nižší. K největším úbytkům počtu obyvatelstva dochází v Maďarsku, kde rozdíl mezi zmíněnými tempy růstu v období 2001–2004 činil až 0,3 p.b. ročně ve prospěch HDP na obyvatele.

⁷⁴ I když propočty v paritě nejsou prioritně určeny pro srovnání v časových řadách, OECD podpůrně publikuje vedle běžných parit kupní síly též tzv. stálé parity, fixované k určitému roku. V delších časových řadách je však jejich použití problematické.

případě dochází ke zpevnění paritního kurzu měny. Reálná konvergence je v takovém případě o něco rychlejší, než by odpovídalo předstihu růstu HDP v reálném vyjádření.

Box 10: Vliv vývoje směnných relací a strukturálních změn na reálnou konvergenci

Rozhodujícím faktorem reálné konvergence je předstih v tempech růstu HDP na obyvatele (ve stálých cenách). Není to však faktor jediný. Reálná konvergence se při prostorovém srovnání hodnotí v běžných paritách kupní síly, aby byly vystiženy skutečné cenové relace daného roku. Na vývoj běžného paritního kurzu v agregaci za celkový HDP proto mají vliv změny směnných relací a další faktory, projevující se při změnách složení celkového produktu.

Při výpočtu temp růstu HDP ve stálých cenách jsou změny směnných relací (T/T) vyloučeny. Avšak při konstrukci agregátů v běžných paritách se ve výdajové složce čistého vývozu vychází ze skutečně dosahovaných cen vývozu i skutečně placených cen za dovoz v běžném roce v kurzovém přepočtu. Kromě temp růstu HDP na obyvatele ve stálých cenách může proto mít na proces reálné konvergence vliv též pohyb směnných relací (T/T). Tento vliv je tím větší, čím větší je obrat zahraničního obchodu v poměru k HDP. Je tedy významnější pro malé otevřené ekonomiky než pro ekonomiky s velkým vnitřním trhem.

Vliv na reálnou konvergenci mají v případě relace k EU-25 změny T/T vůči zemím Unie, nikoliv celkově vůči světu. Od roku 2005 se celkové T/T v ČR zhoršují vlivem prudkého vzestupu cen ropy. To vede k poklesu T/T v ČR, který však není ojedinělý. Týká se i ostatních zemí EU, jež jsou dovozci této suroviny. Dopad nepříznivého vývoje T/T na reálnou konvergenci ČR k EU bude tedy záležet na tom, zda bude tento vnější šok působit na ČR silněji či slaběji než na ostatní země společenství a do jaké míry se jej podaří kompenzovat zvyšováním vývozních cen.

Vývoj základních agregátů v běžných paritách je odlišný od vývoje ve stálých cenách a stálých paritách i z dalších důvodů. Při výpočtu HDP v běžných paritách kupní síly jsou pro agregaci jednotlivých skupin zboží a služeb, charakterizovaných změnami cen reprezentantů, používány běžné váhy v různě podrobném členění (odlišném od struktury vah v domácí ekonomice). Deflátor HDP, používaný při přepočtu do stálých cen, může být ovlivněn zastaralými stálými vahami jednotlivých skupin nebo podskupin zboží a služeb ve všech výdajových složkách HDP. Při hlubokých strukturálních změnách, kterými EU-8 procházejí, zastarávají stálé ceny velmi rychle. Výsledky v běžných paritách se pak výrazně odlišují od charakteristik, založených na stálých cenách.

Přechod na metodu řetězení (chain-linking) při přepočtu do stálých cen do velké míry odstraňuje zkreslující působení „zastarávání“ stálých cen, tzv. Gerschenkronův efekt, daný negativní korelací mezi cenami a objemy produkce. Polská, česká a litevská statistika na tuto sofistikovanější metodu přešly mezi prvními novými členskými zeměmi, zatímco statistické úřady ostatních zemí se k tomuto kroku v různých lhůtách teprve chystaly. Podle dokumentu EUROSTATU „Changes to National Accounts in 2005“ by přechod na metodu řetězení měl být v zemích pětadvacítky ukončen do prosince roku 2007. Tento fakt dočasně značně ztěžuje srovnatelnost temp růstu se státy, které dosud používají stálé ceny (a váhy) vzdáleného období.

Pokud by změny paritního kurzu odpovídaly diferenciaci implicitního deflátoru HDP, vyplývajícího z přepočtu HDP do stálých cen, vyvíjela by se reálná konvergence podle předstihu v tempech růstu HDP na obyvatele (ve s.c.). Ve skutečnosti existuje více důvodů, proč tomu tak není, z nichž prakticky nejdůležitějšími jsou rozdílný vývoj T/T ve srovnávaných celcích, a dále pak prudké strukturální změny při používání bazických vah v časových řadách. V takovém případě se mohou projevit statistické paradoxy, kdy předstih v tempech růstu HDP ve stálých cenách nevystihuje postup reálné konvergence.

Běžné parity jsou kromě směnných relací ovlivněny i dalšími faktory, jak je podrobněji uvedeno v boxu 10. Skutečný postup reálné konvergence se proto odlišuje od vývoje, odvozeného z předstihu temp růstu HDP v reálném vyjádření. Z odlišností lze do určité míry usuzovat na působení kvalitativních faktorů růstu v jednotlivých zemích, jejichž vliv není v tempech růstu HDP v domácích stálých cenách plně zachycen.

Vykazovaná vs. „konvergenční“ tempa ekonomického růstu

Na základě originálního propočtu se pokusíme kvantifikovat rozdíl mezi standardně vykazovanými tempy růstu HDP v jednotlivých zemích a „konvergenčními“ tempy růstu, odpovídajícími postupu reálné konvergence, měřené ukazatelem HDP na obyvatele v běžných PPS. Tímto způsobem bude možno zhodnotit, do jaké míry odpovídají vykazovaná tempa růstu HDP v jednotlivých zemích rychlosti reálné konvergence.

Zatímco v České republice, ve Slovinsku a v Maďarsku postupuje konvergence podstatně rychleji, než by odpovídalo vykazovanému předstihu v tempech růstu HDP v reálném vyjádření, na Slovensku a v Polsku je tomu naopak. Podle vykazovaného předstihu v tempech růstu HDP před tempy růstu v EU-25 (ve stálých cenách) by se měla ekonomická úroveň České republiky mezi roky 2000 a 2004 v poměru k EU-25 zvýšit o 4,9 p.b., tj. na 68,9 %. Ve skutečnosti se však při měření v běžných paritách kupní síly zvýšila o 6,6 p.b. na 70,6 %. Kladný rozdíl činí 1,7 p.b. za 4 roky. Naopak na Slovensku by podle vykazovaného předstihu v tempech růstu reálného HDP měl poměr ekonomické úrovně k EU-25 vzrůst v koncovém roce na 54,0 %, ve skutečnosti se však v běžných paritách zvýšil jen na 52,1 %. Výrazný záporný rozdíl ve výši 1,9 p.b. za 4 roky je ztrátou, vyplývající ze zhoršování směnných relací a jiných strukturálních vlivů. O něco menší záporný rozdíl ve výši 1 p.b. za 4 roky lze pozorovat též v Polsku (viz tabulku 28). V těchto dvou zemích jsou vykazovaná tempa růstu HDP z hlediska postupu reálné konvergence do určité míry fiktivní.

Tabulka 28: HDP na obyvatele k EU-25 = 100 v běžných PPS a podle temp růstu ve stálých cenách

	2000 v běžných PPS	2004		
		v běžných PPS	podle temp růstu HDP ¹⁾	rozdíl v p.b.
Česká republika	64,0	70,6	68,9	1,7
Maďarsko	53,2	60,4	59,8	0,6
Polsko	47,0	49,1	50,1	-1,0
Slovensko	47,3	52,1	54,0	-1,9
Slovinsko	73,2	79,5	78,8	0,7

¹⁾ Propočteno jako relace země k EU-25 v roce 2000 v běžných PPS (sl. 1), násobeno poměrem indexů růstu HDP na obyvatele v dané zemi k průměru zemí EU-25 ve stálých cenách.

Pramen: EUROSTAT, Structural Indicators (11. 1. 2006), vlastní výpočty.

Míru zkreslení vykazovaných temp růstu HDP ve stálých cenách z hlediska postupu reálné konvergence lze zjistit jejich porovnáním s tempy, nutnými k dosažení relace úrovně HDP na obyvatele v paritě kupní síly (tj. v běžných PPS) ve vztahu k EU-25 (viz tabulka 28, sl. 2).⁷⁵ Tato námi nazvaná „konvergenční“ tempa růstu vyvozujeme z rychlosti přibližování ekonomické úrovně jednotlivých zemí k průměru zemí Unie. Konstruujeme je jako geometrické (roční) průměry z poměru relace HDP na obyvatele v PPS k EU-25 v běžném a základním období. Z tohoto poměru vyplývá předstih (nebo zaostávání) v tempu růstu HDP na obyvatele v dané zemi před průměrným tempem růstu v zemích EU-25, vyjádřený v paritě kupní síly (první člen rovnice v kulatých závorkách). Spojíme-li tento předstih, resp. zaostávání v tempu růstu s průměrným tem-

⁷⁵ Konvergenční tempa růstu byla propočtena na základě podílu relace HDP na obyvatele v běžných PPS k EU-25 v příslušné zemi v roce 2004 a 2000 (jako roční geometrický průměr propočteného indexu minus 1).

pem růstu v zemích EU-25, získáme celkové (konvergenční) tempo růstu, porovnatelné s tempem oficiálně vykazovaným. Postupujeme podle vzorce:

$$r^k = \left[\sqrt[n]{\left(\frac{HDP_o^t}{HDP_{oEU}^t} \div \frac{HDP_o^{t-n}}{HDP_{oEU}^{t-n}} \right) \cdot \frac{HDP_{oEU}^t \cdot s.p.}{HDP_{oEU}^{t-n} \cdot s.p.}} \right] - 1,$$

kde r^k je „konvergenční“ (průměrné roční) tempo růstu, HDP_o^t a HDP_o^{t-n} je HDP na obyvatele v dané zemi v běžných PPS v běžném a základním období, HDP_{oEU}^t a HDP_{oEU}^{t-n} je průměrný HDP na obyvatele v zemích EU-25 v běžných PPS v běžném, resp. základním období, $HDP_{oEU}^t \cdot s.p.$ a $HDP_{oEU}^{t-n} \cdot s.p.$ je HDP na obyvatele v EU-25 ve stálých paritách v běžném a základním období a n je počet časových jednotek (let).

Tempa růstu, odpovídající rychlosti konvergence, jsou v České republice, v Maďarsku a ve Slovinsku vyšší než vykazovaná tempa růstu HDP. V České republice činí rozdíl 0,7 p.b. a v dalších dvou jmenovaných zemích 0,2 p.b. ročně. Na Slovensku a v Polsku jsou naopak „konvergenční“ tempa růstu výrazně nižší než vykazovaná tempa růstu HDP, a to o 0,9, resp. 0,5 p.b. ročně (viz tabulka 29). Konkrétně to např. znamená, že z tohoto hlediska byla ve sledovaném období konvergenční tempa růstu na Slovensku zhruba o pětinu nižší než oficiálně vykazovaná tempa růstu HDP, v Česku byla naopak konvergenční tempa o více než pětinu vyšší než tempa běžně vykazovaná.

Tabulka 29: Vykazovaná a „konvergenční“ tempa růstu HDP na obyvatele v letech 2001–2004 (roční průměry v %)

	Vykázaná tempa	Konvergenční tempa	Rozdíl temp v p.b.
Česká republika	3,1	3,8	0,7
Maďarsko ¹⁾	4,3	4,5	0,2
Polsko	2,9	2,4	-0,5
Slovensko	4,7	3,8	-0,9
Slovinsko	3,2	3,4	0,2

¹⁾ V údajích za Maďarsko je na rozdíl od ostatních zemí již obsažena metodická změna (nový způsob zahrnování tzv. FISIM), která tempa růstu poněkud zvyšuje.

Pramen: EUROSTAT, Structural Indicators (12. 1. 2006), vlastní výpočty.

6.2 Nominální konvergence, přibližování cenové a mzdové hladiny k úrovni EU

Nominální konvergenčí se rozumí přibližování nominálních veličin – cenových hladin, měr inflace, úrokových měr, nominálních mezd atd. Ve vztahu k Evropské unii se postup nominální konvergence obvykle charakterizuje plněním maastrichtských kritérií, která jsou podmínkou přijetí členských zemí do eurozóny. To jsou však kritéria, formulovaná za účelem udržení stability společné měny. Nevyjadřují tedy souvislosti reálné a nominální konvergence z hlediska české ekonomiky, zajišťující její plynulý ekonomický růst. Rozhodnutí o vhodném termínu přijetí eura by měla předcházet hlubší odborná diskuse, soustředěná právě na kritéria prospěšnosti z hlediska ekonomického růstu ČR a rychlého postupu reálné konvergence.⁷⁶

⁷⁶ V následujícím textu jsou analyzovány pouze obecné otázky nominální konvergence. Praktické hospodářsko politické aspekty (plnění maastrichtských kritérií, problémy přijetí eura) budou rozvedeny v samostatném Working Paperu, věnovaném otázkám konvergence české ekonomiky k EU.

Souvislosti reálné a nominální konvergence

Reálná a nominální konvergence probíhají souběžně a navzájem se ovlivňují. Země s nízkou ekonomickou úrovní mají též nízkou cenovou úroveň ve srovnání se zeměmi ekonomicky vyspělejšími a ještě nižší je jejich relativní mzdová úroveň, resp. úroveň pracovních nákladů. S růstem ekonomické úrovně stoupá cenová hladina, dochází k reálnému zhodnocování měny a zvyšuje se i relativní úroveň mezd. Méně vyspělé země svou konkurenceschopnost v mezinárodním měřítku zakládají ve větší míře na nízkých mzdách a nízkých celkových výrobních nákladech. Zatímco tyto „low cost economies“ využívají převážně nákladovou (cenovou) konkurenční schopnost, země ekonomicky vyspělé mají lepší předpoklady k necenové (kvalitativní) konkurenční schopnosti.

Pro bezporuchový průběh integračního procesu má rozhodující význam harmonický průběh vyrovnávání ekonomické úrovně na základě předstihu v růstu produktivity práce, cenové úrovně a mzdové úrovně. Příliš rychlý vzestup cenové hladiny spotřebitelských cen, nepodložený dostatečným předstihem v růstu produktivity práce a na něj navazujícím růstem mezd, by mohl ohrozit vývoj životní úrovně v důsledku poklesu reálných mezd a všech reálných příjmů obyvatelstva. Příliš silné mzdové tlaky, vynucující si růst mezd neodpovídající produktivitě práce, by vedly ke snížení konkurenceschopnosti podnikatelské sféry, ke zpomalení ekonomického růstu a koneckonců zvýšení nezaměstnanosti.

Růstovou dynamiku uváděných základních národohospodářských parametrů je nutno posuzovat s přihlédnutím k jejich výchozí úrovni, v níž mohou existovat určité rezervy. Jestliže mzdová úroveň a úroveň celkových pracovních nákladů zaostává podstatně více než úroveň produktivity práce, pak dočasný rychlejší růst jednotkových pracovních nákladů vyrovnává výchozí neúměrně hlubokou mezeru a přímo neohrožuje cenovou konkurenceschopnost, pokud nepřesáhne určité meze. V takové situaci se ve značném rozsahu nacházejí nové členské země EU. S dosažením vyšší ekonomické vyspělosti pak tyto země mohou „přepínat“ z profilujícího zaměření na cenovou konkurenceschopnost více na kvalitativní (necenovou) konkurenceschopnost.

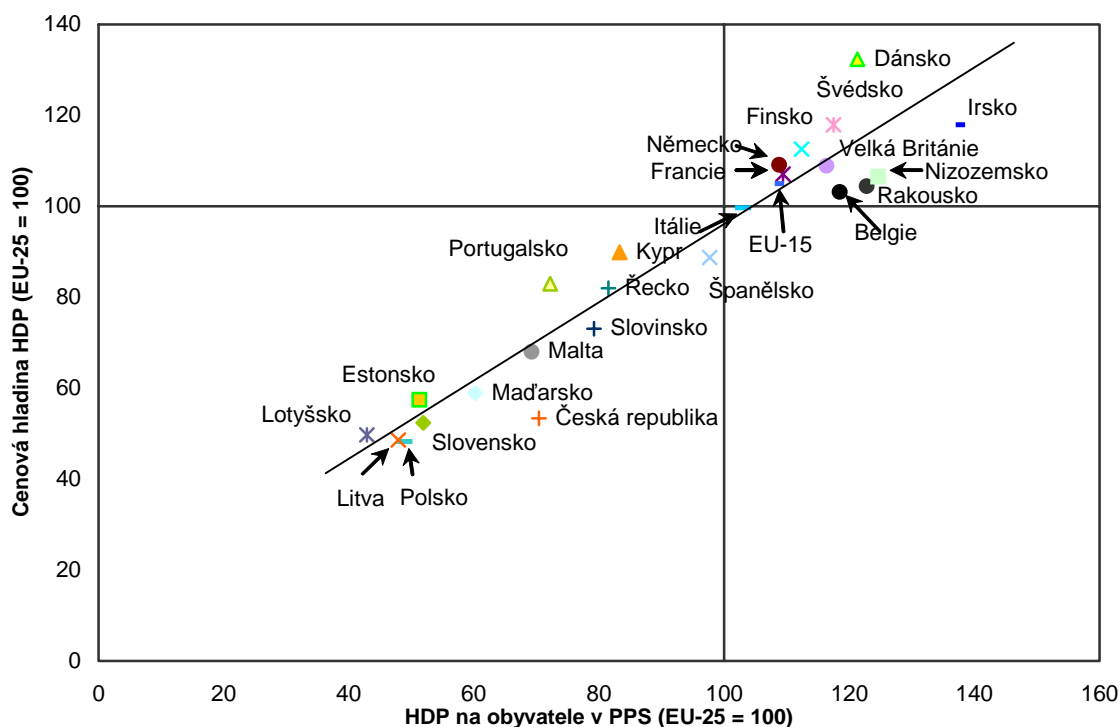
Šíře mezery ve vztahu k vyspělým zemím EU je v jednotlivých uváděných základních makroekonomických parametrech různá. V České republice dosáhla v roce 2005 ekonomická úroveň, měřená HDP na obyvatele v PPS, zhruba 73 % úrovně EU-25 a úroveň produktivity práce, měřená HDP na pracovníka, činila 67 %. Cenová úroveň celkového HDP se přitom rovnala jen zhruba 58 % a na regresní křivce, měřící závislost ekonomické a cenové úrovně, vykazuje velkou odchylku směrem dolů.

Největší mezera se vyskytuje v úrovni pracovních nákladů, které v nominálním vyjádření (v kurzovém přepočtu) dosahují v propočtu na pracovníka pouze něco mezi pětinou až čtvrtinou průměru za země EU-25. V reálném vyjádření (podle cen výrobců, resp. podle spotřebitelských cen) se výše pracovních nákladů na zaměstnanou osobu pohybuje mezi 40 až 50 %, tedy níže, než činí relace v produktivitě práce (údaje za rok 2004). V těchto relacích zůstávají i při dočasně rychlejším růstu mezd než produktivity práce jednotkové pracovní náklady v evropském srovnání stále vysoce podprůměrné (viz subkapitola 6.3).

Z uváděných údajů je zřejmé, že v procesu konvergence nejrychlejší dynamiku budou mít nominální mzdy (vyjádřené v eurech), následovány reálnými mzdami (v paritě kupní síly) a cenovou úrovní. Nejpomaleji se bude přibližovat celková ekonomická úroveň, kde existující mezera k průměru zemí Unie představovala v roce 2005 „jen“ 27 %.

Korelace mezi ekonomickou úrovní, charakterizovanou hrubým domácím produktem na obyvatele v paritě kupní síly a cenovou úrovní celkového HDP, je v seskupení zemí EU-25 velmi těsná. Cenová hladina české ekonomiky je však dlouhodobě vzdálena od cenové hladiny v Evropské unii směrem dolů daleko více, než by odpovídalo rozdílu v ekonomické úrovni. V tom se česká ekonomika odlišuje od ekonomik ostatních postkomunistických nových členských zemí, jejichž vzdálenost od cenové úrovně EU-25 odpovídá jejich ekonomické vyspělosti. Jejich cenová úroveň leží buď přesně na regresní přímce, měřicí závislost mezi ekonomickou a cenovou úrovní nebo v její těsné blízkosti. Z nejvyspělejších zemí se odlišují země severní Evropy, ale také Německo – jejich cenová úroveň je vychýlena směrem nahoru, naopak směrem dolů v případě Belgie, Irska, Nizozemska či Rakouska (viz obrázek 15).

Obrázek 15: Závislost cenové hladiny na ekonomické úrovni země (EU-25 = 100, rok 2004)

Poznámka: Lucembursko z analýzy vpuštěno. Koeficient korelace = 0,95.

Pramen: EUROSTAT, Structural Indicators, National Accounts (30. 1. 2006), vlastní výpočet.

Odchýlení české cenové hladiny směrem dolů od sledované závislosti má v rámci EU výjimečně velký rozměr a je nutno jej brát v úvahu při posuzování perspektiv dalšího vývoje. V některých starých členských zemích se cenová hladina rovněž silně odchyluje od uváděné korelace, avšak směrem nahoru. „Nejdražší“ je vzhledem k dosažené ekonomické úrovni Dánsko a značně se odchyluje i Švédsko. Pro analýzu dalšího vývoje české cenové úrovně je významná i výrazná odchylka v sousedním Německu, jehož regionální blízkost k ČR představuje v tomto ohledu určitou výzvu. (Naopak menší odchylka směrem dolů se vyskytuje v sousedním Rakousku.)

Konvergence cenové úrovně a zhodnocování kurzu měny

V nominálním vyjádření je odstup HDP na obyvatele od průměru Unie větší než odstup v reálné ekonomické úrovni vzhledem k tomu, že v méně vyspělých zemích EU existuje relativně nízká cenová úroveň. V České republice dosáhl HDP na obyvatele v eurech (při přepočtu směnným kurzem) v roce 2004 jen necelých 38 % úrovně EU-25. To je velmi blízké úrovni Maďarska (36 %), kde je mezera k EU v nominálním vyjádření částečně zužována poněkud vyšší cenovou hladinou ve srovnání s ČR. Podobně jako v reálném vyjádření zůstává ze zemí EU-5 nejvyšší úroveň HDP na obyvatele v eurech ve Slovinsku, nejnižší pak v Polsku, kde dosahuje pouhých 24 % průměru zemí EU-25 (viz tabulka 30).

Tabulka 30: HDP na obyvatele v eurech (v kurzovém přepočtu) v zemích EU-5, EU-25 = 100

	2000	2001	2002	2003	2004	Rozdíl v p.b. 2000–2004
Česká republika	29,5	31,7	36,0	36,6	37,8	8,3
Maďarsko	25,0	27,4	32,2	33,8	35,6	10,6
Polsko	24,5	26,4	25,7	23,1	23,6	-0,9
Slovensko	20,5	20,7	22,4	25,0	27,6	7,1
Slovinsko	52,5	53,4	55,6	57,9	58,2	5,7

Pramen: EUROSTAT, National Accounts (11. 1. 2006), vlastní výpočet.

Srovnatelná cenová hladina (Comparative Price Level, CPL) celkového HDP (viz box 11) je v ČR něco více než poloviční ve srovnání s průměrnou úrovní zemí EU-25. V roce 2004 dosahovala 54 %, zatímco cenová úroveň konečné spotřeby domácností se pohybovala mezi 55–56 %. (V roce 2005 se podle existujících odhadů EUROSTATu zvýšila na 58 %.) V cenové úrovni celkového HDP se kompenzuje mnohem vyšší cenová úroveň tvorby fixního kapitálu (ovlivněná vysokým podílem dovozu strojů a zařízení včetně dopravních prostředků ze zemí s vyšší cenovou hladinou) s mimořádně nízkou cenovou úrovní veřejné spotřeby (konečné spotřeby vlády), kde se při konstruovaném přecenění této převážně netržní položky projevuje nízká úroveň mezd v poměru k zahraničí (mzdy mají v této výdajové složce HDP velkou váhu). Na změnu CPL má vliv jak rozdílný vývoj cen, tak i vývoj nominálního měnového kurzu vůči srovnávaným zemím.

S přibližováním cenové hladiny **probíhá nominální konvergence podstatně rychleji než reálná**. Zatímco tempa růstu HDP na obyvatele v reálném vyjádření (ve stálých cenách) činila v ČR v letech 2001–2004 v ročním průměru 3,1 % a náskok před EU činil 1,8 p.b., tempa růstu HDP na obyvatele v eurech (v kurzovém přepočtu) se zvyšovala ročním tempem mezi 9–10 % a přibližovala se k EU s předstihem 6,5 p.b. (viz tabulka 31). Pozice ČR vůči EU-25 v HDP na obyvatele v eurech se tak zlepšila za 4 roky o více než 8 p.b.

Tabulka 31: Průměrná roční tempa růstu HDP na obyvatele v České republice a v EU-25 v %

	2001–2004		
	ČR	EU-25	Předstih ČR p.b.
V běžných eurech	9,6	3,0	6,6
Ve stálých cenách r. 1995	3,1	1,3	1,8

Pramen: EUROSTAT, National Accounts (11. 1. 2006), vlastní výpočet.

Na rychlém tempu nominální konvergence se kromě růstu HDP v reálném vyjádření podílelo z větší části zpevnování nominálního kurzu koruny, z menší části kladný inflační diferenciál deflátoru HDP.⁷⁷ Nominální kurz koruny vůči euru mezi roky 2000 a 2004 zpevnil z 35,61 CZK/EUR na 31,90 CZK/EUR, tj. o 2,8 % v ročním průměru. (Podle predikce MF se bude dále zpevnovat na 29,2 CZK/EUR v roce 2006, tj. o 3,4 % v ročním průměru let 2001–2006.) Reálný kurz vůči Německu se mezi roky 2000 a 2004 zpevnil o 21,6 %, tj. průměrně ročně o 5,0 %. (Podle predikce MF se bude dále zpevnovat, a to v roce 2006 proti roku 2000 o 35 %, tj. průměrně ročně o 5,1 %.)⁷⁸

Box 11: Srovnatelná cenová hladina a reálný měnový kurz

Srovnatelná cenová hladina (CPL, Comparative Price Level), někdy též označovaná jako index cenové úrovně (Price Level Index, PLI) udává poměr celkové cenové úrovně HDP nebo jeho dezagregovaných součástí (konečných výdajů na spotřebu domácností, tvorby hrubého fixního kapitálu apod.) ve zkoumané zemi k referenční zemi nebo skupině zemí. CPL v jednotlivé zemi vyjadřuje vztah tržního měnového kurzu k paritě kupní síly měny PPP (PPP viz box 9). V EU jsou CPL vyjadřovány jako vztah hodnoty příslušného agregátu, přepočteného měnovým kurzem, k objemu, propočtenému ve standardech kupní síly PPS (PPS viz box 9). Do indexu cenové hladiny HDP se kromě spotřebitelských cen, resp. cen výrobců promítají též odlišné cenové indexy dovážených investic, deflátor veřejné spotřeby atd. Ukazatel CPL se udává obvykle v procentech. Hodnota nad 100 představuje vyšší cenovou úroveň, než má průměr referenčních zemí (např. EU-25, OECD-30), hodnota pod 100 nižší cenovou úroveň.

Ukazatele **reálné apreciacie či depreciace měny**, sledované centrálními bankami alternativně jak podle CPI (indexů spotřebitelských cen, Consumer Price Indices), tak i podle PPI (indexů cen výrobců, Producer Price Indices) poskytují poněkud jiný obraz reálného zhodnocení než CPL, neboť tyto indexy mimo jiné přímo nezachycují vliv směnných relací, který významně působí na vývoj celkové cenové hladiny. (Výše uvedené údaje o reálném zhodnocení české měny vůči Německu z Ministerstva financí jsou založeny na diferenciálech deflátoru HDP a vztahují se tudíž k celkové cenové hladině.)

Zhodnocování nominálního i reálného kurzu koruny v krátkém časovém horizontu může být ovlivněno náhodnými výkyvy včetně spekulativních vlivů finančních trhů. V dlouhodobém časovém horizontu je zhodnocování kurzu projevem rychlejšího růstu produktivity práce v dané zemi a je s ním spojeno plynulé přibližování cenových hladin k úrovni vyspělých zemí. To představuje souběžný proces s reálnou konvergencí a odráží se v něm rostoucí blahobyt země.⁷⁹ Po přijetí společné měny tento proces neustane, jak se mylně domnívají někteří analytici, ale bude probíhat pouze jedním kanálem – inflačním diferenciálem. Podmínkou dlouhodobě rovnovážného vývoje ovšem je, aby nominální zhodnocování měnového kurzu, resp. kladný inflační diferenciál nevedly ke zhoršení zahraničně obchodní bilance.

⁷⁷ Implicitní deflátor HDP si lze představit jako průměr cenových indexů výdajových složek HDP (sokromé spotřeby, veřejné spotřeby, investic a čistého vývozu). Na kladný diferenciál deflátoru HDP vůči EU má tak vliv nikoliv inflace měřená spotřebitelskými cenami, která je relativně nízká a od evropské inflace se na rozdíl od ostatních středoevropských EU v posledních letech již příliš neliší. (Harmonizovaný index spotřebitelských cen byl v nedávném období v určitých časových úsecích dokonce nižší než v EU-25.) Projevuje se zde však výrazně dlouhodobě pozitivní vývoj směnných relací – rychlejší růst cen vývozu než dovozu a další vlivy. V českých podmínkách proto nelze změny deflátoru HDP odhadovat podle míry inflace, měřené spotřebitelskými cenami, jak je to obvyklé v ekonomikách s velkým vnitřním trhem.

⁷⁸ Viz Ministerstvo financí, říjen 2005. Reálný kurz v tomto případě popisuje zhodnocení proti euru, deflované deflátoru HDP v ČR a v Německu.

⁷⁹ Někteří autoři (např. Singer, 2005, s. 7) navrhují alternativní „eurové“ ukazatele ekonomického růstu, když doporučují přepočítávat HDP nominálním kurzem měny na eura a poté tento ukazatel deflovat průměrnou inflací v eurozóně. Tím však dochází ke směřování ukazatelů reálné a nominální konvergence.

V dlouhodobém vývoji od roku 1990 dochází k přibližování cenových úrovní k průměru ekonomicky vyspělejších „starých“ členských zemí EU ve všech tranzitivních zemích, avšak v různé míře. Ze srovnávaných středoevropských zemí (EU-4 bez Slovinska) bylo a zůstává nejbližší k průměrné cenové úrovni zemí EU Maďarsko. Cenové hladiny celkového HDP tehdejšího Československa, Maďarska a Polska byly ve výchozím roce transformace dosti odlišné, zejména maďarská cenová úroveň byla díky méně podhodnocenému forintu více než o třetinu vyšší než československá.⁸⁰ Česká cenová hladina celkového HDP se k cenové hladině EU přibližovala ze středoevropských tranzitivních zemí nejrychleji. Mezi roky 1995 a 2004 se zvýšila ve vztahu k EU-25 téměř o 15 p.b. (viz tabulka 32). Vzhledem k dosažené ekonomické úrovni je však cenová hladina v ČR stále ještě nízká.

Tabulka 32: Vývoj relativních cenových úrovní (CPL) HDP v EU-5

	EU-25 = 100			ČR = 100 2004
	1995	2004	Změna v p.b.	
Česká republika	38,6	53,4	14,8	100,0
Maďarsko	43,8	58,9	15,1	110,3
Polsko	44,0	48,2	4,2	90,3
Slovensko	40,9	52,4	11,5	98,1
Slovinsko	74,4	73,0	-1,3	136,8

Pramen: EUROSTAT, National Accounts (11. 1. 2006), vlastní výpočty.

Apresiasi měny a zvyšování cenové úrovně by neměly probíhat překotně a s velkými výkyvy, neboť ztěžují pozici vývozců, snižují cenovou konkurenceschopnost dané země v zahraničním obchodě a mohou tak vést ke zhoršení vnější ekonomické rovnováhy. V důsledku kvalitativních změn, projevujících se v dlouhodobém zlepšování směnných relací, se podmínku udržení vnější ekonomické rovnováhy v české ekonomice dařilo plnit. Při rostoucí cenové hladině docházelo ke snižování deficitu v obchodě se zbožím a službami, který poklesl z 3,2 % HDP v období 1996–2000 na 1,8 % v letech 2001–2004 v ročním průměru (blíže viz kapitola 4 – Poptávková strana ekonomiky). V roce 2005 pak poprvé od roku 1991 bylo dosaženo kladného salda bilance zboží a služeb.

6.3 Produktivita práce, míra zaměstnanosti a jednotkové pracovní náklady

Nosným faktorem reálné konvergence je růst produktivity práce. Podle úrovně produktivity práce, měřené HDP na pracovníka nebo na odpracovanou hodinu, zaostává ČR za průměrem zemí Unie o něco více než podle HDP na obyvatele. Ekonomická úroveň je relativně vyšší vzhledem k vyšší míře využití práceschopného obyvatelstva, částečný vliv mají i demografické faktory (relativně malý počet živých osob, zejména dětí v ČR).

V roce 2004 dosáhl HDP na pracovníka v PPS 65 % úrovně EU-25 (srovnej se 71 % v HDP na obyvatele) a ČR se nacházela na 20. místě v pořadí zemí Unie (viz obrázek 16). V rámci zemí EU-8 se ČR podle úrovně produktivity práce nachází až na 3. místě – je předstihována nejen Slovinskem, ale i Maďarskem. V porovnání s rokem 1995 se však relace HDP na pracovníka v poměru k EU-25 zvýšila v roce 2004 o 8 p.b., zatímco v HDP na obyvatele prakticky stagnovala. Dohánění v úrovni produktivity práce bylo

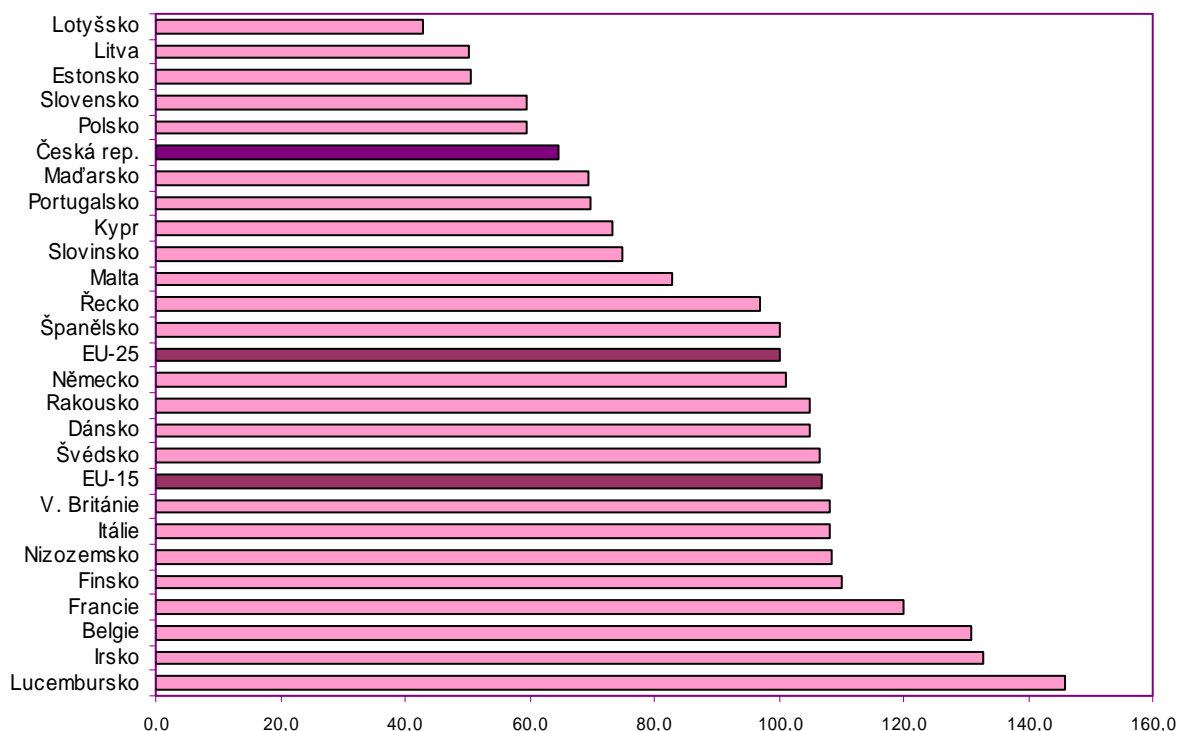
⁸⁰ Vlastní propočten na základě ECP'90 (viz Auer, Müller, 1993).

tedy rychlejší než dohánění ekonomické úrovně. Při zvyšování produktivity práce docházelo totiž ke snižování míry zaměstnanosti a míry ekonomické aktivity.

Ještě méně příznivé je pro ČR srovnání „čisté“ produktivity práce, měřené jako HDP na odpracovanou hodinu v PPS. Podle tohoto srovnání, které je k dispozici pouze ve vztahu k EU-15, je ČR v rámci zemí EU-8 předstihována kromě výše uváděných zemí i Slovenskem. Zatímco HDP na pracovníka činil v roce 2003 zhruba 59 % úrovně EU-15, na odpracovanou hodinu to bylo jen 46 % (na Slovensku 51 %). Vyšší počet odpracovaných hodin v ČR než v průměru „starých“ členských zemí tlumí dopad nižší hodinové produktivity.

V tempech růstu produktivity práce, analogicky jako v tempech HDP na obyvatele, má ČR značný předstih před průměrem zemí EU. V delším období (v letech 1996–2004) rostla produktivita v ČR ročním tempem 2,7 %, v EU-25 jen 1,4 %. V posledních 4 letech (2001–2004) se předstih ČR zvýšil vzhledem ke zpomalení růstu v EU (v ČR tempo 2,7 %, v EU-25 jen 1,0 %).

Obrázek 16: HDP na pracovníka v PPS v zemích EU-25 v roce 2004

Pramen: Kadeřábková a kol., 2005, s. 19.

Míra zaměstnanosti (měřeno jako počet zaměstnaných osob ve věku 15–64 let k počtu obyvatelstva v tomtéž věku) v ČR dosáhla v roce 2004 64,2 % a byla tak vyšší než průměr EU-25, ale nižší než v EU-15 (viz tabulka 33). Ze středoevropských EU-5 předstihuje úroveň ČR pouze Slovinsko, ostatní země mají podstatně nižší zaměstnanost než ČR (Polsko o 12,5 p.b., Maďarsko o 7,4 p.b.). V časovém vývoji však v ČR dochází k poklesu. Cíle Lisabonského procesu – dosažení míry zaměstnanosti 67 % v roce 2005 – ČR dosahovala již v roce 1998, od této doby však míra zaměstnanosti poklesla o více než 3 p.b. Není tedy již reálné původně zadaný úkol splnit, jak i pro ostatní země EU

konstatuje tzv. Kokova zpráva. Cíl pro rok 2010 ve výši 70 % se vzhledem k dosavadní klesající tendenci jeví pro ČR rovněž obtížně splnitelný.

K vyšší míře zaměstnanosti ve srovnání s EU přispívá stále ještě vyšší míra ekonomické aktivity obyvatelstva v produktivním věku v ČR (tento fakt vyniká zejména ve srovnání s Maďarskem), ve srovnání s Polskem a Slovenskem je to především nižší nezaměstnanost.

Tabulka 33: Míra zaměstnanosti v zemích EU-25 a v EU-5 v letech 1998–2004

	1998	2000	2004
EU-25	61,2	62,4	63,3
EU-15	61,4	63,4	64,7
Česká republika	67,3	65,0	64,2
Maďarsko	53,7	56,3	56,8
Polsko	59,0	55,0	51,7
Slovensko	60,6	56,8	57,0
Slovinsko	62,9	62,8	65,3

Pramen: EUROSTAT, Structural Indicators (22. 11. 2005).

Produktivita práce v EU-8 zaostává za průměrnou úrovní zemí Unie podstatně méně než úroveň mezd a celkových pracovních nákladů v nominálním vyjádření. V důsledku toho mají země EU-8 všeobecně velmi nízké souhrnné jednotkové pracovní náklady a tím i vysokou cenovou konkurenceschopnost. Úroveň českých mezd v nominálním vyjádření (v kurzovém přepočtu) dosahovala v roce 2003 celkem 531 EUR, což představovalo pouze pětinu mezd rakouských. V reálném vyjádření to bylo vzhledem k nižší cenové úrovni v ČR více než dvě pětiny (viz tabulka 34).

Tabulka 34: Průměrné hrubé měsíční mzdy v zemích EU-8 v roce 2003 ve srovnání s Rakouskem

	V kurzovém přepočtu		V paritě kupní síly	
	EUR	Rakousko = 100	EUR/PPS	Rakousko = 100
Česká republika	531	21	994	43
Maďarsko	541	22	968	41
Polsko	497	20	1006	43
Slovensko	346	14	719	31
Slovinsko	1 083	43	1443	62
Estonsko	430	17	751	32
Lotyšsko	298	12	620	27
Litva	311	12	645	28
Rakousko	2 499	100	2337	100

Pramen: Havlik, Podkaminer, Gligorov et al., 2005, s. 115–119, vlastní úpravy.

Jednotkové pracovní náklady (JPN), kalkulované jako hrubé mzdy a vedlejší mzdové náklady (včetně příspěvků zaměstnavatelů na sociální pojištění) v kurzovém přepočtu, připadající na jednotku HDP v reálném vyjádření, se pohybují od nejnižší úrovně 22 až 24 eurocentů na 1 PPS HDP na Slovensku, v Lotyšsku a Litvě po střední úroveň 28 až 30 eurocentů v Polsku, v Maďarsku, v ČR a v Estonsku, až po výjimečných 46 centů ve Slovinsku. Česká republika patří v rámci EU-8 k zemím s průměrně vysokými JPN a v rámci zemí EU k zemím s velmi nízkými pracovními náklady, když její JPN nedosahují ani poloviny evropského průměru (viz tabulka 35).

Často opakovaná tvrzení o vysokých pracovních nákladech v ČR, která lze najít v tisku i v četných prohlášeních podnikatelských svazů, jsou zavádějící a scestná. Vysoké pracovní náklady skutečně ČR má ve srovnání s Čínou, Ukrajinou nebo Bulharskem a Rumunskem. To však nejsou státy srovnatelné s ČR ani ekonomickou úrovní, ani historií industriálního rozvoje. V ČR je sice relativně vysoký podíl příspěvků na sociální a zdravotní pojištění ve vztahu k hrubým mzdám, avšak ostatní vedlejší pracovní náklady jsou naopak mimořádně nízké a nízká je především základní složka pracovních nákladů – průměrné mzdy. Podstatnou pro podnikatelské kalkulace je celková výše pracovních nákladů ve vztahu k produktivitě práce. Tyto náklady se v ČR nacházejí pod úrovní, která by příslušela zemi stejné ekonomické vyspělosti. Česká ekonomika je v rámci EU vysoce cenově konkurenceschopná především proto, že má nízké pracovní náklady. Pokud jde o rychlý růst pracovních nákladů, lze jej při vyrovnávání cenových relací s vyspělými zeměmi očekávat, neměl by však překročit únosnou míru, aby nenařušil vývoj konkurenceschopnosti.

Tabulka 35: Produktivita práce a jednotkové pracovní náklady v EU-8 v roce 2003 (EU-15=100)

	HDP na pracovníka ¹⁾	Agregátní JPN ²⁾
Česká republika	58	46
Maďarsko	63	45
Polsko	54	46
Slovensko	55	33
Slovinsko	69	70
Estonsko	45	45
Lotyšsko	38	33
Litva	45	39

Poznámka: Produktivita práce měřena hrubým domácím produktem na pracovníka v PPS, pracovní náklady na zaměstnanou osobu propočteny podle náhrad zaměstnancům, přepočtených směnným kurzem.

Pramen: EUROSTAT, Structural Indicators (30. 11. 2005), vlastní úpravy (1); EUROSTAT, 2004, Statistics in Focus, vlastní propočty (2).

6.4 Perspektivy konvergence a strategie hospodářského růstu

Překlenutí mezery k průměrné ekonomické úrovni zemí Unie je záležitostí dlouhodobou. Rychlost konvergence bude záležet na odpovídající hospodářské strategii, kterou by měla volit Česká republika jako středně ekonomicky vyspělá země, využívající vlastní přednosti a respektující existující handicap. V teoretických analýzách i v dokumentech, věnovaných hospodářské strategii, se lze setkat s různými přístupy, z nichž některé trpí určitou odtržeností od reality.

V analýzách některých teoretických pracovišť, občas i mezinárodních institucí, se lze setkat s mechanickým přenášením dosavadních trendů do vzdálenější budoucnosti, aniž by byly důkladněji analyzovány jejich příčiny, objasňující jejich trvalost či dočasnost. Typickou ukázkou takového přístupu je studie o reálné konvergenci, vydaná CESES UK, jejímž autorem je C. Slavík.⁸¹ Sleduje konvergenci reálného důchodu na hlavu v minulém vývoji nových členských zemí. Na základě pomalého vývoje ekonomické úrovně v ČR v 90. letech, kdy konvergence k EU na rozdíl od ostatních zemí EU-8 prakticky stagnovala, vyvozuje závěr, že všechny nové členské země, dokonce včetně kandidátského Bulharska, doženou ekonomickou úroveň původních členských zemí EU-15 dříve než ČR. Přitom tyto ekonomicky nejméně rozvinuté tranzitivní ekonomiky

⁸¹ Viz Slavík, 2005.

dnes dosahují v poměru k ČR HDP na obyvatele v PPS od zhruba 40 % v Bulharsku a zhruba dvou třetin v Polsku po nejvýše zhruba 70 % v Estonsku.

Obtíže restrukturalizace a institucionálního přebudování ekonomiky ČR byly po skončení recese ve druhé polovině 90. let do velké míry překonány a ekonomika ČR patří v této dekádě k nejrychleji rostoucím v rámci středoevropských nových členských zemí. Posuzujeme-li ekonomický růst s přihlédnutím k vývoji směnných relací v zahraničním obchodě, tj. podle vývoje reálného důchodu, pak tento ukazatel patřil v uváděném období mezi nejrychlejší v rámci daného regionu. Ekonomická úroveň ČR, měřená HDP na obyvatele v paritě kupní síly, se mezi roky 2000 a 2005 přiblížila k EU-25 o 9 procentních bodů, což bylo nejvíce v rámci středoevropské pětky. (V rychle rostoucím Slovensku činilo přiblížení jen necelých 7 p.b.). Závěr o dřívějším dohnání úrovně EU-15 ve všech nových členských zemích než v ČR tedy postrádá jakékoliv hlubší analytické zdůvodnění.

Opačná tendence v posuzování možné rychlosti konvergence je zakotvena v dokumentu Strategie hospodářského růstu ČR (SHR), který připravila česká vláda.⁸² Proklamovaný hlavní cíl SHR – dosáhnout průměrné ekonomické úrovně zemí EU-25 již v roce 2013 – je nadměrně ambiciózní až nerealistický.⁸³ Při úrovni HDP na obyvatele ČR ve vztahu k EU-25 ve výši 73 % v roce 2005 by to znamenalo překonat za 8 let rozdíl 27 p.b. (tj. průměrně 3,4 p.b. ročně). V mimořádně úspěšném období mezi roky 2000 a 2005 přitom průměrné roční „přiblížení“ činilo jen 1,8 p.b. Nejúspěšnější středoevropské země – Slovensko a Maďarsko – překonaly za období posledních 8 let (mezi roky 1997 a 2005) rozdíl vůči EU-25 ve výši 11, resp. 12 p.b. Méně ekonomicky vyvinuté státy Pobaltí překlenuly ve stejném období rozdíl vůči EU ve výši nanejvýš 17 p.b. To vše se odehrálo v době, kdy vývoj v EU jako celku byl silně zbrzděn recesí v předních evropských ekonomikách. Za tak krátké období tak velký rozdíl prostě vyrovnat nelze.

Splnění vytyčeného cíle by vyžadovalo dosahovat předstihu v tempech růstu HDP na obyvatele před zeměmi EU v reálném vyjádření (ve stálých cenách) o 4 až 5 p.b. ročně. I když reálná konvergence postupuje v ČR rychleji, než by odpovídalo tempům ekonomického růstu, měřeným dynamikou HDP ve stálých cenách (viz výše), pozitivní rozdíl představuje méně než 1 p.b. ročně (v období 2001–2004 činil rozdíl mezi vykazovanými a „konvergenčními“ tempy v ročním průměru 0,7 p.b.).

Slabá konjunktura v zemích EU v období let 2001–2004 byla ovlivněna silně podprůměrným růstem v Německu, Itálii, Nizozemsku a Portugalsku. Při očekávaném mírném urychlení temp růstu v rámci EU je realistické počítat se zachováním předstihu v tempech růstu HDP na obyvatele ČR ve výši kolem 2 p.b. Vyšší předstih by mohl být dosažitelný při radikálních prorůstových reformách, stěžejší však může překročit 2,5 až 3 p.b. Pokud by se v příštím období průměrný ekonomický růst v zemích EU-25 zvýšil na 2 % až 2,5 % (podle předpovědi ECFIN Evropské komise), pak by tempa růstu HDP v ČR, nutná k vyrovnání ekonomické úrovně podle stanoveného cíle SHR, musela trvale

⁸² Vláda ČR vzala tento dokument na vědomí 20. 7. 2005 a nyní prochází procedurou SEA. V Konvergenčním programu, předkládaném orgánům EU, však vláda uvažuje s podstatně nižšími tempy na příští 3 roky (v rozmezí ročních temp růstu HDP ve s. c. mezi 4,2 % až 4,8 %).

⁸³ Střízlivé odhady zahraničních institucí počítají s tím, že ekonomická úroveň ČR se v koncovém roce finanční perspektivy EU (2013) přiblíží k průměru zemí EU-25 cca na 80 % (viz Havlik et al., 2005, s. III).

po dobu 8 let dosahovat více než 6 % ročně. Takovéto předpoklady lze stěží považovat za realistické.

Podpůrné argumenty, odkazující se na rychlý růst ve státech Pobaltí nebo v Irsku, nejsou relevantní, neboť pomíjejí některé neopakovatelné okolnosti. Pobaltské státy se jako celek po hlubokém transformačním propadu teprve vracejí na již dříve dosaženou úroveň ze sovětského období. Růst z takto nízké základny obsahuje v sobě takový rozsah efektu dohánění, který v českých podmínkách není možný.

Ani odkaz na vysoká tempa růstu v Irsku není zcela adekvátní. Odhlíží od specifických podmínek, jako je např. velký přísun přímých investic od zahraničních Irů, jejichž počet v zámoří mnohonásobně převyšuje počet obyvatelstva na „zeleném ostrově.“ Ke specifickým podmínkám patří také široká znalost angličtiny, usnadňující pronikání na evropské trhy. Především však je nutno vzít v úvahu, že vykazovaná vysoká tempa růstu HDP v Irsku jsou v určité míře nadhodnocena. Eviduje se zde HDP, který se v Irsku ve skutečnosti ani nevytváří, ani neužívá, neboť výhodné nízké zdanění motivuje k tomu, aby se tam přidaná hodnota a podnikatelské zisky pouze zdaňovaly.⁸⁴ Vzniká tak velký rozdíl mezi vykázaným růstem HDP na straně jedné a hrubého národního důchodu (HND) na straně druhé. Zatímco podle úrovně HDP na obyvatele se Irsko nachází na 2. místě v EU-25 (hned za atypickým Lucemburskem, kde je HDP ve velké míře vytvářen dojíždějícími nerezidenty), podle úrovně HND na obyvatele je až na 10. místě. Úroveň HND na obyvatele je zde v rámci bývalé EU-15 podprůměrná, neboť předstihuje pouze země tzv. „jižního křídla“ a Německo po sjednocení.

Česká ekonomika má po překonání vysokých počátečních transformačních nákladů a provedené přestavbě výrobní struktury šanci akcelarovat svůj ekonomický růst při vhodné kombinaci pokračujících institucionálních reforem, zlepšení inovační výkonnosti a kvality lidských zdrojů, včetně přílivu PZI a účelného využití dodatečných finančních zdrojů, spojených s integrací do EU. Zrychlení tempa růstu HDP nad průměr předchozího úspěšného pětiletí 2001–2005 o 1 až 1,5 p.b., tj. na rozmezí 4,5 % až 5,5 % by mohlo být maximálním cílem, který však je stěží udržitelný dlouhodobě. Směřování k vyšším tempům mezi 6 až 7 % se pak jeví jako naprosto nerealistické. Při prudkém zvýšení cen ropy, které zhoršily směnné relace v ČR, lze v nejbližším období očekávat spíše zpomalení dosavadních temp růstu. Klesající tempo růstu reálného důchodu v roce 2005 se již odráží ve zpomalení růstu domácí poptávky, tj. konečné spotřeby i investic. Tento jev se posléze s určitým zpožděním projeví i v poklesu tempa růstu HDP.

Vztah mezi reálnou a nominální konvergencí bude vzhledem k výchozí situaci probíhat při větší rychlosti nominální konvergence. To znamená, že ukazatele, které jsou nejvíce vzdáleny úrovni EU – nominální mzdy, jednotkové pracovní náklady, celková cenová hladina i cenová úroveň základních životních potřeb – se budou přibližovat k EU rychleji než ukazatele reálné konvergence – HDP na obyvatele i HDP na pracovníka v paritě kupní síly, které jsou již v současné etapě k úrovni EU blíže. Plynulý průběh integračního procesu přitom vyžaduje, aby nedocházelo k nežádoucím výkyvům a předbílání. Kdyby např. růst cenové hladiny probíhal příliš rychle, mohlo by dojít ke snížení reál-

⁸⁴ Mnohé nadnárodní korporace se snaží „papírově“ přesunout zdanění zisků z evropského kontinentu do Irska. Využívají se k tomu účelově zkreslené vnitropodnikové ceny a další machinace. Poté se v Irsku zdaněné zisky ze země stěhují ve formě vyplácených dividend a jinými cestami. Příkladem může být společnost Microsoft, ORACLE a další (viz Wall Street Journal of Europe: Microsoft's Dublin unit helps giant slash tax bill, Monday, November 7, 2005, s. 1, s. 13).

ných mezd a životní úrovně. Kdyby v této situaci hospodářská politika podlehla mzdovým tlakům a došlo by ke zvýšení mezd nad úroveň, umožněnou předstihem v růstu produktivity práce,⁸⁵ pak by klesala konkurenceschopnost v zahraničním obchodě a rostla by nezaměstnanost. Vyvážený makroekonomický vývoj je tedy podmínkou udržitelného rozvoje.

Klíčovou otázkou pro českou ekonomiku je schopnost přechodu od cenové (nákladové) konkurenceschopnosti k necenové (kvalitativní) konkurenceschopnosti, založené na využívání kvalitativních konkurenčních výhod, odpovídajících podmínkám znalostní ekonomiky. Česká ekonomika by měla ustoupit od konkurování nízkými cenami, nízkými mzdami a nízkými daněmi. Jako středně ekonomicky vyvinutá země s dlouhodobými industriálními tradicemi by se měla více zaměřit na využívání inovací a historicky získaného civilizačního předstihu, který byl v posledních etapách vývoje opomíjen a částečně proplýtván. Na tomto poli, v míře využití toho či onoho zaměření, se odehrává střet možných strategií jak v národním, tak v celoevropském a světovém měřítku.

7. Závěr

Po neuspokojivém vývoji české ekonomiky ve 2. polovině 90. let došlo v letech 2000–2004 k výraznému zrychlení tempa růstu HDP (v ročním průměru na více než 3 %). Růst vyvrcholil v letech 2004 a 2005, kdy se začal blížit 5 %. Na zrychlení ekonomického růstu pozitivně působila řada faktorů:

- restrukturalizace ekonomiky, urychlená silným přílivem přímých zahraničních investic při rostoucím významu podniků pod zahraniční kontrolou;
- rychlý růst domácích investic a exportu, adaptující se na změněné tržní podmínky;
- kultivace institucionálního prostředí s přípravou vstupu a se vstupem do EU;
- privatizace a restrukturalizace bank (konsolidace tohoto sektoru);
- prorůstová hospodářská politika (snižující se úrokové míry a expanzivní fiskální politika).

Česká republika se tak zařadila mezi rychle rostoucí ekonomiky a značný předstih tempa růstu české ekonomiky před průměrným růstem v EU-25 urychlil proces reálné konvergence.

Při měření ekonomické výkonnosti alternativními ukazateli reálného důchodu se v období 2000–2004 projevují příznivější výsledky. Reálný hrubý domácí důchod (RHDD) rostl v tomto období průměrným ročním tempem 3,7 % a byl o 0,5 p.b. rychlejší než růst HDP. Příčinou byl příznivý vývoj směnných relací. Situace se však mění v roce 2005, kdy v důsledku silného růstu cen ropy a dalších surovin dochází ke zhoršení směnných relací a RHDD roste značně pomaleji než HDP. To má důsledky i pro růst domácí poptávky (konečná spotřeba a investice), jejíž reálný růst závisí na vývoji reálných důchodů. V tomto směru je důležitý zejména vývoj reálného hrubého disponibil-

⁸⁵ Jak je výše uvedeno, při příznivém vývoji směnných relací může být růst mezd, resp. pracovních nákladů o něco rychlejší než růst produktivity práce, vykazované ve stálých domácích cenách. Také vzhledem k větší existující mezeře v úrovni mezd, resp. pracovních nákladů než v produktivitě práce, projevující se v nízké úrovni JPN, může zde k určitému vyrovnání (rychlejšímu růstu pracovních nákladů) dojít, ovšem již na úkor cenové konkurenceschopnosti.

ního důchodu, který je ovlivněn nejen změnami směnných relací, ale i procesy prvotního a druhotného rozdělení důchodů mezi ČR a světem.

Na straně nabídky se růst HDP v rozhodující míře (z více než 70 %) opíral o růst souhrnné produktivity faktorů. Zrychlení růstu SPF v letech 2000–2004 bylo výsledkem působení kvalitativních faktorů, které se ovšem mění pomalu a jejich efekt se často dostavuje až s určitým zpožděním. Významný byl především masivní příliv přímých zahraničních investic, který kulminoval v letech 1999–2002. Ten přispěl k realizaci inovací, včetně ICT, a tím ke zvýšení konkurenceschopnosti české ekonomiky, jak o tom svědčí rovněž expanze vývozu s nadprůměrným růstem vývozu strojů a dopravních zařízení. Ostatní kvalitativní faktory jako podíl hrubých výdajů na výzkum a vývoj na HDP, kvalita lidských zdrojů či institucionální faktory se měnily pozvolna a nedosahovaly průměrné úrovně EU. V důsledku rozšiřování podniků pod zahraniční kontrolou a tlaku bank na úvěrované podniky vzrůstá však zájem o výzkum a vývoj i o růst kvalifikace nejen u zahraničních firem, ale i u českých firem, které čelí tvrdé konkurenci. Pokud jde o vzdělání, vykazuje ČR ve srovnání s EU-15 nepříznivou situaci v oblasti terciárního vzdělání. Česká republika má ovšem ze všech zemí EU nejvyšší podíl obyvatelstva se středním vzděláním (75–77 %). Některé studie ovšem přikládají právě velkou váhu podílu obyvatelstva se středním vzděláním jako základu dalšího kvalitativního rozvoje. Brzdící faktory je možné spatřovat v kvalitě správy a efektivnosti podniků a trhů. Česká republika vykazuje podle charakteristik institucionální kvality v rámci EU-25 nepříznivé výsledky v obou výše zmíněných složkách. Poněkud příznivější hodnocení existuje v oblasti efektivnosti trhů práce.

Analýza šesti národohospodářských odvětví ukázala, že na zrychlení růstu makroekonomické SPF se podílel především průmysl, dále ostatní služby a doprava a spoje. V letech 1996–2004 bylo průměrné roční tempo růstu SPF v ČR dvakrát rychlejší než v EU-15 (1,5 % versus 0,7 %). V období 2000–2004 byl předstih růstu SPF v ČR před EU-15 velmi výrazný (2,3 % v ČR proti 0,5 % v EU-15). Počínaje rokem 1999 dochází v ČR ke konvergenci SPF k úrovni EU-15 s akcelerací v letech 2003 a 2004. Její úroveň dosáhla v ČR 63 % úrovně EU-15 v roce 2004 ve srovnání s 59 % v roce 1995 a s 57 % v roce 1998.

Vývoj poptávky má rozhodující vliv na růstovou výkonnost v krátkém období. Poměrně značné výkyvy ve vývoji jednotlivých složek poptávky se odrazily v prudších změnách HDP. To se týkalo především 2. poloviny 90. let. V posledních pěti letech dochází k určité stabilizaci, především ve vývoji domácí poptávky, která se příznivě odrazila i v růstu HDP. Z hlediska struktury poptávky je pro českou ekonomiku charakteristický relativně vysoký podíl veřejné spotřeby, investic a zahraničního obchodu. V mezinárodně srovnatelných cenách se však podíly jednotlivých komponent mění. Velmi vysoký zůstává podíl veřejné spotřeby a klesá podíl investic a zahraničního obchodu. Zhruba 50% podíl soukromé spotřeby se nemění. Příspěvek hlavních složek poptávky k růstu HDP ukazuje rozhodující vliv domácí poptávky na růst HDP až do roku 2003. Vliv zahraničního obchodu byl v letech 1996–2003 převážně záporný. Teprve v roce 2004 a zejména pak v roce 2005 se situace mění a zahraniční obchod začíná být tahounem české ekonomiky.

Relativně rychlý růst české ekonomiky v letech 2000–2005 byl doprovázen protichůdnými tendencemi v oblasti makroekonomické rovnováhy. Pozitivní vývoj se projevil v zahraničním obchodě, kde se schodek výkonové bilance výrazně snížil a v roce 2005

přešla obchodní bilance do přebytku. Na běžném účtu platební bilance byl však snižující se deficit obchodní bilance kompenzován rostoucím schodkem bilance výnosů jako důsledek rostoucích reinvestovaných a repatriovaných zisků a schodek běžného účtu se v letech 2000–2004 pohyboval kolem 5 % HDP. Teprve v roce 2005 se začíná projevat pozitivní vliv zahraničního obchodu. Na straně domácí ekonomiky byla základní příčinou deficitu běžného účtu záporná mezera mezi národními úsporami a domácími investicemi. Dlouhodobě klesala míra úspor i míra investic. Z hlediska základních institucionálních sektorů ekonomiky k nepříznivému vývoji úspor docházelo v sektoru domácností a vládních institucí. Celkově vývoj makroekonomické rovnováhy ukazuje, že makroekonomická politika podporující růst musí být spojena s cílem makroekonomické stability, která je podmínkou vyváženého hospodářského vývoje a plné realizace růstového potenciálu.

Po překonání obtíží 90. let, spojených se zásadní restrukturalizací výrobní základny a komplikovaným institucionálním přizpůsobováním při přechodu k tržní ekonomice, probíhá konvergence české ekonomiky k EU v současné dekádě rychlým tempem. Mezera v ekonomické úrovni, která se v transformační krizi na počátku 90. let silně prohloubila a v důsledku vleklé recese druhé poloviny 90. let dále přetrvávala, se v letech 2001–2005 výrazně zúžila. Jestliže v roce 2000 dosahoval HDP na obyvatele v paritě kupní síly 64 % úrovně EU-25, v roce 2005 se zvýšil zhruba na 73 %.

Od počátku současné dekády pokročilo v České republice přibližování k ekonomické úrovni EU nejvíce ze zemí středoevropské pětky. Postup konvergence je v ČR rychlejší, než by odpovídalo vykazovanému předstihu v tempech ekonomického růstu, měřených standardním ukazatelem HDP. Je to dáno vývojem kvalitativních faktorů, které se projevují při porovnávání ekonomických úrovní v běžných paritách kupní síly, avšak nejsou plně zachyceny v tempech růstu HDP ve stálých cenách. V ČR na urychlené vyrovnávání ekonomické úrovně působil kromě předstihu v tempech růstu HDP též příznivý vývoj směnných relací při obchodování se zahraničím. Tento jev se potvrzuje rovněž ve vývoji reálného důchodu, jehož růst patří v České republice v současné dekádě k nejrychlejším v rámci středoevropských nových členských zemí EU. Obraz o relacích ekonomického růstu mezi jednotlivými novými členskými zeměmi EU se tak odlišuje od běžných hodnocení.

Souběžně s reálnou konvergencí postupuje konvergence nominální. Sblížují se cenové hladiny, míry inflace, úrokové míry a při přetrvávajícím velkém odstupu i mzdové úrovně. Odchylka cenové úrovně od průměru zemí EU-25 je v ČR větší, než odpovídá pozorované závislosti mezi ekonomickou a cenovou úrovní v podmínkách evropských zemí. V roce 2005 dosáhla cenová úroveň celkového HDP v poměru k EU-25 necelých 58 % (relace cenové hladiny spotřeby domácností byla mírně vyšší). Česká republika je přitom výrazně nízkoinflační zemí. Míra inflace měřená harmonizovaným cenovým indexem se zde v posledních letech nacházela dokonce výrazně pod průměrem zemí EU-25 i zemí eurozóny (průměrná roční míra v letech 2002–2005 činila 1,4 % v ČR, 2,1 % v EU-25 a 2,2 % v EU-12).

Vzhledem k nízké mzdové úrovni a nízké úrovni celkových pracovních nákladů, dosahujících v nominálním vyjádření méně než čtvrtinu průměrné úrovně v zemích EU-15, patří česká ekonomika k nákladově a cenově konkurenceschopným zemím. I při postupném zvyšování jednotkových pracovních nákladů zůstává jejich úroveň v poměru k vyspělým

zemím EU nízká. Jednotkové pracovní náklady, měřené k celkovému HDP, se nacházejí pod polovinou úrovně Rakouska a dalších ekonomicky vyspělých zemí EU.

V perspektivě lze očekávat pokračující přibližování ekonomické úrovně k průměru zemí EU-25. ČR jako celek již v nejbližších 2 letech pravděpodobně překročí relaci 75 %, stanovenou jako hranice pro podporu ze strukturálních fondů EU.⁸⁶ Vyrovnání ekonomické úrovně s EU-25 v roce 2013, předpokládané ve Strategii hospodářského růstu, je ovšem silně ambiciózním cílem, jehož splnění je vysoce nepravděpodobné. ČR se však již v roce 2005 dostala do čela pelotonu poslední třetiny žebříčku zemí EU. Při zachování dosavadní dynamiky v postupu reálné konvergence se v nejbližších letech její pozice může posunout blíže k pozici Řecka, Kypru a Slovinska. Rozhodující bude, nakolik se podaří zvládnout přechod od cenové konkurenceschopnosti k lepšímu využívání kvalitativně založených konkurenčních výhod.

Literatura

- Aghion, P., Lewitt, P.:** Endogenous growth theory. Cambridge, MA, MIT Press 1998.
- Auer, J., Müller, W.:** Bilaterale Wirtschaftsvergleiche mit Polen, Ungarn, ČSFR, Jugoslawien, Rumänien und Sowjetunion. *Statistische Nachrichten*, 1993, No. 8, (Wien, Statistik Österreich).
- Barro, R. J., Sala-i-Martin, X.:** Economic Growth. New York, McGraw-Hill 1995.
- Benáček, V.:** Král není nahý. *Ekonom*, 2004, č. 31, s. 32–34.
- Balanchard, O. J., Diamond, P., Hall, R. E., Yellen, J.:** The Beveridge Curve. *Brookings Paper on Economic Activity*, 1989, No. 1, s. 1–76.
- Boltho, A., Holtham, G.:** New approaches to economic growth. In: Jenkinson, T. (ed.): *Readings in Macroeconomics*. (2.nd edition), Oxford, Oxford University Press 2000, s. 237–247.
- CEP:** Měříme správně HDP? Praha, Centrum pro ekonomiku a politiku Praha 2005, č. 39 (sborník textů CEP).
- Crafts, N.:** `Post-neoclassical endogenous growth theory`: What are its policy implications? In: Jenkinson, T. (ed.): *Readings in Macroeconomics*. (2.nd edition), Oxford, Oxford University Press 2000, s. 261–274.
- ČNB:** Zprávy o inflaci. Praha, Česká národní banka 2004 a 2005, různá vydání.
- ČNB:** Statistika platební bilance. Praha, Česká národní banka 2005(a).
- ČNB:** Platební bilance 2004. Praha, Česká národní banka 2005(b).
- ČNB:** Přímé zahraniční investice. Praha, Česká národní banka 2005(c).
- ČSÚ:** Evropský systém účtů – ESA 1995. Praha, Český statistický úřad 2000.
- ČSÚ:** Zahraniční obchod – časové řady 1994–2000, Praha, Český statistický úřad 2002.
- ČSÚ:** Zaměstnanost a nezaměstnanost v ČR podle výsledků výběrového šetření pracovních sil za 1. čtvrtletí a za 2.čtvrtletí 2004. Praha, Český statistický úřad 2004.
- ČSÚ:** Analýzy a prognózy makroekonomického vývoje ČR. Praha, Český statistický úřad 2004 a 2005, různá vydání.
- ČSÚ:** Čtvrtletní národní účty ČR. Praha, Český statistický úřad 2004 a 2005, různá vydání.
- ČSÚ:** Roční národní účty. Praha, Český statistický úřad 2005(a).
- ČSÚ:** Časové řady – zaměstnanost a nezaměstnanost v ČR podle výsledků VŠPS, Praha, Český statistický úřad 2005(b).
- ČSÚ:** Rychlé informace – Tempo růstu celkové zaměstnanosti se dále zvýšilo, Praha, Český statistický úřad 2005(c).
- ČSÚ:** Věda a technologie – ČR a mezinárodní srovnání ve světle statistických čísel; 1995–2004 (prezentace), Praha, Český statistický úřad 2005(d).
- ČSÚ:** Zahraniční obchod ČR v lednu až prosinci 2004, Praha, Český statistický úřad 2005(e).

⁸⁶ Kromě regionu hlavního města Prahy, který tuto hranici vysoce přesahuje, se k jejímu dosažení blíží i regiony NUTS II Jihozápad a Jihovýchod.

- ČSÚ: Zaměstnanost a nezaměstnanost v ČR podle výsledků výběrového šetření pracovních sil za 1. čtvrtletí a za 2.čtvrtletí 2005. Praha, Český statistický úřad 2005(f).
- ČSÚ: Zdroje podnikání a účetní přidaná hodnota nefinančních podniků v období let 2000 až 2004. Praha, Český statistický úřad 2005(g).
- ČSÚ: Dlouhodobý vývoj (ne)zaměstnanosti a HDP se zaměřením na částečné úvazky. Praha, Český statistický úřad 2005(h).
- ČSÚ: Statistická ročenka ČR 2005. Praha, Český statistický úřad 2005(i).
- ČSÚ: Bilance nefinančních aktiv 1995–2002. Praha, Český statistický úřad 2005(j).
- ČSÚ: Vývoj české ekonomiky v 1. až 3. čtvrtletí 2005. Praha, Český statistický úřad 2005(k).
- ČSÚ: Aktuality ČSÚ za listopad – prosinec 2005. Praha Český statistický úřad 2006.
- CzechInvest:** Investiční projekty agentury CzechInvest 1994 – 1. pol. 2005 (databáze projektů k 30. 6. 2005). Praha, CzechInvest 2005. URL: [www.czechinvest.cz/web/pwci.nsf/dwnl/A7C8-040C667AE861C1256FDA002AD648/\\$File/Oznamene%20projekty.xls](http://www.czechinvest.cz/web/pwci.nsf/dwnl/A7C8-040C667AE861C1256FDA002AD648/$File/Oznamene%20projekty.xls) (30. 11. 2005).
- EC:** European Commission, December 2004 Update of the Convergence Programme of the Czech Republic (2004-2007), An Assessment. Brussels, European Commission 25 January 2004.
- ECFIN:** Statistical Annex of European Economy. Autumn 2000. Brussels, European Commission, Directorate General ECFIN – Economic and Financial Affairs, 2000.
- ECFIN:** Statistical Annex of European Economy. Autumn 2002. Brussels, European Commission, Directorate General ECFIN – Economic and Financial Affairs, 2002.
- ECFIN:** The EU economy: 2003 review. Luxembourg, European Commission 2004(a), No. 6.
- ECFIN:** Statistical Annex of European Economy. Autumn 2004. Brussels, European Commission, Directorate General ECFIN – Economic and Financial Affairs, 2004(b).
- ECFIN:** Economic Forecasts. Autumn 2005. Brussels, European Commission, Directorate General ECFIN – Economic and Financial Affairs, 2005(a).
- ECFIN:** Statistical Annex of European Economy. Autumn 2005. Brussels, European Commission, Directorate General ECFIN – Economic and Financial Affairs, 2005(b).
- ECFIN:** Public Finances in EMU – 2005. Brussels, European Commission, Directorate General ECFIN – Economic and Financial Affairs, 2005(c).
- ECFIN:** Employment in Europe 2005. Recent Trends and Prospects. Brussels, EC, Directorate General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities, 2005(d).
- EUROSTAT:** Labour Cost in Europe 1996–2002. Luxembourg, *Statistics in Focus*, 2004, No. 9.
- EUROSTAT:** Structural Indicators, Luxembourg, EUROSTAT 2005(a).
- EUROSTAT:** National Accounts, Luxembourg, EUROSTAT 2005(b).
- EUROSTAT:** Decreased FDI flows for the EU25 in 2004. Luxemburg, EUROSTAT, *Statistic in focus*, 2005(c), No. 32.
- EUROSTAT:** European Union foreign direct investment yearbook 2005. Data 1998-2003. Luxemburg, EC 2005(d).
- EUROSTAT:** Yearbook 2004, Data, Long-Term Indicators. Luxemburg, EUROSTAT November 2005(e).
- EUROSTAT:** Structural Indicators, Luxembourg, EUROSTAT 2006.
- Fagerberg, J.:** Technological Progress, Structural Change and Productivity Growth: A Comparative Study. Oslo, University of Oslo 2000.
- Gordon, R. J.:** Productivity Growth, Inflation, and Unemployment. The Collected Essays of R. J. Gordon. Cambridge, Cambridge University Press, MA, 2004.
- Galušák, K., Münich, D.:** Structural and Cyclical Unemployment: What Can We Derive from the Matching Function?. Praha, ČNB, 2005, ČNB Working Paper Series, č. 2.
- Havlik, P., Podkaminer, L., Gligorov, V. et al.:** Accelerating GDP Growth, Improved Prospects for European Integration. Vienna, 2005, WIIW Research Reports No. 314.
- Hájek, M.:** Ekonomický růst a souhrnná produktivita faktorů v České republice, 1992–2004. Praha, Centrum ekonomických studií 2004 (výzkumná práce).
- Hájek, M.:** Ekonomický růst a souhrnná produktivita faktorů v České republice v letech 1992–2004. Praha, Centrum ekonomických studií VŠEM, 2005, CES VŠEM Working Paper No. 2.
- HCSO:** Gross domestic product 2004. Hungarian Central Statistical Office, Budapest, October 2005. URL: portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/xftp/idoszaki/gdpev/egdpevelo04.pdf (25. 11. 2005).

- Hurník, J., Navrátil, D.:** Supply-Side Performance and Structure in the Czech Republic (1993–2003): Macroeconomic view. Prague, Czech National Bank, September 2003, CNB Research Paper.
- Hurník, J.:** Potential Output: What Can the Production Function Approach Tell Us?. Prague, Czech National Bank, May 2005, Economic Research Bulletin, No. 1.
- Hunya, G. – Geishecker, I.:** Employment Effect of Foreign Direct Investment in Central and Eastern Europe. WIIW Research Reports, No. 321, Vienna, August 2005.
- IMF:** The 5th Balance of Payments Manual. Conceptual Framework. Washington, IMF 1993.
- IMF:** Growth and Institutions. World Economic Outlook. Washington, IMF, April 2003.
- IMF:** The Global Demographics Transition. World Economic Outlook. Washington, IMF, September 2004.
- IMF:** Czech Republic. Staff Report for the 2005 Article IV Consultation. Washington, D.C., IMF, July 20, 2005.
- Jaroš, J.:** Growth Accounting in Transitive Economies. Prague, *Prague Economic Papers*, No. 2, 2002, s. 149–166.
- Jorgenson, D.W., Griliches, Z.:** The Explanation of Productivity Change. *Review of Economic Studies*, July 1967, No. 99, s. 249–283.
- Jorgenson, D.W., Griliches, Z.:** Issues in Growth Accounting: A Reply to Edward F. Denison, *Survey of Current Business*, May 1972, Part II, No. 5, s. 65–94.
- Kadeřábková, A., Spěváček, V., Žák, M.:** Růst, stabilita a konkurenceschopnost II (aktuální problémy české ekonomiky při vstupu do EU). Praha, Linde 2004.
- Kadeřábková, A. a kol.:** Ročenka konkurenceschopnosti české ekonomiky. Linde, Praha, 2005.
- Kejak, M.:** Endogenní růstové modely. *Finance a úvěr*, 1998, č. 7, s. 445–465.
- Kubiček, J., Tomšík, V.:** Král není nahý, ale ani bohatý. *Ekonom*, 2004, č. 34, s. 46–47.
- Landesmann, M. et al.:** Structural Developments in Central and Eastern Europe. Vienna, WIIW 2000.
- Lommatzschová, K.:** Jak přepočítat HDP. *Ekonom*, 2004, č. 31, s. 30–32.
- Lucas, R. E. Jr.:** Lectures on Economic Growth. Cambridge, MA, Harvard University Press 2002.
- Mankiw, N. G., Romer, D., Weil, D. N.:** A Contribution to the Empirics of Economic Growth, *Quarterly Journal of Economics*, 1992, s. 407–437.
- MF ČR:** Konvergenční program České republiky (aktualizovaná verze), Praha, Ministerstvo financí ČR, listopad 2004.
- MF ČR:** Makroekonomická predikce České republiky. Praha, Ministerstvo financí ČR, říjen 2005.
- Mihola, J.:** Možnosti vyjádření dílčích kvalitativních faktorů růstu agregátní produkční funkcí. Praha, Centrum ekonomických studií VŠEM 2005 (výzkumná studie).
- MPO:** Analýza vývoje ekonomiky ČR a odvětví v působnosti MPO za rok 2004. Praha, Ministerstvo průmyslu a obchodu ČR 2005. URL: www.mpo.cz/xqw/webdav/-UTF8-/dms_mpo/getFileinternet/21147/21541/ANAL04.PDF (30. 11. 2005).
- Musil, P.:** Vliv investičních pobídek na příliv přímých zahraničních investic do ČR. *Národohospodářský obzor*, 2005, č. 3, s. 42–50.
- Novotný, XXX.:** Výnosy z přímých zahraničních investic a jejich rozdělení v České republice. *Politická ekonomie*, 2004, č. 6, s. 741–755.
- OECD:** OECD Benchmark Definition of Foreign Direct Investment (3rd. edition). Paris, OECD 1995.
- OECD:** The Sources of Economic Growth in OECD Countries. Paris, OECD, 2003.
- OECD:** Understanding Economic Growth. OECD, Paris, 2004(a).
- OECD:** National Accounts of OECD Countries. OECD, Paris, 2004(b).
- OECD:** Purchasing Power Parities and Real Expenditures, 2002 Benchmark Year. Paris, OECD 2004(c).
- OECD:** OECD Economic Outlook. Preliminary Edition, No. 78. Paris, OECD 2005(a).
- OECD:** OECD Science, Technology and Industry Scoreboard. Paris, OECD 2005(b).
- OECD:** Economic Surveys: Slovak Republic. Vol. 2005/16. Paris, OECD September 2005(c).

- OECD:** OECD Science, Technology and Industry Scoreboard. OECD, Paris 2005(d).
- Podkaminer, L., Hunya, G. et al.:** Back from the Peak, Growth in Transition Countries Returns to Standard Rate of Catching-up. Vienna, July 2005, WIIW, Research Reports No. 320.
- Potočník, J.:** Europe Needs a Wake-Up Call, International Symposium – Natural Science in Contemporary Society. Ljubljana, Slovenian Academy of Science and Arts, 21 October 2005.
- Ravasio, G.:** Real Economic Convergence: The Macroeconomic Dimension of Enlargement. *Paper for High Level Seminar between EU Member States*. Paris, December 2000.
- Rogers, M.:** Knowledge, Technological Catch-up and Economic Growth. Cheltenham UK & Northampton USA, Edward Elgar Publishing 2003.
- Singer, M.:** Srovnání temp hospodářského růstu. In: *Měříme správně HDP?* Praha 2005, č. 39, s. 29–53, (sborník textů CEP).
- Slavík, C.:** Reálná konvergence České republiky k EU v porovnání s ostatními novými členskými zeměmi. Praha, Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, CESES 2005. Pracovní sešity 3.
- Solow, R. M.:** Technical Change and the Aggregate Production Function, *Review of Economics and Statistics*, August, 1957, s. 312–320.
- Spěváček, V.:** K vývoji souhrnných ukazatelů reálného důchodu v České republice. Praha, CES VŠEM 2005, Working Paper No. 2 (a).
- Spěváček, V.:** K vývoji souhrnných ukazatelů reálného důchodu v České republice. *Statistika*, 2005, č. 3, s. 188–204 (b).
- Spěváček, V., Vintrová, R.:** Jak rychle rostla česká ekonomika? *Ekonom*, 2005, č. 16, s. 50–53.
- Srholec, M.:** Přímé zahraniční investice v České republice. Teorie a praxe v mezinárodním srovnání. Praha, Linde 2004.
- Thirlwall, A. P.:** Growth & Development. With Special Reference to Developing Economies. (seventh edition), London, Palgrave Macmillan 2003.
- Törnqvist, L.:** The Bank of Finland's Consumption Price Index, *Bank of Finland Monthly Bulletin*, 1936, No. 10, s. 1–8.
- UN:** System of National Accounts 1993. Brussels/Luxembourg, New York, Paris, Washington, D.C., 1993.
- UNECE:** Economic Survey of Europe. Geneva, New York, United Nations, různá vydání.
- UNCTAD:** World Investment Report 2005. Washington, UNCTAD 2005.
- Van der Ploeg, F., Tang, P. J. G.:** The macroeconomics of growth: an international perspective. In: Jenkinson, T. (ed.): *Readings in Macroeconomics*. (2.nd edition), Oxford, Oxford University Press 2000, s. 248–260.
- Varadzin, F., Frait, J., Červenka, M.:** Ekonomický rozvoj a růst. Praha, Professional Publishing 2004.
- Vintrová, R.:** Co neodhaluje HDP při analýze ekonomického růstu a reálné konvergence. Praha, CES VŠEM, 2005, Working Paper No. 1 (a).
- Vintrová, R.:** What GDP indicators do not tell you: Alternative indicators of economic growth and real convergence. *Finance a úvěr*, 2005, č. 11–12, s. 579–595 (b).
- Vláda ČR:** Strategie hospodářského růstu. Praha, vláda ČR. URL: www.hospodarskastrategie.org/ (2. 12. 2005).
- WB:** Global Economic Prospects 2006. Economic Implications of Remittances and Migration. Washington, World Bank 2005.
- Žďárek, V.:** Analýza vztahu mezi mírou nezaměstnanosti a vývojem HDP v České republice v letech 1993 (1995) – 2004. Brno, ESF MU, 2005 (mimeo).

Obsah:

1. Úvod	2
2. Ekonomický růst.....	3
2.1 Ekonomická výkonnost a strategie její podpory	3
2.2 Ekonomický růst ČR	4
2.3 Vliv přímých zahraničních investic na ekonomický růst	7
2.4 Alternativní metody měření růstové výkonnosti	14
3. Nabídková strana ekonomiky	16
3.1 Základní zdroje ekonomického růstu	16
3.2 Zdroje růstu české ekonomiky v letech 1996–2004	20
3.3 Zdroje růstu v základních odvětvích	32
3.4 Ekonomický růst a souhrnná produktivita faktorů v ČR a EU-15	33
3.5 Relativní úroveň souhrnné produktivity faktorů ČR vůči EU-15	34
4. Poptávková strana ekonomiky	34
4.1 Struktura a růst poptávky.....	35
4.2 Vliv poptávky na růst hrubého domácího produktu	37
5. Makroekonomická stabilita	39
5.1 Vztah domácí poptávky a nabídky	39
5.2 Vztah úspor a investic	41
5.3 Dílčí aspekty rovnováhy	44
5.4 Vnější ekonomická rovnováha	46
6. Konvergence české ekonomiky k úrovni Evropské unie.....	49
6.1 Reálná konvergence.....	50
6.2 Nominální konvergence, přibližování cenové a mzdové hladiny k úrovni EU....	56
6.3 Produktivita práce, míra zaměstnanosti a jednotkové pracovní náklady.....	61
6.4 Perspektivy konvergence a strategie hospodářského růstu.....	64
7. Závěr.....	67
Literatura	70

Growth, Stability and Convergence of the Czech Economy in the Years 1996–2005

Abstract:

This paper tries to assess basic tendencies and features of the Czech economy in the years 1996–2005. Focal point is the evaluation of growth performance, factors on the supply and demand side, macroeconomic stability and processes of convergence. In the Chapter 1 are analysed basic tendencies of macroeconomic development of the Czech Republic with the emphasis laid on economic growth measured by different indicators. Chapter 2 deals with supply side of the economy and the main growth factors as labour, capital and total factor productivity. Next chapter examines the changes in the structure of demand (not only in domestic but also in internationally comparable prices), real growth of demand components and their contribution to GDP growth. Macroeconomic stability is assessed in Chapter 4 on the basis of relationship between domestic demand and supply and from the point of view of the gap between national savings and investments which reflects external imbalance. The last chapter is devoted to processes of real and nominal convergence of the Czech Republic to the average level of European Union.

Keywords: gross domestic product, real gross domestic income, economic growth, demand analysis, current account balance, savings and investment, real and nominal convergence

JEL Classification: E22, E24, F24, O11, J30, P24

Vojtěch Spěváček, Růžena Vintrová, Mojmír Hájek, Václav Žďárek, Centre for Economic Studies, I. P. Pavlova 3, CZ – 120 00 Prague 2 (e-mail: vojtech.spevacek@vsem.cz; ruzena.vintrova@vsem.cz; mojmir.hajek@vsem.cz; vaclav.zdarek@vsem.cz).

Dosud vyšlo:

WP CES VŠEM 1/2005. Vintrová, R.: Co neodhaluje HDP při analýze ekonomického růstu a reálné konvergence.

WP CES VŠEM 2/2005. Spěváček, V.: Ekonomický růst České republiky ve světle ukazatelů reálného důchodu.

WP CES VŠEM 3/2005. Vymětal, P., Žák, M.: Vývoj institucí a ekonomická výkonnost.

WP CES VŠEM 4/2005. Müller K.: Institucionální kontext inovačně založené ekonomiky.

WP CES VŠEM 5/2005. Hájek, M.: Ekonomický růst a souhrnná produktivita faktorů v České republice v letech 1992-2004.

WP CES VŠEM 6/2005. Hrach, K., Mihola, J.: Souhrnné ukazatele – poznámky k jejich určování.

WP CES VŠEM 7/2005. Kadeřábková, A.: Kvalitativní náročnost české ekonomiky.

WP CES VŠEM 8/2005. Kadeřábková, A. a kol.: Metodologické hodnocení národní konkurenceschopnosti.

WP CES VŠEM 9/2005. Basl, J., Pour, J.: Informační společnost a ICT.

WP CES VŠEM 10/2005. Müller, K.: Institutional Analysis of Innovation Systems: an attempt at interdisciplinary approach.

Centrum ekonomických studií Vysoké školy ekonomie a managementu

www.cesvsem.cz

Centrum ekonomických studií VŠEM je výzkumné pracoviště Vysoké školy ekonomie a managementu a působí v rámci Grantového fondu VŠEM. Výzkum je zaměřen zejména na analýzu faktorů konkurenceschopnosti české ekonomiky v mezinárodním srovnání a na identifikaci souvisejících hospodářsko politických implikací pro podporu ekonomického dohánění a přechodu na znalostně založenou ekonomiku. Realizace výzkumných aktivit probíhá od roku 2005 v rámci dvou dlouhodobých výzkumných projektů (Růstová výkonnost a kvalitativní konkurenceschopnost české ekonomiky, GA402/05/2210; Centrum výzkumu konkurenční schopnosti české ekonomiky, MŠMT 1M0524). Tematicky je výzkum zaměřen na čtyři dílčí komponenty: (1) Růstová výkonnost a stabilita, (2) Institucionální kvalita, (3) Konkurenční výhoda a inovační výkonnost, (4) Kvalita lidských zdrojů (realizovaná Národní observatoří zaměstnanosti a vzdělávání).

Working Paper CES VŠEM

Redakční rada:

Doc. Ing. Anna Kadeřábková, Ph.D.

Doc. Ing. Karel Müller, CSc

Prof. Ing. Vojtěch Spěváček, DrSc.

Prof. Ing. Milan Žák, CSc.

Odpovědná redaktorka:

Ing. Marta Ondráčková

Redaktorka textu:

Ing. Hana Rosická

I.P.Pavlova 3
120 00 Praha 2
tel +420 841 133 166
bulletin@vsem.cz
www.cesvsem.cz